

Volumen 5.

Št. 3

September 1996

PSIHOLOŠKA OBZORJA

Ψ

Ψ

HORIZONS OF PSYCHOLOGY

Volume 5.

No. 3

September 1996

PSIHOLOŠKA OBZORJA

HORIZONS OF PSYCHOLOGY

LJUBLJANA

1996

VSEBINA

PSIHOLOŠKA OBZORJA
HORIZONS OF PSYCHOLOGY

ISSN 1318-1874

Raziskovalni članki

Saša Cecić

RAZVOJ POJMA
IN KRIZA TR

PSIHOLOŠKA OBZORJA

Darja Kobal-Palčič

SAMOPODOBA SLO

Branko Slepšak

OŠEBNO

Teoretični pregledi

Asja Nina Kovačev

IDENTITETA MED INDIVIDUALNO

Polona Matjan

TEHNIKE RAZVOJNE ANALITIČNE

Bojana Mošk

RAZVOJNA ANALITIČNA

Peter Praper

KONCEPTI IN MODALITETE RAZVOJNE ANALITIČNE

PSIHOTERAPIJE

HORIZONS OF

PSYCHOLOGY

LJUBLJANA

1996

PSIHOLOŠKA OBZORJA **HORIZONS OF PSYCHOLOGY**

ISSN 1318-1874

Izdaja Društvo psihologov Slovenije

Uredniški svet:

Živana Bele-Potočnik, Marko Polič, Andrej Žižmond

Uredniški odbor:

Uroš Blatnik, Metoda Crnkovič, Gabi Čačinovič-Vogrinčič,
Bojan Dekleva, Ignac Gerič, Polona Matjan, Janez Mayer,
Vlado Mihelj, Janez Mlakar, Vid Pogačnik, Grega Repovš

Glavni urednik:

Peter Praper

Odgovorni urednik:

Janek Musek

Lektorica:

Vilma Kavšček

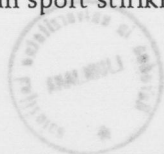
Tisk:

Planprint Ljubljana

Naslov uredništva:

Društvo psihologov Slovenije
Prušnikova 74, 61210 LJUBLJANA - ŠENTVID
Tel. (061) 15 217 27

Revija izhaja s finančno podporo Ministrstva za šolstvo in šport štirikrat
letno v nakladi 800 izvodov.

VSEBINA

Raziskovalni članki

Saša Cecić

RAZVOJ POJMA O ČLOVEKU V ZGODNJI ODRASLOSTI IN KRIZA TRIDESETIH LET	5
--	---

Darja Kobač-Palčič

SAMOPODOBA SLOVENSКИH IN FRANCOŠKIH SREDNJEŠOLCEV	19
---	----

Branko Slivar

OSEBNA ČVRSTOST IN SPOPRIJEMANJE S STRESOM	33
--	----

Teoretični pregledni in strokovni članki

Asja Nina Kovačev

IDENTITETA MED INDIVIDUALIZACIJO IN KOLEKTIVIZACIJO	49
---	----

Polona Matjan

TEHNIKE RAZVOJNE ANALITIČNE PSIHOTERAPIJE	69
---	----

Bojana Moškrič

RAZVOJNA ANALITIČNA PSIHOTERAPIJA OTROK	81
---	----

Peter Praper

KONCEPTI IN MODALITETE RAZVOJNE ANALITIČNE PSIHOTERAPIJE	93
---	----

Recenzije

Zdenko Lapajne

RECENZIJA KNJIGE "ZANESLJIVOST IN VELJAVNOST MERJENJA"107

Janek Musek

RECENZIJA KNJIGE PETRA PRAPERJA

"RAZVOJNA ANALITIČNA PSIHOTERAPIJA"113

Živana Bele-Potočnik, Marko Polič, Andrej Žižmond

Uroš Blatnik, Metoda Crnkovič, Gabi Čačinovič-Vogrinčič,

Bojan Dekleva, Ignac Gerič, Polona Matjan, Janez May

Vladimir Mihovčič, Vlado Stanič

Teoretični pregledni in strokovni članki

Peter Praper

Aja Nina Kovarčev

IDENTITETA MED INDIVIDUALNO IN KOLEKTIVIZACIJO.....19

Janek Musek

Polona Matjan

TEHNIKE RAZVOJNE ANALITIČNE PSIHOTERAPIJE.....69

Lektorica:

Vilma Kavšček

Bojana Moškrič

RAZVOJNA ANALITIČNA PSIHOTERAPIJA OTROK.....81

Tisk:

Planprint Ljubljana

Peter Praper

KONCEPTI IN MODALITETE RAZVOJNE ANALITIČNE

PSIHOTERAPIJE.....93

Naslov uredništva:

Društvo psihologov Slovenije

Prušnikova 74, 61210 LJUBLJANA - ŠENTVID

Tel. (061) 15 217 27

Revija izhaja s finančno podporo Ministrstva za šolstvo in šport štirikrat
letno v nakladi 800 izvodov.

RAZVOJ POJMA O ČLOVEKU V ZGODNJI ODRASLOSTI IN KRIZA TRIDESETIH LET

Saša Cecić

KLJUČNE BESEDE: zgodnja odraslost, Levinsonova teorija, življenjska struktura, kriza tridesetih let

KEYWORDS: early adulthood, Levinson's theory, life structure, crisis of the thirties

POVZETEK

Pričujoč prispevek predstavlja razvoj pojma o človeku, ki temelji na razvojni teoriji implicitne antropologije avtorja R. Oerterja. Teorija predstavlja sistem predstav o človeku v njegovem vsakdanjem življenju. Razvoj implicitne antropologije je kontinuiran proces, ki je odvisen od stopnje kognitivnega razvoja.

Študija proučuje razvoj pojma o človeku v zgodnji odraslosti, hkrati pa preverja obstoj t.i. krize tridesetih let. Med neodvisne spremenljivke sodijo spol, starost, poklicna usmeritev, socialno izobrazbeni status in družinski status. Proučevali smo vpliv teh variabel na razvoj pojma o človeku in na vsebine, ki nakazujejo t.i. krizo tridesetih let.

V vzorec smo vključili 39 mlajših odraslih oseb, od tega 19 moških in 20 žensk. Preizkušanci so bili stari od 29 do 36 let. Uporabili smo polstrukturirani intervju avtorja R. Oerterja. Študija je po naravi kvalitativna.

Rezultati kažejo, da je iz odgovorov preizkušancev mogoče sklepati na razvojno krizo tridesetih let ter da med vsebinami odgovorov obstajajo nekatere razlike vezane na spol in socialno izobrazbeni status. Vsebine odgovorov smo interpretirali v smislu Levinsonove teorije razvoja v odraslosti.

ABSTRACT

The contribution presents conceptions of human nature as it is described in R. Oerter's theory of development of an implicit anthropology. The implicit anthropology presents belief systems and views about the human nature; individual's explanations of how and why persons, including oneself, act in specific way. The developmental level of the implicit anthropology depends on the kind of cognitive operations.

This research studies the development of the concept of the human nature in young adulthood, but it also attempts to verify the existence of the crisis of the thirties.

The moderator variables of the study were gender, age, professional orientation, social educational status and family status. The influence of these variables to specific characteristics related to the content of the human nature concept was studied.

The subjects were 39 males ($N=19$) and females ($N=20$) ranging from age 29 to 36. Semi-structured interview about adulthood carried out by R. Oerter was used as a procedure. This is a qualitative study.

The answers of the subjects confirm the presence of the crisis of the thirties. The obtained results show some differences related to sex and social educational status. The contents of the answers are interpreted with Levinson's theory of adult development.

UVOD

Življenjsko obdobje zgodnje odraslosti zaznamuje veliko število pomembnih dogodkov, ki spremenijo posameznikovo življenje in njegovo osebnost. Med take, za razvojno obdobje značilne dogodke, uvrščamo razvoj intimnega razmerja, zapuščanje matične družine, poroko, nosečnost, rojstvo otrok, vstop v svet dela in podobno. Osebnostni razvoj je odvisen od posameznikovih izkušenj, življenjskih dogodkov in lastnosti njegove osebnosti. Nekaterе sodobne teorije razvojne psihologije pripisujejo osebnostni razvoj življenjskim dogodkom, s katerimi se posameznik v življenju sooči. Takšna je tudi teorija Daniela Levinsona, ki poudarja, da normativno krizni model ni teorija osebnostnega razvoja v odraslosti, ampak je študija razvoja posameznikove življenjske strukture.

Osrednji pojem njegove teorije je življenjska struktura. Življenjska struktura je kombinacija med seboj povezanih socialnih vlog, ki so prilagojene posameznikovi osebnosti, izkušnjam in spretnostim (Alexander, Langer, 1990). Življenjsko strukturo bi lahko imenovali tudi temeljni vzorec posameznikovega življenja. Gradi se okoli dela, poklica in družine, lahko pa se veže tudi na druga, za posameznika pomembna področja, npr. šport, religijo. Življenjska struktura izraža posameznikove prioritete in vzorce življenja. Življenjska struktura naj bi bila nekakšen mediator odnosov med posameznikom in njegovim okoljem.

S spreminjanjem življenjskih okoliščin se spreminja tudi življenjska struktura. Levinson navaja (Wrightsmān, 1994), da življenjska struktura ni permanentna, ampak se spreminja vsakih sedem ali osem let. Levinson trdi, da so periodične spremembe nujne za eksistenco posameznika in človeške vrste, zaporedje razvojnih faz življenjske strukture pa je univerzalno.

Levinson meni, da je človekovo življenje razdeljeno na obdobja (ang. era). Vsako življenjsko obdobje traja približno 25 let. V vsakem obdobju je več razvojnih period (ang. period). Značilnost vsake periode je določen biopsihosocialni značaj. Nova perioda življenja se začne, še preden se stara perioda zaključi. Med obdobji in med periodami so prehodna obdobja, ki trajajo 5 let, rezultati pa kažejo tudi na zamik 2 let v obe smeri. V posameznikovem razvoju se izmenjujejo periode izgradnje strukture in periode spreminjanja strukture.

Levinson navaja, da vsako obdobje življenja sestavlja vhodna struktura, prehodna perioda (age transition) in kulminacija oz. ustalitev življenjske strukture. Temu sledi prehodno obdobje, ki vodi k naslednjemu življenjskemu obdobju. Najpomembnejša naloga prehodnih obdobji je ponovna ocena dotedanje življenjske strukture in raziskovanje novih možnosti za spremembo in premik k novim pomembnim odločitvam, ki bodo prispevale k spremembi strukture. Pomen prehodnih obdobji je zaključevanje dotedanje življenjske strukture in začenjanje nove.

Levinson je življenje posameznika razdelil na 4 obdobja. To so: predodraslost (od rojstva do 22. leta), zgodnja odraslost (od 17 do 45 let), srednja odraslost (od 40 do 65 let) in pozna odraslost (od 60. leta naprej). Obdobje zgodnje odraslosti je po Levinsonu razdeljeno na prehod v zgodnjo odraslost (od 17 do 22 let), vstop v zgodnjo odraslost (od 22 do 28 let), prehod tridesetih let (od 28. do 33. leta) in kulminacijo zgodnje odraslosti (od 33 do 40 let).

Prehod tridesetih let je torej tretja perioda zgodnje odraslosti in za posameznika predstavlja ponovno vrednotenje življenjske strukture ter oblikovanje strukture za nadaljnja življenjska obdobja. Mladi odrasli prvič v življenju gleda nazaj in si postavlja vprašanja o svoji uspešnosti. Značilnost tega obdobja je, da življenje postane bolj resno, restriktivno in bolj realistično. Spremembe in raziskovanje možnosti, značilno za pozna dvajseta leta, postanejo nujne. Življenje mladega odraslega v tem obdobju postane bolj urejeno. Izgradi si notranji način življenja. Levinson navaja, da je za to obdobje značilnih nekaj pomembnih korakov, ki jih lahko naredi mladi odrasli. Ti ključni koraki so npr. sprememba poklica, odločanje o poroki, o družini, o nakupu bivališča (Gormly, Brodzinsky, 1993).

Bernice Neugarten pojmuje pomembne življenjske dogodke kot kazalce posameznikovega razvoja (Papalia, Wendkos Olds, 1993). Model Neugartnove temelji na starosti posameznika ob pojavu dogodka. Pri tem upošteva tudi kulturni okvir, ki postavlja starostne norme za določene življenjske dogodke. Za razvoj v odraslosti je značilno, da je vezan na socialne časovne okvire. Vpliv fiziološkega in kognitivnega razvoja v odraslosti je manj pomemben v primerjavi s pomembnimi življenjskimi dogodki; mednje štejemo poroko, zaposlitev, starševstvo, ločitev, smrt partnerja in upokojitev.

Neugartnova življenjske dogodke deli na normativne, ki so pričakovani, in na nenormativne, ki jih posameznik ne pričakuje. Pomembna komponenta

dogodka je časovno pojavljanje oz. t.i. timing. Odrasli imajo izoblikovana merila za dogodke, kdaj so sprejemljivi in kdaj ne. Normativni dogodki, ki se zgodijo ob nepravem času, postanejo nenormativni. Zastoje in težave v razvoju povzročijo dogodki, ki so nenačrtovani in nepričakovani ali pa kako drugače zmotijo ritem posameznikovega življenja. Dogodki se delijo na individualne, ki so značilni samo za posameznika, in na kulturne. Za kulturo značilni dogodki postavljajo kontekst, v katerem se odvija posameznikov razvoj. Kulturni kontekst pomeni tudi neke vrste socialno uro, ki določa "timing".

PROBLEM

V raziskavi smo skušali ugotoviti, ali odgovori mladih odraslih izražajo vsebine, ki kažejo na prisotnost razvojne krize tridesetih let. Zanimalo nas je, kako se kriza tridesetih let izraža pri moških in ženskah ter ali je pojavljanje vsebin, ki izražajo krizo, povezano tudi s posameznikovim socialno izobrazbenim statusom.

METODOLOGIJA

VZOREC

Tabela 1: Prikaz vzorca

socialno izobrazbeni status

	NIŽJI	SREDNJI	VIŠJI
ŽENSKÉ	10	9	1
MOŠKI	9	9	1

Legenda:

Nižji SIS pomeni osnovnošolsko izobrazbo, srednji SIS pomeni srednješolsko izobrazbo, višji SIS pa pomeni višjo in visoko izobrazbo ter magistrski in doktorski naziv.

V vzorec smo vključili 39 mlajših odraslih oseb. Preizkušanci so bili stari od 29 do 36 let, povprečna starost je bila 33 let. Preizkušance smo razdelili glede na spol in socialno ekonomski status (SIS).

INSTRUMENTI

Instrument, uporabljen v raziskavi, je vprašalnik "Razvoj posameznikovega pojmovanja človeka in njegov odnos do družbenega okolja" avtorja R. Oerterja. Vprašalnik smo uporabili v obliki polstrukturiranega intervjuja, ki obsega več delov. V raziskavi smo uporabili le del, ki se navezuje na predhodni posameznikov osebni razvoj in na predstave o prihodnosti. Intervjuji so bili posneti z diktafonom in kasneje vnešeni v računalnik.

REZULTATI

Tabela 2: Tabela desetih indikacij t.i. krize tridesetih let, ki se najpogosteje pojavljajo v celotnem vzorcu, med ženskimi in moškimi preizkušanci, med preizkušanci z nižjim in višjim SIS-om (številke pomenijo frekvence)

ŽENSKÉ	MOŠKI	NIŽJI SIS	VIŠJI SIS	TOTAL
fin. težave 13	fin. težave 13	fin. težave 14	2. pol. živ. 14	fin. težave 26
malo časa 12	telesne sp. 12	dom.-dr.-sl. 13	fin. težave 12	malo časa 22
2. pol. živ. 11	dom.-dr.-sl. 11	malo časa 11	malo časa 11	2. pol. živ. 22
dom.-dr.-sl. 10	2. pol. živ. 11	1. družina 10	standard 10	dom.-dr.-sl. 21
1. družina 10	malo časa 10	zdravje 10	telesne sp. 9	zdravje 18
pasivnost 9	zdravje 10	telesne sp. 8	pasivnost 8	telesne sp. 17
hoče otroke 8	standard 7	2. pol. živ. 8	dom.-dr.-sl. 8	pasivnost 15
zdravje 8	vse dosegel 6	razočaranje 7	zdravje 8	1. družina 14
odgovornost 7	odgovornost 6	pasivnost 7	odgovornost 7	standard 14
standard 7	pasivnost 6	umiritev 6	strah 5	odgov. 13

Odgovori preizkušancev iz starostne skupine "prehod 30. let" izražajo določene vsebine, ki kažejo na t.i. krizo tridesetih let.

"FIN. TEŽAVE"

Večina preizkušancev v svojih odgovorih pogosto navaja, da imajo finančne težave. Preizkušanci navajajo, da imajo premajhne osebne dohodke in da z denarjem, ki ga prejemajo za svoje delo, ne morejo zadovoljiti potreb družine in samega sebe. Pojavlja se tudi težnja po izboljšanju standarda. Mladi odrasli so razočarani nad politiko države in še posebej nad socialnim stanjem v njej. Navajajo oderuške kredite, draga stanovanja in podobno. Med konkretnimi cilji, ki so jih mladi odrasli navajali, so prevladovali cilji, kot so nakup stanovanja, avtomobila. Velik delež preizkušancev si želi novo, večje stanovanje, ker trenutno živijo v neustreznih življenjskih pogojih, s čimer je povezano tudi načrtovanje družine. Kar nekaj preizkušancev je v svojih odgovorih poudarilo, da si želijo otrok, vendar morajo najprej poskrbeti za ugodne življenjske pogoje in stanovanje, ki bi ustrezalo družini.

Morda bi takšne vsebine lahko povezali z dejanskim stanjem v državi, ki mladim odraslim ne ponuja ugodnosti pri zagotavljanju osnovnih življenjskih pogojev. Mladi odrasli na prehodu tridesetih let imajo za sabo le nekaj let delovne dobe, kar pomeni, da njihovi dohodki še niso dosegli vrhnje ravni. Postavlja pa se vprašanje, kako realno so preizkušanci ocenjevali finančne težave.

"MALO ČASA"

Mladi odrasli pogosto navajajo, da imajo premalo časa. Zaradi zaposlenosti z vlogami, ki jih razvojno obdobje nalaga mlademu odraslemu, nimajo časa, ki bi ga lahko porabili po svoji presoji. Pogosto poročajo, da jim primanjkuje časa za ukvarjanje s hobiji in časa, ki bi ga lahko porabili samo zase. Pomanjkanje časa je še posebej značilno za ženske, saj so objektivno bolj obremenjene s skrbjo za dom in družino kot moški. V svojih odgovorih izražajo tudi razočaranje nad opuščanjem socialnih stikov, ki so jih imeli, preden so si oblikovali družino in se zaposlili.

"TELESNE SP."

Posamezniki pogosto navajajo telesne spremembe, ki so jih opazili v zadnjih nekaj letih. Opazni postanejo prvi sivi lasje ter znaki staranja. Večina žensk je poročala o tem, da so se zredile in opustile skrb za svoj zunanji videz. Preizkušanci pogosto navajajo, da jim peša fizična kondicija in da niso več sposobni nekdanjih fizičnih akcij.

"DOM-DR.-SLUŽBA"

Mladi odrasli navajajo, da se njihovo življenje giblje le na relaciji dom-družina-služba. Za druga področja življenja nimajo energije, moči ali zanimanja. Takšno pojmovanje življenja se povezuje tudi z razvojnimi teorijami, ki navajajo, da je posameznikovo zanimanje usmerjeno predvsem na poklicno in družinsko vlogo.

"2. POL. ŽIVLJENJA"

Na prehodu tridesetih let se posamezniki začnejo zavedati, da se je njihovo življenje prevesilo v drugo polovico. Strah jih je staranja, poleg tega pa se zavedajo, da njihove sposobnosti upadajo. Predvsem posamezniki, ki še nimajo partnerja, s katerim bi preživeli življenje, in družine, se zavedajo, da se jim čas počasi izteka. Ženske, ki še nimajo otrok, se čutijo stare, ker se jim čas za izpolnjevanje reprodukcijske vloge izteka. Helson in Moane (v Papalia, Wendkos Olds, 1983) navajata, da je to eden od značilnih pokazateljev krize pri ženskah.

"1. DRUŽINA"

Za večino posameznikov ima družina eksplicitno prednost pred ostalimi področji v življenju. Takšno pojmovanje je značilno za slovenske preizkušance in hkrati tudi nakazuje krizo tridesetih let. Posamezniki se zavedajo, da če do tega obdobja niso ustvarili kariere in niso postali pomembni na poklicnem področju, se to ne bo več zgodilo. Posamezniki, ki tako gledajo na kariero, iščejo kompenzacijo v družini.

"STANDARD"

Preizkuščanci pogosto navajajo, da bi radi izboljšali svoj standard. Sedanje stanovanje, hišo, avto bi radi zamenjali, ker jim več ne ustreza. Ta kategorija se do neke mere povezuje s kategorijo "finančne težave". Razlika med njima je, da gre bolj za spreminjanje kvalitete življenja. Posameznik si želi izboljšati svoj status, vendar ne zato, ker bi imel premalo denarja, ampak zato, ker si želi izboljšav.

DISKUSIJA

"ZDRAVJE"

Zdravje za posameznike začne dobivati pomen. Posameznik se zaveda, da se stara in da mora začeti skrbeti za svoje zdravje. Zdravje pojmuje kot neke vrste sredstvo za opravljanje dela. Zaveda se, da je zdravje ključ do izpolnjevanja ciljev, ki si jih je zastavil v prejšnjem obdobju. Posamezniki poudarjajo, da morajo začeti obiskovati zdravnike in narediti osnovne preiskave.

"PASIVNOST"

Mladi odrasli na prehodu tridesetih let v svojih odgovorih pogosto izražajo pasivnost. Preizkušanci navajajo, da so v zadnjem času postali pasivni in da nimajo potrebe in energije po spreminjanju stanja. Poročajo o tem, da se ne počutijo dobro in da nimajo nikakršnih načrtov za prihodnost.

"ODGOVORNOST"

Odgovori preizkušancev iz starostne skupine "prehod tridesetih let" izražajo značilnosti njihovega življenja. Preizkušanci navajajo, da so odgovorni za svoja dejanja, pogosto izražajo tudi odgovornost za svojo družino. Posamezniki si zastavljajo zelo konkretne cilje, ki naj bi jih dosegli do določene starosti. To ugotavlja tudi Levinson. Odgovornost se povezuje tudi s strahom, ki ga omenjajo posamezniki.

"RAZOČARANJE"

Preizkušanci so razočarani nad možnostmi, ki jim jih nudi družba. Razočarani so, ker ni stanovanj ali pa so draga, razočarani so nad svojim položajem v družbi. Razočaranje se navezuje tudi na poklicno vlogo. Ženske so razočarane nad svojim položajem v delovnem okolju po porodniškem dopustu. Guold to imenuje zavračanje predpostavk. V družbi je enakopravnost deklarirana, vendar se mora posameznik soočiti z realnim svetom.

"STRAH"

Preizkušanci navajajo, da jih postaja strah nekaterih dejanj in akcij. Strah jih je hitre vožnje, nesreč in podobnega. Razlog za strah pa je odgovornost do družine, saj čutijo, da so za družino pomembni in nepogrešljivi. Veliko preizkušancev poroča, da vozijo počasneje, odkar imajo otroke.

"UMIRITEV"

Posamezniki poročajo, da je pomembna sprememba, ki so jo opazili pri sebi, da so se umirili. Preizkušanci poročajo, da nimajo več volje ponočevati in hoditi okoli, da so raje doma. Nekateri v svojih odgovorih izražajo umirjanje kot negativno ali prisilno. Te posameznike družina ali poklic toliko obremenjujeta, da se ne morejo vključevati v socialno življenje, tako kot bi želeli. Drugim posameznikom pa umirjanje pomeni napredek, saj menijo, da se mora človek umiriti in začeti delati pomembne stvari. To lahko pojmujejo kot pripravo na kulminacijsko fazo.

"HOČE OTROKE"

V to kategorijo smo uvrstili odgovore preizkušancev, ki nimajo otrok in družine, pa si tega želijo. Posamezniki navajajo, da se jim izteka čas in da je skrajni čas, da ustvarijo družino. Posamezniki, ki nimajo partnerja, v svojih odgovorih izražajo želje po življenjskem sopotniku. Rezultati nekaterih ženskih študij navajajo, da je za krizo značilen obrat priorit. Če ima posameznik službo, si želi družine in obratno. To je značilno tudi za pojmovanje krize po Levinsonu.

"VSE DOSEGEL"

Ena od indikacij t.i. krize tridesetih let je tudi doseganje ciljev. Nekateri posamezniki navajajo, da so dosegli vse cilje, ki so si jih zastavili v dvajsetih letih, in da ne vedo, kaj bo v prihodnosti. Težave jim predstavlja planiranje pomembnih ciljev za prihodnost. Ko posameznik doseže vse cilje, si postavi vprašanje: "Kaj pa sedaj?", ki je značilno za to obdobje.

DISKUSIJA

Menimo, da se vsebina odgovorov, ki so jih izražali preizkušanči, navezuje na t.i. krizo tridesetih let. Pojavljanje teh vsebin morda lahko povežemo s specifikom razvojnega stanja prehoda tridesetih let. Levinson to obdobje imenuje prehod tridesetih let in zanj je značilno prevrednotenje odnosov s pomembnimi drugimi. Za posameznika sta v ospredju predvsem poklicna in družinska vloga. Prevzemanje starševske vloge in vloge delavca pa od posameznika zahteva določeno obdobje prilagajanja. V tem času posameznik ponovno vrednoti odnose, ki jih ima s pomembnimi ljudmi.

Med vsebino odgovorov moških in žensk, ki so sodelovali v pričujoči študiji, se kažejo tudi določene razlike. Ženske preizkušanke navajajo, da ima v njihovem življenju družina eksplicitno prednost pred kariero. Moški preizkušanči te vsebine ne navajajo. Pomanjkanje časa bolj pesti ženske. Morda bi to lahko povezali z vlogami, ki jih ima ženska. Usklajevanje družinske in poklicne vloge je za ženske težje kot za moške, kar je odraz objektivnega stanja v družbi. Ženske tudi pogosteje poročajo o pasivnosti in sprijaznjenju s stanjem, kakršno je. Morda bi tudi to vsebino lahko povezali s tradicionalnimi spolnimi vlogami. Ženska ima vlogo matere, moški pa vlogo skrbnika. Morda je to vzrok, da materialno stanje bolj pesti moške kot ženske.

Zanimivo je, da moški preizkušanči pogosto poročajo o telesnih spremembah, ženske pa jih sploh ne omenjajo. Rezutat je presenetljiv, saj se telo ženske zaradi bioloških funkcij spremeni veliko bolj kot telo moškega. Moški poročajo predvsem o upadanju telesne kondicije.

Tudi med odgovori v skupini preizkušancev z višjim in nižjim SIS-om so se pokazale določene razlike. Preizkušance z višjo izobrazbo veliko bolj teži njihova starost. To ugotovitev bi lahko povezali z razlikami med

preizkušanci z višjo in nižjo izobrazbo. Pojavlja se trend, da se posamezniki z nižjo izobrazbo prej zaposlijo, kar tudi pomeni, da se prej osamosvojijo od matične družine in si ustvarijo lastno družino in dom. Morda zaradi tega ne čutijo velikega pritiska sprememb, saj so se na takšno življenje že prilagodili.

Preizkušanci z višjim SIS-om poudarjajo odgovornost, ki jo imajo do svoje družine in delovnega okolja. Preizkušance z nižjim SIS-om to ne obremenjuje preveč. Preizkušanci iz skupine z višjim SIS-om poročajo o strahu pred posledicami, ki bi jih imela njihova nesreča na družinske člane.

Razlika med skupinama se pojavlja tudi v tem, da preizkušanci iz skupine z nižjim SIS-om svoje življenje reducirajo zgolj na trikotnik dom-družina-služba. Predpostavljamo lahko, da imajo morda posamezniki z višjim SIS-om več socialnih stikov zunaj družine in službe. Preizkušanci iz skupine z nižjim SIS-om so nad življenjem bolj razočarani kot preizkušanci iz skupine z višjim SIS-om. Prav tako so bolj pasivni, pogosteje pa poročajo o tem, da so se morali "umiriti" in da pogrešajo socialne stike in brezskrbnost. Nižje izobraženi preizkušanci pogosteje navajajo skrb za zdravje. Zavedajo se, da je eksistenca njihove družine možno povezana z zdravstvenim stanjem in sposobnostjo za delo.

SKLEPI

V odgovorih preizkušancev starostne skupine "prehod tridesetih let" se kažejo znaki t.i. krize tridesetih let. Kriza tridesetih let se kaže v poudarjanju telesnih sprememb zadnjih nekaj let in zavedanje, da se je življenje prevesilo v drugo polovico. Tisti, ki nimajo partnerja in otrok, si močno želijo ustvariti družino, ker se zavedajo, da se čas izteka. Posamezniki poudarjajo finančne težave, želje po nakupu in izboljšanju stanovanja. Posamezniki navajajo, da imajo premalo časa zase. Poročajo tudi o razočaranju in pasivnosti, njihovo življenje pa poteka na relaciji dom-družina-služba.

Menimo, da se vsebina odgovorov, ki so jih izražali preizkušanci, navezuje na t.i. krizo tridesetih let. Levinson to obdobje imenuje prehod tridesetih let in zanj je značilno prevrednotenje odnosov s pomembnimi drugimi. Za posameznika sta v ospredju predvsem poklicna in družinska vloga. Prevzemanje starševske vloge in vloge delavca pa zahteva od posameznika določeno obdobje prilagajanja. V tem času posameznik ponovno vrednoti odnose, ki jih ima s pomembnimi ljudmi. To pa se kaže v nezadovoljstvu z

nekaterimi aspekti posameznikovega življenja ter željah po izboljšanju stanja.

Odgovori posameznikov torej kažejo, da prehod tridesetih let, vsaj v naši kulturi, predstavlja nekakšno krizo.

LITERATURA

1. Alexander, C. N., Langer, E. J. (1990) (ed.), Higher Stages of Human Development, New York, Oxford: Oxford University Press.
2. Gormly, A., V., Brodzinsky, D., M. (1993), Lifespan Human Development, Orlando: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
3. Papalia, D. E., Wendkos Olds, S. (1992), Human Development, New York: McGraw-Hill.
4. Turner, J., Helms, D. (1993), Contemporary Adulthood, Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers.

POVZETEK

Članek osvetljuje nekatere splošne izsledke in interpretacije, ki smo jih ugotovili v nedavni obsežnejši raziskavi o samopodobi učencev v različnih družbah. Cilj te delne raziskave je raziskati strukturo samopodobe slovenskega in francoskega vzorca srednješolcev glede na njihove odgovore na »Samoopisni vprašalnik« (Marsh, O'Neill, 1984) in »Lestvico samospoštovanja« (Rosenberg, 1965). Osredotočili smo se na razlike v strukturi samopodobe vzorca glede na nacionalnost in učno uspešnost. V splošnem rezultati kažejo, da imajo francoski preizkušanci višjo verbalno samopodobo. Rezultati diskriminantne analize za učno uspešnost pa kažejo, da imajo nizko uspešni učenci višjo samopodobo, ki se nanaša na področje reševanja problemov in ustvarjalnosti.

SAMOPODOBA SLOVENSКИH IN FRANCOСKИH SREDNJEŠOLCEV

Darja Kobal-Palčič

Ključne besede: Samopodoba, medkulturne razlike, vprašalniki samopodobe, diskriminantna analiza

POVZETEK

Članek osvetljuje nekatere splošne izsledke in interpretacije, ki smo jih ugotovili v nedavni obsežnejši raziskavi o samopodobi učencev v različnih družbah. Cilj te delne raziskave je raziskati strukturo samopodobe slovenskega in francoskega vzorca srednješolcev glede na njihove odgovore na »Samoopisni vprašalnik« (Marsh, O'Neill, 1984) in »Lestvico samospoštovanja« (Rosenberg, 1965). Osredotočili smo se na razlike v strukturi samopodobe vzorca glede na nacionalnost in učno uspešnost. V splošnem rezultati kažejo, da imajo francoski preizkušanci višjo verbalno samopodobo. Rezultati diskriminantne analize za učno uspešnost pa kažejo, da imajo nizko uspešni učenci višjo samopodobo, ki se nanaša na področje reševanja problemov in ustvarjalnosti.

ABSTRACT

This paper highlights some general results and interpretation which we have found out in a recent more extensive investigation about students' self concepts in different societies. The aim of this partial investigation is to explore the structure of self-concept of the Slovenian and French sample of secondary school students related to their answers on the »Self-description questionnaire« (Marsh, O'Neill, 1984) and »Self-esteem scale« (Rosenberg, 1965). Our interest is focused in the differences in the structure of self-concept of sample related to nationality and academic achievement. Globally, the results indicate that French participants have higher verbal self-concept than Slovenian participants. Results of discriminant analysis of academic achievement indicate that low achievers have higher self-concept related to the area of problem solving and creativity.

UVOD

Danes je malone toliko opredelitev samopodobe, kolikor je psiholoških smeri, ki jo preučujejo. Nedvomno pa se različne obravnave tega pojava stikajo v predpostavki, da je oblikovanje tistega, kar bomo v tem besedilu imenovali samopodoba, ena temeljnih razvojnih nalog v mladostništvu (Claes, 1983; Horvat, Magajna, 1987). V splošnem je mogoče samopodobo opredeliti kot organizirano celoto lastnosti, potez, stališč, občutij itd., ki jih posameznik pripisuje samemu sebi. Te psihične entitete tvorijo referenčni okvir, s katerim posameznik uravnava in usmerja svoje ravnanje (Museum, 1985), tesno pa so povezane z obstoječim vrednostnim sistemom posameznika ter vrednostnim sistemom ožjega in širšega družbenega okolja.

Naš namen raziskave je ugotoviti nasičenosti posameznih področij samopodobe, samospoštovanja in učne uspešnosti z diskriminantno funkcijo nacionalnosti in diskriminantnima funkcijama učne uspešnosti. Na ta način želimo ugotoviti podobnosti in razlike med vzorcema slovenskih in francoskih preizkušancev ter osvetliti morebitne medkulturne razlike v njihovih samopodobah.

METODOLOŠKI PRISTOP

RAZISKOVALNI NAČRT

Raziskavo smo oblikovali kot korelacijsko in multivariantno raziskovanje, pri čemer smo izvedli diskriminantno analizo za nacionalnost in učno uspešnost.

VZOREC.

Pri raziskavi je sodelovalo 230 preizkušancev. 169 preizkušancev je bilo ljubljanskih gimnazijcev, 88 fantov in 73 deklet (8 preizkušancev ni navedlo spola), v povprečni starosti 17 let. Vzorec francoskih preizkušancev pa zajema tri oddelke 61 učencev enega liceja v Strasbourg. Med njimi je 18 fantov in 43 deklet, v povprečni starosti 16 let. V času preizkušanja so vsi učenci obiskovali 3. letnik srednje šole. Glede na učno uspešnost smo preizkušance razdelili na tri skupine: preizkušance z nizko, srednjo in visoko učno uspešnostjo.

INSTRUMENTARIJ

SDQ III. - VPRAŠALNIK SAMOPODOBE ZA ADOLESCENTE (Marsh, O'Neill (1984)) obsega 136 postavk in meri 13 vidikov samopodobe: matematične sposobnosti (SDQ1), verbalno izražanje (SDQ2), akademsko samopodobo (SDQ3), reševanje problemov in ustvarjalnost (SDQ4), telesne sposobnosti in šport (SDQ5), zunanji videz (SDQ6), odnose z vrstniki istega spola (SDQ7), odnose z vrstniki nasprotnega spola (SDQ8), odnose s starši (SDQ9), religijo (SDQ10), iskrenost in zanesljivost (SDQ11), emocionalno stabilnost in varnost (SDQ12) ter splošno samopodobo (SDQ13).

SS - LESTVICA SAMOSPOŠTOVANJA. Z Rosenbergovo lestvico samospoštovanja (Goldsmith, 1986, po Tkalčič, 1990) merimo splošna stališča, ki jih zavzema posameznik do samega sebe.

Preizkušanci so izpolnjevali tudi splošni vprašalnik, s katerim smo ugotavljali njihove splošne podatke in učno uspešnost (splošni učni uspeh v preteklem šolskem letu (USPEH), oceno iz matematike (MATPRET) in iz slovenščine (SLOVPRET) in zadnjo skupno oceno iz matematike (MAT) in slovenščine (SLOV).

POSTOPEK

Zbiranje podatkov je potekalo skupinsko. Anonimnost preizkušancev je bila zagotovljena. Slovenski preizkušanci so sodelovali v raziskavi februarja 1993, francoski pa februarja 1994. Podatki so bili računalniško obdelani s statističnima programom SPSS. Rezultati so prikazani v obliki tabel, ki prikazujejo rezultate diskriminantnih analiz.

PRIKAZ REZULTATOV IN DISKUSIJA

Tabela 1 prikazuje rezultate diskriminantne analize, ki smo jo izvedli na vzorcu slovenskih in francoskih preizkušancev. Zaradi manjkajočih podatkov je statistični program SPSS upošteval 159 primerov in ne 230 (106 slovenskih preizkušancev in 53 francoskih preizkušancev). Glede na to, da imamo dve skupini preizkušancev (slovensko in francosko skupino), smo dobili eno samo diskriminantno funkcijo. Tabela 1 prikazuje lastne vrednosti kanonične diskriminantne funkcije, odstotek variance, kumulativni odstotek, koeficient kanonične korelacije, Wilksovo lambda, hi-kvadrat test, stopnje prostosti in nivo pomembnosti.

Tabela 1: Rezultati kanonične diskriminantne funkcije nacionalnosti

Funkcija	Lastne vrednosti	% variance	Kumul. %	Kanonič. korelacija	Po funkc.	Wilks. lambda	Hi- kvadrat	df	Nivo pom.
				:	0	,293624	173,402	31	,0000
1	2,4057	100,00	100,00	,8405	:				

Rezultati diskriminantne funkcije nacionalnosti kažejo, da se skupini slovenskih in francoskih preizkušancev pomembno razlikujeta glede na spremenljivke samopodobe, samospoštovanja in učne uspešnosti preizkušancev. Koeficient kanonične korelacije znaša 0,8405, Wilksova lambda pa 0,2936, kar pomeni, da je koeficient kanonične korelacije statistično pomemben (nivo pomembnosti je 0,0000). V nadaljevanju bomo ugotavljali strukturo diskriminantne funkcije nacionalnosti.

Tabela 2 prikazuje koeficiente standardizirane kanonične diskriminantne funkcije. Na podlagi te tabele lahko ugotovimo, kako je diskriminantna funkcija strukturirana oziroma kako je povezana s posameznimi spremenljivkami, ki jih analiziramo.

Vidimo, da so korelacije - ne glede na predznak - precej raznolike. Diskriminantna funkcija nacionalnosti najbolj korelira s spremenljivko SDQ 2 (pozitivna korelacija), nato pa s spremenljivko SDQ 4 (negativna korelacija). Najnižje je s funkcijo nacionalnosti nasičena spremenljivka SDQ 11. To pomeni, da pri razlikovanju vzorca po nacionalnosti najbolj sodelujeta samopodoba, ki se nanaša na področje verbalnega izražanja (SDQ 2) in samopodoba, ki se nanaša na področje ustvarjalnosti in reševanja problemov (SDQ 4), najmanj pa samopodoba, ki se nanaša na iskrenost in zanesljivost (SDQ 11).

Tabela 2: Standardizirani koeficienti kanonične diskriminantne funkcije nacionalnosti

SPREMENLJIVKE	STRUKTURA DISKRIMIN. F.
SDQ2	,84955
SDQ3	-,05659
SDQ4	-,73116
SDQ5	,06404
SDQ6	-,04986
SDQ7	,35271
SDQ8	,23163
SDQ9	,24634
SDQ10	,44423
SDQ11	,00293
SDQ12	-,26120
SDQ13	,44525
SS	-,30495
USPEH	,38884
MATPRET	-,30446
JEZIKPRET	,16009
MAT	,53397
JEZIK	-,13996

Tabela 3 prikazuje strukturno matriko korelacij med spremenljivkami, pri katerih ugotavljamo razlike med slovenskim in francoskim vzorcem in kanonično diskriminantno funkcijo.

Tabela 3: Korelacije med spremenljivkami in kanonično diskriminantno funkcijo nacionalnosti

SPREMENLJIVKE	FUNKCIJA 1
SDQ2	,33343
SDQ10	,31983
USPEH	,27250
JEZIKPRET	,26482
SDQ3	,24517
SDQ7	,22691
JEZIK	,20650
SDQ13	,18540
MAT	,16039
SDQ11	,14324
SDQ9	,14245
SDQ4	-,09052
SDQ5	,08112
SDQ6	,07598
SDQ8	,07412
MATPRET	,06641
SDQ1	,05211
SDQ12	,02482
SS	-,01755

Na prvem mestu je spremenljivka, ki je najbolj nasičena z diskriminantno funkcijo nacionalnosti, na zadnjem mestu pa je spremenljivka, ki je s funkcijo najmanj nasičena.

Tabela 2 prikazuje koeficiente standardizirane kanonične diskriminantne funkcije. Na podlagi te tabele lahko ugotovimo, kako je diskriminantna funkcija strukturirana oziroma kako je povezana s posameznimi spremenljivkami, ki jih analiziramo.

Tabela 4 prikazuje skupinske centroide v enodimenzionalnem diskriminativnem prostoru. Skupina 1 so slovenski preizkušanci (negativen predznak), skupina 2 pa so francoski preizkušanci (pozitiven predznak).

Tabela 4: Kanonična diskriminantna funkcija nacionalnosti, določena z aritmetičnimi sredinami (skupinski centroidi)

SKUPINA	FUNKCIJA 1
1	-1,08983
2	2,17966

Na podlagi primerjave skupinskih centroidov in standardiziranih koeficientov diskriminantne funkcije sklepamo, da imajo francoski preizkušanci višjo samopodobo na področju verbalnega izražanja (SDQ 2), slovenski preizkušanci pa višjo samopodobo na področju ustvarjalnosti in reševanja problemov (SDQ 4).

V postopek diskriminantne analize za učno uspešnost je bilo zajetih 45 preizkušancev z nizko učno uspešnostjo, 57 preizkušancev s srednjo učno uspešnostjo in 57 preizkušancev z visoko učno uspešnostjo. Zaradi manjkajočih podatkov je računalniški program SPSS izločil 71 primerov in tako skupno upošteval 159 primerov. Tabela 5 prikazuje rezultate diskriminantne analize, ki smo jo opravili na vzorcu preizkušancev z različno učno uspešnostjo po posameznih spremenljivkah. Glede na to, da imamo tri skupine preizkušancev, smo dobili dve diskriminantni funkciji. Tabela prikazuje lastne vrednosti, odstotka variance, kumulativna odstotka, koeficienta kanonične korelacije, Wilksovi lambda, hi-kvadrat testa, stopnji prostosti in nivoja pomembnosti.

Tabela 5: Rezultati kanoničnih diskriminantnih funkcij učne uspešnosti

Funkcija	Lastne vrednosti	% variance		Kumul. %	Kanonič. korelacija	Po funkc.	Wilks. lambda	Hi-kvadrat	df	Nivo pom.
					:	0	,112986	307,450	62	,0000
1	5,2078	92,44	92,44	,9159	:	1	,701391	50,011	30	,0124
2	,4257	7,56	100,00	,5465	:					

Rezultati diskriminantnih funkcij učne uspešnosti kažejo, da se skupine preizkušancev z različno učno uspešnostjo pomembno razlikujejo glede na spremenljivke. Koeficienta kanonične korelacije znašata 0,9159 in 0,5465, Wilksovi lambdi pa 0,1130 in 0,7014, kar pomeni, da sta statistično pomembna oba koeficienta kanonične korelacije oz. obe diskriminantni funkciji učne uspešnosti. V nadaljevanju bomo ugotavljali strukturo diskriminantnih funkcij učne uspešnosti.

Tabela 6 prikazuje standardizirane koeficiente kanoničnih diskriminantnih funkcij učne uspešnosti. Na podlagi te tabele lahko ugotovimo, kako sta diskriminantni funkciji strukturirani, oziroma, kako sta povezani s posameznimi spremenljivkami, ki jih analiziramo: področji samopodobe, samospoštovanjem in učno uspešnostjo preizkušancev.

Na prvem mestu je spremenljivka, ki je najbolj nasičena z diskriminantno funkcijo nacionalnosti, na zadnjem mestu pa je spremenljivka, ki je s funkcijo najmanj nasičena.

Tabela 6: Standardizirani koeficienti kanoničnih diskriminantnih funkcij učne uspešnosti

SPREMENLJIVKE	FUNKC. 1	FUNKC. 2
SDQ1	,03620	,22023
SDQ2	-,00670	,32374
SDQ3	,07282	,02477
SDQ4	-,15700	,41969
SDQ5	-,16349	-,34539
SDQ6	,06169	,46561
SDQ7	,15582	-,34644
SDQ8	-,09202	-,43358
SDQ9	,05831	-,10502
SDQ10	-,00806	-,25551
SDQ11	,09963	,00025
SDQ12	,08114	,50136
SDQ13	-,27900	-,58857
SS	,21589	,16743
USPEH	,22638	,17908
MATPRET	,64035	,28656
JEZIKPRET	,51072	-,25561
MAT	,60216	-,20307
JEZIK	,40521	-,15664

Tabela 7 prikazuje strukturno matriko korelacij med spremenljivkami, pri katerih ugotavljamo razlike med različno učno uspešnimi preizkušanci in kanoničnima diskriminantnima funkcijama učne uspešnosti. Vidimo, da so korelacije - ne glede na predznak - precej raznolike in v povprečju ne prav visoke. Najvišja korelacija v drugi funkciji ne presega vrednosti 0,60. Prva diskriminantna funkcija učne uspešnosti najbolj korelira s spremenljivko - ocena iz matematike v preteklem šolskem letu, nato s spremenljivko - zadnja skupna ocena iz matematike - in s spremenljivko - ocena iz maternega jezika v preteklem šolskem letu (pozitivne korelacije). Najnižje je s prvo funkcijo učne uspešnosti nasičena spremenljivka SDQ 2. To pomeni, da pri razlikovanju vzorca v prvi diskriminantni funkciji učne uspešnosti najbolj sodelujejo ocene iz matematike in maternega jezika, najmanj pa samopodoba, ki se nanaša na verbalno izražanje.

Druga diskriminantna funkcija učne uspešnosti srednje korelira s spremenljivkami: SDQ 13 (pozitivna korelacija), SDQ 6 (pozitivna korelacija), SDQ 8 (negativna korelacija) in SDQ 4 (pozitivna korelacija), najmanj pa s spremenljivko SDQ 11. To pomeni, da pri razlikovanju vzorca v drugi diskriminantni funkciji učne uspešnosti najbolj sodelujejo: splošna samopodoba (SDQ 13), samopodoba, ki se nanaša na zunanji videz (SDQ 6), samopodoba, ki se nanaša na odnose z vrstniki nasprotnega spola (SDQ 8), in samopodoba, ki se nanaša na področje ustvarjalnosti in reševanja problemov (SDQ 4), najmanj pa samopodoba, ki se nanaša na iskrenost in zanesljivost (SDQ 11).

Tabela 7: Korelacije med spremenljivkami in kanoničnima diskriminantnima funkcijama učne uspešnosti

SPREMENLJIVKE	FUNKC. 1	FUNKC. 2
MATPRET	,45435	,36701
USPEH	,45025	,17274
MAT	,37848	,00649
JEZIKPRET	,36466	-,21615
SDQ3	,21050	-,04311
SDQ9	,06780	-,05066
SDQ2	,04016	-,03576
JEZIK	,27772	-,35433
SDQ4	-,02152	,29766
SDQ1	,20519	,28762
SDQ10	,09147	-,25638
SDQ7	,03154	-,19460
SDQ12	-,01027	,18498
SDQ5	-,03675	-,13886
SDQ6	,01874	,10046
SDQ11	,09293	-,09386
SDQ8	-,03400	-,08792
SDQ13	,04444	-,07521
SS	,01112	,04050

Na prvem mestu je spremenljivka, ki je najbolj nasičena s funkcijo, na zadnjem mestu pa spremenljivka, ki je najmanj nasičena z diskriminantno

funkcijo učne uspešnosti.

Tabela 8 prikazuje skupinske centroide v diskriminativnem prostoru. Skupina 1 so preizkušanci z nizko učno uspešnostjo, skupina 2 so preizkušanci s srednjo učno uspešnostjo, skupina 3 pa so preizkušanci z visoko učno uspešnostjo.

Tabela 8: Kanonični diskriminantni funkciji, določeni z aritmetičnimi sredinami (skupinski centriodi)

SKUPINA	FUNKC. 1	FUNKC. 2
1	-2,96764	,58157
2	-,33779	-,85915
3	2,68067	,40002

Tabela skupinskih centroidov kaže, da je največja razlika pri prvi funkciji med 1. in 3. skupino, torej med preizkušanci z nizko učno uspešnostjo in preizkušanci z visoko učno uspešnostjo. Druga funkcija pa najbolj razlikuje med 1. (deloma tudi 3.) in 2. skupino, torej med preizkušanci z nizko učno uspešnostjo in preizkušanci s srednjo učno uspešnostjo. Na podlagi primerjave skupinskih centroidov in standardiziranih koeficientov diskriminantnih funkcij sklepamo, da imajo preizkušanci z visoko učno uspešnostjo najvišjo oceno iz matematike v preteklem šolskem letu (**matpret**), najvišjo zadnjo skupno oceno iz matematike (**mat**) in najvišjo oceno iz maternega jezika v preteklem šolskem letu (**jezikpret**). Splošna samopodoba (SDQ 13) je višja pri preizkušancih s srednjo učno uspešnostjo kot pri preizkušancih z nizko učno uspešnostjo. Preizkušanci z nizko učno uspešnostjo (deloma pa tudi preizkušanci z visoko učno uspešnostjo) imajo višjo samopodobo, ki se nanaša na ustvarjalnost in reševanje problemov (SDQ 4), in samopodobo, ki se nanaša na zunanji videz (SDQ 6), preizkušanci s srednjo učno uspešnostjo pa višjo samopodobo, ki se nanaša na odnose z vrstniki nasprotnega spola (SDQ 8).

SKLEPI

Raziskava je pokazala, da diskriminantna funkcija nacionalnosti najvišje korelira z dvema spremenljivkama. Prvo korelacijo - povezanost diskriminantne funkcije s samopodobo francoskih preizkušancev, ki se nanaša na področje verbalnega izražanja - je morebiti mogoče pripisati ustaljenima hetero- in avtostereotipoma (Musek, 1994), po katerih so latinski narodi v povprečju bolj ekstravertni, se pravi, družabni in zgovorni od severnih in srednjeevropskih narodov. Podobne sklepe navajajo tudi druge raziskave (Musek, 1994).

Druga pomembna korelacija med diskriminantno funkcijo nacionalnosti in samopodobo pokaže, da imajo višjo samopodobo na področju reševanja problemov in ustvarjalnosti slovenski preizkušanci. Diskriminantna analiza za učno uspešnost pa je pokazala, da je to področje samopodobe najbolj izrazito pri preizkušancih z nizko učno uspešnostjo, deloma pa tudi pri preizkušancih z visoko učno uspešnostjo. Kateremu dejavniku je mogoče pripisati ta dvoumen izid? Je mogoče omenjene razlike pripisati mednacionalnim razlikam v izobraževalnem programu? Nedvomno bi bilo potrebno opraviti še diskriminantno analizo za nacionalnost in učno uspešnost, s katero bi ugotavljali, kako je to področje samopodobe izraženo pri slovenskih in francoskih preizkušancih glede na njihovo učno uspešnost. V skladu z zdravim razumom bi pričakovali, da je samopodoba na področju ustvarjalnosti in reševanja problemov višja pri učencih z visoko učno uspešnostjo, in sicer tako pri slovenskih kot pri francoskih preizkušancih. Rezultati diskriminantne funkcije za učno uspešnost pa obetajo drugače.

Na prvem mestu je spremenljivka, ki je najbolj nasičena s funkcijo, na zadnjem mestu pa spremenljivka, ki je najmanj nasičena z diskriminantno

LITERATURA

1. Claes, M. (1983). *L'expérience adolescente*. Pierre Mardaga, Bruxelles.
2. Horvat, L., Magajna, L. (1987). *Razvojna psihologija*. DZS, Ljubljana.
3. Marsh, H.W., O'Neill, R. (1984). Self description questionnaire III: The construct validity of multidimensional self-concept ratings by late adolescents, *Journal of Educational Measurement*. 21 (2), 153-174.
4. Musek, J. (1987). *Model referenčnega delovanja jaza*. Ljubljana, Društvo psihologov Slovenije.
5. Musek, J. (1994). *Psihološki profil Slovencev*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
6. Tkalčič, M. (1990). *Odnos med spolno orientacijo in nekaterimi vidiki samopodobe* (magistrska naloga).

POVZETEK

Besedilo obravnava rezultate multivariantne raziskave odnosa med dimenzijami osebne čvrstosti in načini spoprijemanja s stresom. Podatke za raziskavo smo zbrali s pomočjo vprašalnikov *Osebna čvrstost*, avtorice S. Kobasa, in *Načini reševanja problemov I*, avtorice T. Lamovec. Raziskava je zajela 234 ljubljanskih srednješolk in srednješolcev, starih sedemnajst let. Na podlagi zbranih podatkov smo ugotavljali posamezne korelacije med spremenljivkami ter izvedli faktorsko analizo, multivariantno analizo in diskriminantno analizo. Rezultati so potrdili dve temeljni predpostavki, in sicer, da se načini spoprijemanja delijo na emocionalno in racionalno dimenzijo in da osebna čvrstost poleg neposrednega zmanjševanja učinkov stresa povečuje tudi uporabo uspešnih strategij spoprijemanja s stresom.

OSEBNA ČVRSTOST IN SPOPRIJEMANJE S STRESOM

Branko Slivar

Ključne besede: stres, osebna čvrstost, spoprijemanje s stresom, usmerjenost na problem, usmerjenost na uravnavanje emocij.

POVZETEK

Besedilo obravnava rezultate multivariantne raziskave odnosa med dimenzijami osebne čvrstosti in načini spoprijemanja s stresom. Podatke za raziskavo smo zbrali s pomočjo vprašalnikov Osebna čvrstost, avtorice S. Kobasa, in Načini reševanja problemov I, avtorice T. Lamovec. Raziskava je zajela 234 ljubljanskih srednješolk in srednješolcev, starih sedemnajst let. Na podlagi zbranih podatkov smo ugotavljali posamezne korelacije med spremenljivkami ter izvedli faktorsko analizo, multivariantno analizo in diskriminantno analizo. Rezultati so potrdili dve temeljni predpostavki, in sicer, da se načini spoprijemanja delijo na emocionalno in racionalno dimenzijo in da osebna čvrstost poleg neposrednega zmanjševanja učinkov stresa povečuje tudi uporabo uspešnih strategij spoprijemanja s stresom.

ABSTRACT

The article deals with a multivariate research of relation between hardy personality and coping process. The data were collected through the application of Kobasa's "Hardy personality" questionnaire and Lamovec's "Ways of coping with problems I" questionnaire. The research comprised 234 seventeen years old high school students from Ljubljana. We were interested in particular correlation among the variables and carried out the factor analysis, multivariate analysis of variance and discriminant analysis. Results verify, that the ways of coping include emotional and rationale dimension and that hardy personality not only reduces the effect of stress but also successfully improves strategies of coping process.

UVOD

Današnje pojmovanje stresa vključuje celotno osebnost, in sicer ne samo njen biološki del, ampak področje duševnosti, individualnega vedenja in socialnih komunikacij. Vemo, da obstajajo velike individualne razlike med odgovori posameznikov na enaka dogajanja z neugodno vsebino - posamezniki se na različne načine spoprijemajo s stresom. Odgovore na stresne situacije lahko razvrstimo na premici, ki seže od konstruktivno adaptivnega vedenja preko neučinkovitih naporov za spoprijemanje s stresom do opustitve teh naporov in spremljajočih neugodnih posledičnih težav emocionalne, psihofiziološke, vedenjske, socialne ali storilnostne narave. Ne glede na številne definicije spoprijemanja, se zdi, da se strokovnjaki, kot so Lazarus, Folkman, Opton, Murphy, White (po Monat in Lazarus, 1985), v glavnem strinjajo o tem, da s pojmom spoprijemanje razumejo napore posameznika za obvladovanje škodljivih pogojev, groženj ali izzivov, kadar ustaljeni ali samodejni odgovori ne zadoščajo več. Obstaja več strategij ali načinov spoprijemanja s stresom.

Lazarus in Folkmanova (Musek, 1988) govorita o dveh načinih: o usmerjenosti na problem in usmerjenosti na uravnavanje emocij. Pri strategiji usmerjanja na problem poskuša oseba, ki je v težavah, spremeniti situacijo tako, da išče informacije o tem, kako naj ukrepa, se vzdržuje impulzivnih in nezrelih reakcij, se sooča z osebami ali osebo, ki so povzročile drugemu težave, ipd.

Pri strategiji, ki je usmerjena na uravnavanje emocij, poskuša oseba s pomočjo obrambnih mehanizmov in kognitivnim prestrukturiranjem zmanjšati emocionalni vpliv stresa (posameznik se izogiba mislim na problem, zanika, da je karkoli narobe, jemlje trankvilizatorje ipd.). Problemsko usmerjeno spoprijemanje je pogosto zlasti tedaj, kadar se nek stresni dogodek oceni kot "izziv". Ta način spoprijemanja je tudi po pravilu uspešnejši. Emocionalno usmerjeno obvladovanje je navadno tipično "obrambno", manj učinkovito in ne prinese dobrih rešitev kritične situacije. Je relativno pogostejše, kadar stresni dogodek ocenimo kot "škoda/izguba" ali "grožnja".

Na obvladovanje stresnih situacij vplivajo poleg drugih dejavnikov tudi osebnostni dejavniki, kot so npr.: čustvena stabilnost, samopodoba oz. samopojmovanje, občutje nadzora, nagnjenost k depresivnosti, naučena nemoč, empatija, altruizem, značilnosti medosebnega obnašanja, sposobnosti, znanja, veščine ipd. (Musek, 1993).

V zadnjem času je pozornost raziskovalcev usmerjena k iskanju kombinacije osebnostnih značilnosti, ki deluje najbolj ugodno oz. neugodno na izid spopada s stresom. Najbolj je znan konstrukt osebne čvrstosti (personal hardiness), katerega avtorica je Suzanne Kobasa (1979). Osebnostno čvrste osebe naj bi po Kobasi imele tri splošne značilnosti:

- a) prepričani so, da lahko kontrolirajo oziroma vplivajo na dogodke iz svojega življenja,
- b) so osebno angažirani v svojem življenju,
- c) spremembe doživljajo kot izziv za nadaljnji razvoj in ne kot breme oz. oviro.

Na osnovi raziskav je Kobasa s sodelavci izdelala lestvico osebne čvrstosti, ki vsebuje šest lestvic. Z njimi merimo posamezne komponente osebne čvrstosti; lahko pa tudi skupno ("kompozitno") vrednost vseh komponent čvrstosti (Musek, 1993). Začetna predpostavka je bila, da je lestvica enovita, nadaljnje raziskave pa so pokazale, da posamezne sestavine te kompleksne dimenzije niso posebno trdno povezane med seboj, saj so korelacije med njimi kvečjemu zmerne. Hull, Treuren in Virnelli (1987, po T. Lamovec, 1990) pa tudi drugi avtorji navajajo, da lestvica (trenutno obstaja v daljši in krajši obliki) meri tri faktorje: angažiranost, nadzor in izziv. Avtorji so preučili 5 predhodnih raziskav čvrstosti ter izvedli še svojo lastno z namenom, da bi ugotovili specifične povezave posameznih komponent osebne čvrstosti. Rezultati so pokazali, da je angažiranost imela predviden

učinek v vseh analiziranih raziskavah, nadzor v veliki večini, izziv pa le malo ali celo obraten od predvidenega. Angažiranost in nadzor sta dobro napovedala zdravje, vendar avtorji opozarjajo, da imata drugačen učinek in se povezujeta z različnimi načini spoprijemanja - s prisotnostjo socialne pomoči, visokim samospoštovanjem in optimizmom. Avtorji zaključujejo, da so psihometrične karakteristike lestvic angažiranosti dobre, za merjenje nadzora pa priporočajo Rotterjevo lestvico eksternalnosti, lestvica izziva pa v trenutni obliki ni sprejemljiva.

Ob raziskovanju osebne čvrstosti in načinov reševanja problemov se postavlja tudi vprašanje o njihovem medsebojnem odnosu. V naši multivariantni raziskavi nas je predvsem zanimalo, kako so povezani posamezni načini spoprijemanja s stresom s posameznimi dimenzijami osebne čvrstosti in kakšna je struktura odnosov med njimi.

METODA

Raziskava je bila načrtovana kot multivariantni eksperiment. Podatke za posamezne spremenljivke smo korelirali in nato opravili multivariantne analize. V raziskavo smo vključili 234 starejših (17 let) mladostnikov in mladostnic iz gimnazij in srednjih strokovnih šol. Uporabili smo 2 preizkusa:

1. Načini reševanja problemov - NRP I (Lamovec, 1992). Vprašalnik vključuje pet lestvic, ki merijo posamezne sloge spoprijemanja s stresom: a) **sprejetje/distrakcija** (težnja k čakanju, preusmeritvi, sprijaznjenju in pozabljanju problema), b) **domišljajska gratifikacija/sproščanje jeze** (prepuščanje domišljiji, sanjarjenju in željam po boljših časih, fantazijsko sproščanje jeze), c) **konstruktivna akcija** (postopno, vztrajno in sistematično reševanje problemov in spreminjanje situacije), č) **mobilizacija notranjih moči** (pozitiven odnos do problemov, sprejetje odgovornosti, mobilizacija notranjih moči pri reševanju problemov), d) **iskanje socialne pomoči** (vključevanje drugih k reševanju problemov, pridobivanje informacijske, osebne in čustvene opore). Vprašalnik obsega 41 postavk.

2. Osebna čvrstost - OČ (Kobasa, Maddi, 1979). Vprašalnik vključuje tri lestvice, ki merijo posamezne komponente osebne čvrstosti: **a) angažiranost** (zavzemanje, navdušenje in uživanje pri delu, občutek smiselnosti in izpolnjenosti, odsotnost dolgočasje), **b) izziv** (pojmovanje življenjskih sprememb in stresnih dogajanj kot normalnih dogodkov, ne pa kot grožnje varnosti), **c) nadzor** (prepričanje, da se lahko osebno vpliva na življenjske dogodke). Vprašalnik obsega 36 postavk.

Zbiranje podatkov je potekalo skupinsko spomladi 1994. Preizkušanci so sami posredovali podatke o splošnem učnem uspehu v 1. in 2. letniku, izobrazbi staršev in spolu. Anonimnost preizkušancev je bila zagotovljena. Podatki so računalniško obdelani s statističnim paketom SPSS for Windows.

REZULTATI IN DISKUSIJA

A) SOODVISNOST MED SPREMENLJIVKAMI

Povezave med posameznimi načini reševanja problemov so v veliki večini nepomembne in nizke, kar je zaradi faktoriziranosti lestvic tudi pričakovano (tabela 1). Izjemi sta le povezavi med sprejetjem/distrakcijo in domišljjsko gratifikacijo/sproščanjem jeze (0,32), kjer se težnje k čakanju, preusmeritvi, sprijaznjenju in pozabljanju problema povezujejo s sanjarjenjem, prepuščanjem domišljiji ter fantazijskim odreagiranjem sovražnih čustev. Srednje visoka povezava je tudi med konstruktivno akcijo in mobilizacijo notranjih moči (0,55), kjer se vztrajno, aktivno in sistematično reševanje problemov povezuje s pozitivnim odnosom do problema, sprejetjem odgovornosti in mobilizacijo notranjih moči. Ta dva načina spoprijemanja s stresom se povezujeta še s težnjo po vključevanju drugih v reševanje problema (lestvica iskanja socialne pomoči).

Pogled na korelacije med dimenzijami osebne čvrstosti nam pokaže, da prevladujejo statistično pomembne in srednje močne korelacije (tabela 1). Tako se dojemanje stresnih dogodkov kot nekaj vsakdanjega, neobremenjujočega (oč2) povezuje z nizko stopnjo angažiranosti (oč1). Izzvanost se povezuje tudi z občutki fatalizma in nemoči vplivanja na zunanje dogodke (nadzor). Visoka stopnja angažiranosti in osebne zavzetosti za delo (angažiranost) se povezuje s prepričanjem, da se lahko osebno vpliva na življenjske dogodke in da posameznik ni nemočna igračka v rokah zunanjih sil (nadzor).

Povezave med posameznimi dimenzijami osebne čvrstosti in načinov reševanja problemov so v veliki večini statistično pomembne in srednje visoke. Pasivno odzivanje na problemsko situacijo (lestvica sprejetja/distrakcije) se povezuje z nižjo stopnjo angažiranosti in z večjimi občutki nemoči v odnosu do zunanjih sil. Prav tako se z nižjo stopnjo angažiranosti in z večjimi občutki nemoči v odnosu do zunanjih sil povezuje tudi lestvica domišljajske gratifikacije/sproščanja jeze. Povezave kažejo, da se med seboj povezujejo lestvice, ki na nek način odražajo pasivne emocionalne načine reagiranja na stres (neaktivnost, prepuščanje domišljiji, sanjarjenje, linija najmanjšega odpora ipd.). Na drugi strani pa se bolj aktivni in racionalni načini reševanja problemov (konstruktivna akcija, mobilizacija notranjih moči ter iskanje oz. vključevanje drugih pri reševanju svojih problemov) povezujejo z visoko stopnjo angažiranosti ter močnim osebnim zavzemanjem za tisto, kar se dela, in z občutki moči za vplivanje na življenjske dogodke. Nizka stopnja izzvanosti oz. pojmovanje življenjskih sprememb kot nekaj nenavadnega se povezuje z vztrajnostjo, sistematičnostjo in aktivnim pristopom pri reševanju problemov ter z mobilizacijo notranjih sil. Zdi se, da zaznavanje (ocenjevanje) sprememb kot nekaj nenadnega, nenavadnega in obremenilnega sproža aktivne pristope pri spoprijemanju z njimi.

Tabela 1: Korelacije med spremenljivkami*, uporabljenimi v raziskavi.**

	Načini reševanja problemov I					Osebna čvrstost		
	nrp1	nrp2	nrp3	nrp4	nrp5	oč1	oč2	oč3
nrp1	1.00	.32	.06	.14	.05	.20	-.03	.21
nrp2	.32	1.00	-.06	.09	.11	.43	-.18	.33
nrp3	.06	-.07	1.00	.55	.31	-.37	.38	-.17
nrp4	.14	.09	.55	1.00	.33	-.25	.37	-.22
nrp5	.05	.12	.31	.33	1.00	-.18	.12	.05
oč1	.20	.43	-.37	-.25	-.18	1.00	-.37	.33
oč2	-.03	-.18	.38	.37	.12	-.37	1.00	-.24
oč3	.21	.33	-.17	-.22	.05	.33	-.24	1.00

Legenda:

* Spremenljivke so označene s kraticami. Načini reševanja problemov so označeni z oznako nrp (nrp1 - sprejetje/distrakcija, nrp2 - domišljajska gratifikacija/sproščanje jeze, nrp3 - konstruktivna akcija, nrp4 - mobilizacija notranjih moči, nrp5 - iskanje socialne pomoči); osebna čvrstost z oznako oč (oč1 - angažiranost, oč2 - izziv, oč3 - nadzor).

** Koeficienti korelacije, ki so enaki ali večji od 0.15, so statistično pomembni na ravni zahtevnosti $p=0,05$.

B) STRUKTURNE ANALIZE

Vpogled v strukturo povezav med spremenljivkami smo dobili s pomočjo multifaktorskih analiz. Uporabili smo faktorsko analizo (metoda glavnih komponent, Varimax kriterij), diskriminantno analizo in multivariantno analizo variance.

I. Načini reševanja problemov I

Faktorska analiza načinov reševanja problemov je izločila dva faktorja, ki pojasnujeta 65,4 odstotkov celotne variance petih lestvic NRP I. Prvi faktor pojasnjuje 39,3 odstotke in drugi faktor 26,1 odstotek celotne variance.

Tabela 2: Faktorska struktura lestvic NRP I.

	Faktor 1	Faktor 2
NRP3	,85553	-,10838
NRP4	,82551	,10985
NRP5	,68579	,16052
NRP2	-,00234	,83842
NRP1	,11941	,78639

Tri lestvice NRP I so nasičene s prvim faktorjem, in sicer izraziteje lestvici konstruktivne akcije in mobilizacije notranjih moči ter nekoliko manj lestvica iskanja socialne pomoči (tabela 2). Gre za faktor, ki je bolj povezan z racionalnimi načini spoprijemanja s stresom. Lestvici sprejetja/distrakcije in domišljajske gratifikacije/sproščanja jeze pa sta nasičeni z drugim faktorjem. Ta faktorska dimenzija pa je bolj povezana z emocionalnimi načini soočanja

stresom. Delitev načinov soočanja s stresom na emocionalno in racionalno dimenzijo je v skladu z že znano delitvijo načinov spoprijemanja s stresom in tudi z vsebinsko podobnimi rezultati faktorizacije Lazarusove lestvice spoprijemanja s stresom (Kompan, Bilban in Musek 1992).

II. Osebna čvrstost

Faktorizacija lestvice osebne čvrstosti je izločila samo en faktor, ki pojasnjuje 54,2 odstotka celotne variance. Ta faktor visoko negativno korelira z lestvico izzvanosti (tabela 3).

Tabela 3: Faktorska struktura lestvic Osebna čvrstost

	Faktor 1
OČ1	,78254
OČ2	-,72408
OČ3	,69892

III. Skupna faktorska analiza lestvic osebne čvrstosti in načinov reševanja problemov

Faktorska analiza je izločila dva faktorja, ki pojasnujeta 53,2 odstotka celotne variance obeh uporabljenih lestvic (tabela 4). Prvi faktor pojasnjuje 31,2 odstotka, drugi faktor pa 22 odstotkov celotne variance.

Tabela 4: Faktorska struktura lestvic osebne čvrstosti in načinov reševanja problemov

	Faktor 1	Faktor 2
NRP4	,81236	,02629
NRP3	,79389	-,15320
NRP5	,65114	,10290
OČ2	,43721	-,42562
NRP2	,10068	,79808
OČ3	-,17246	,65415
OČ1	-,45719	,60792
NRP1	,30374	,59601

S prvim ekstarhiranim faktorjem so nasičene lestvice: mobilizacija notranjih moči, konstruktivna akcija, iskanje socialne pomoči (lestvica NRP) in izzvanost (lestvica osebne čvrstosti). Tudi pri tem faktorju se pojavlja ponovitev že omenjene dimenzije, ki povezuje bolj racionalno naravnane načine reševanja problemov. Z drugim faktorjem so nasičene lestvice domišljajske gratifikacije/sproščanja jeze, nadzora, angažiranosti in sprejetja/distrakcije. Za ta faktor bi lahko rekli, da povezuje bolj emocionalno ozadje pri soočanju s stresom oz. problemi.

V naši raziskavi nas je zanimalo tudi, ali osebna čvrstost povečuje uporabo uspešnih načinov reševanja problemov. V ta namen smo poleg dosežka na posamezni lestvici izračunali tudi skupni dosežek iz vseh treh lestvic in razdelili izprašance glede na dosežek na posameznih lestvicah v tri skupine: povprečno (dosežek v razponu $AS \pm 1SD$), podpovprečno (dosežek manjši od $AS - 1SD$) in nadpovprečno (dosežek večji od $AS + 1SD$). Primerjave smo opravili s pomočjo multivariantnih analiz varianc in diskriminantnih analiz.

Rezultati multivariantne analize variance (tabela 5a) kažejo, da na lestvici angažiranosti ni pomembnih razlik med posameznimi skupinami glede na načine reševanja problemov. Med skupinami so pomembne razlike na lestvici izziva (tabela 5b) in nadzor (tabela 5c) glede na načine reševanja problemov. Mladostniki, ki pojmujejo stres oz. stresna dogajanja in probleme kot nekaj nenavadnega oz. posebnega v vsakdanjem življenju in le-to doživljajo kot obremenitev (nizka stopnja izzvanosti), mobilizirajo svoje notranje moči, sprejemajo odgovornost za svoje postopke in oblikujejo pozitiven odnos do problema (NRP4). Očitno želijo novo nastalo situacijo, ki jo doživljajo kot

obremenilno, tudi dejansko razrešiti. Zdi se, da jih takšni stresni dogodki aktivirajo in sprožajo racionalne pristope. Tisti mladostniki, ki so prepričani, da lahko sami vplivajo na življenjske dogodke (visoka stopnja nadzora) in da niso zgolj pasivni subjekti v rokah zunanjih sil, se v primeru spopadanja s problemi ne prepuščajo sanjarjenju in domišljiji, ampak so bolj aktivni in usmerjeni k realnosti.

Pri skupnem dosežku smo dobili pomembne razlike (tabela 5d) med skupinami na dveh lestvicah NRPI: sprejetje/distrakcija in domišljijaska gratifikacija/sproščanje jeze. Če pojmujeemo skupni dosežek kot splošno mero osebne čvrstosti, lahko domnevamo, da mladostniki z visoko stopnjo osebne čvrstosti uporabljajo v primeru soočenja s problemi predvsem aktivne in racionalne načine spoprijemanja s problemi in manj čustveno obarvane načine oziroma se v takih primerih ne prepuščajo domišljiji in fantazijskemu odreagiranju sovražnih čustev.

Tabela 5a: Razlike med posameznimi skupinami na lestvici angažiranosti (MANOVA s kontrolo spola, izobrazbe staršev, vrste šole in splošnega uspeha v 2. letniku)

Odvisne spremenljivke	sr. kvad. učinek	sr. kvad. napaka	F (2,161)	p - nivo
NRP1	11,44	14,15	,81	,45
NRP2	8,88	11,80	,75	,47
NRP3	12,22	18,97	,64	,53
NRP4	7,18	5,60	1,28	,28
NRP5	6,11	9,03	,68	,51

Tabela 5b: Razlike med posameznimi skupinami na lestvici izživa (MANOVA s kontrolo spola, izobrazbe staršev, vrste šole in splošnega uspeha v 2. letniku)

Odvisne spremenljivke	sr. kvad. učinek	sr. kvad. napaka	F (2,161)	p - nivo
NRP1	8,17	14,15	,58	,56
NRP2	10,08	11,80	,85	,43
NRP3	54,02	18,97	2,85	,06
NRP4	19,06	5,60	3,40	,04
NRP5	11,44	9,03	1,17	,28

Tabela 5c: Razlike med posameznimi skupinami na lestvici nadzora (MANOVA s kontrolo spola, izobrazbe staršev, vrste šole in splošnega uspeha v 2. letniku)

Odvisne spremenljivke	sr. kvad. učinek	sr. kvad. napaka	F (2,161)	p - nivo
NRP1	19,48	14,15	1,38	,25
NRP2	48,99	11,80	4,15	,01
NRP3	8,70	18,97	,45	,63
NRP4	,49	5,60	,09	,91
NRP5	3,40	9,03	,37	,69

Tabela 5d: Razlike med posameznimi skupinami glede na skupni dosežek (MANOVA s kontrolo spola, izobrazbe staršev, vrste šole in splošnega uspeha v 2. letniku)

Odvisne spremenljivke	sr. kvad. učinek	sr. kvad. napaka	F (2,161)	p - nivo
NRP1	58,50	14,42	4,05	,02
NRP2	188,88	12,69	14,88	,00
NRP3	61,96	23,19	2,67	,07
NRP4	15,26	7,04	2,17	,12
NRP5	15,56	9,51	1,64	,19

Tudi rezultati diskriminantnih analiz skupin na skupnem dosežku in posameznih lestvicah osebne čvrstosti so pokazale, da obstajajo nekatere razlike med skupinami glede na načine reševanja problemov. Tako obe diskriminantni funkciji ločujeta na lestvici angažiranosti (tabela 6a) med podpovprečno skupino (visoka stopnja angažiranosti) in nadpovprečno skupino (nizka stopnja angažiranosti). Pomembna je prva diskriminantna funkcija (Wilksova lambda je 0.688 in pomembna na ravni .000, koeficient kanonične korelacije je 0.54). Z njo sta najbolj nasičeni lestvici konstruktivne akcije in domišljajske gratifikacije/sproščanja jeze. Skupina mladostnikov z visoko stopnjo angažiranosti se vztrajno, sistematično in aktivno loteva reševanja problemov ter se ne prepušča sanjarjenju in domišljiji v stresni situaciji.

Tabela 6a: Diskriminantna analiza treh skupin: nizka angažiranost, povprečna angažiranost in visoka angažiranost. Korelacije spremenljivk z diskriminantnimi funkcijami.

Spremenljivke	Nasičenost z diskrim. funk. 1	Nasičenost z diskrim. funk. 2
NRP1	-,26855	,75715
NRP2	-,56811	,08967
NRP3	,68145	,05781
NRP4	,43895	,48916
NRP5	,27763	,53058

Na lestvici izziva obe diskriminantni funkciji (tabela 6b) ločujeta med podpovprečno skupino (visoka stopnja izzvanosti) in nadpovprečno skupino (nizka stopnja izzvanosti). Pomembna je prva diskriminantna funkcija (Wilksova lambda je 0.783 in pomembna na ravni .000, koeficient kanonične korelacije je 0.43). Z njo so najbolj nasičene lestvice konstruktivne akcije, mobilizacije notranjih moči, domišljajske gratifikacije/sproščanja jeze in sprejetja/distrakcije. Mladostniki, ki pojmujejo stresna dogajanja kot normalno stran življenja (visoka stopnja izzvanosti), rešujejo probleme, s katerimi se soočajo, nekonstruktivno, ne mobilizirajo svojih notranjih moči, se prepuščajo sanjarjenju in se pasivno odzivajo na probleme. Rezultat je povsem pričakovan, saj oseba, ki v stresnih dogajanjih ne vidi nič posebnega, tudi nima potrebe po ukrepanju oz. odpravljanju problemov.

Tabela 6b: Diskriminantna analiza treh skupin: nizka izzvanost, povprečna izzvanost in visoka izzvanost. Korelacije spremenljivk z diskriminantnimi funkcijami.

Spremenljivke	Nasičenost z diskrim. funk. 1	Nasičenost z diskrim. funk. 2
NRP1	-,20945	-,18867
NRP2	-,50954	,03881
NRP3	,73836	,08473
NRP4	,60832	,16978
NRP5	,14503	,91272

Na lestvici nadzora obe diskriminantni funkciji (tabela 6c) ločujeta med podpovprečno skupino (visoka stopnja izzvanosti) in nadpovprečno skupino (nizka stopnja izzvanosti). Pomembna je prva diskriminantna funkcija (Wilksova lambda je 0.755 in pomembna na ravni .000, koeficient kanonične korelacije je 0.48). Z njo so najbolj nasičene lestvice domišljjske gratifikacije/sproščanja jeze, konstruktivne akcije in sprejetja/distrakcije. Mladostniki, ki so prepričani, da lahko vplivajo na življenjske dogodke in se ne vdajo v usodo, se ob soočanju s problemi ne prepuščajo domišljiji in sanjarjenju. Probleme rešujejo na postopen, vztrajen, sistematičen in aktiven način. Rečemo lahko, da se aktivno lotevajo reševanja problemov. Rezultat je pričakovan, saj mora biti oseba, ki hoče vplivati na dogajanje okoli sebe, tudi aktivna.

Tabela 6c: Diskriminantna analiza treh skupin: nizek nadzor, povprečen nadzor in visok nadzor. Korelacije spremenljivk z diskriminantnimi funkcijami.

Spremenljivke	Nasičenost z diskrim. funk. 1	Nasičenost z diskrim. funk. 2
NRP1	,34670	-,04527
NRP2	,71158	,45670
NRP3	-,53340	,11375
NRP4	-,41087	,76405
NRP5	-,07630	,54509

Na skupnem dosežku obe diskriminantni funkciji (tabela 6d) ločujeta med podpovprečno skupino (visoka stopnja osebne čvrstosti) in nadpovprečno skupino (nizka stopnja osebne čvrstosti). Pomembna je prva diskriminantna funkcija (Wilksova lambda je 0.799 in pomembna na ravni .000, koeficient kanonične korelacije je 0.41). Z njo so najbolj nasičene lestvice domišljjske gratifikacije/sproščanja jeze, konstruktivne akcije in mobilizacije notranjih moči. Mladostniki z visoko stopnjo osebne čvrstosti se ob soočanju s problemi ne prepuščajo domišljiji in sanjarjenju ter fantazijskemu odreagiranju sovražnih čustev. Probleme rešujejo na postopen, vztrajen, sistematičen in aktiven način, imajo pozitiven odnos do problemov ter pri njihovem reševanju mobilizirajo svoje notranje moči. Rezultati kažejo, da mladostniki, ki lažje prenašajo močnejše stresne dogodke, uporabljajo pri spopadanju s stresom predvsem konstruktivne in aktivne načine.

Tabela 6d: Diskriminantna analiza treh skupin: nizka osebna čvrstost, povprečna osebna čvrstost in visoka osebna čvrstost. Korelacije spremenljivk z diskriminantnimi funkcijami.

Spremenljivke	Nasičenost z diskrim. funk. 1	Nasičenost z diskrim. funk. 2
NRP1	,23345	,75107
NRP2	,80985	-,04406
NRP3	-,47469	,23060
NRP4	-,36754	,03659
NRP5	,03929	,51421

ZAKLJUČKI

Raziskava je pokazala medsebojno povezanost med posameznimi komponentami osebne čvrstosti in načini spoprijemanja s problemi. Analiza prvega raziskovanega prostora načinov reševanja problemov je dala dva ekstrahirana faktorja in potrdila že znano delitev načinov spoprijemanja s stresom na emocionalno in racionalno dimenzijo. Podobno strukturiranost smo dobili pri analizi skupnega prostora vseh vključenih spremenljivk, kjer dva ekstrahirana faktorja pojasnujeta 53 odstotkov variance. Multivariantne analize variance in diskriminantne analize so pokazale, da obstajajo določene razlike med načini reševanja problemov, ki so odvisne od stopnje prisotnosti posameznih dimenzij osebne čvrstosti. Predvsem so se pokazale razlike na lestvicah domišljajske gratifikacije/sproščanja jeze in sprejetja/distrakcije, ki vključujeta predvsem emocionalne vedenjske strategije, ter na lestvici konstruktivne akcije, ki vključuje racionalne strategije spoprijemanja s stresom. Rezultati so delno potrdili hipotezo, da osebna čvrstost povečuje uporabo konstruktivnih načinov spoprijemanja s problemom. Podobno hipotezo je podala tudi Kobasa, in sicer naj bi osebna čvrstost poleg neposrednega zmanjševanja stresa povečevala tudi uporabo uspešnih strategij (Lamovec, 1990).

LITERATURA

1. Heppner, P., Cook, S. (1991). An investigation of coping styles and gender differences with farmers in career transition. *Journal of counselling*, 2, vol. 38, 167-174.
2. Kobal, D. (1993). Nekatere novejšje teorije o povezanosti med stresom in psihosomatskimi motnjami. *Anthropos*, 3-4, (letnik 25), 95-105.
3. Kobasa, S. (1985). Stressful life events, personality and health: An inquiry into hardiness. In Lazarus, R. & Monat, A. *Stress and coping*, New York, Columbia University Press, 174-188.
4. Kompan, K., Bilban, K., Musek, J. (1992). Anksioznost, emocionalne poteze osebnosti in soočenje s stresom. *Anthropos*, V-VI (letnik 24), 180-195.
5. Kos Mikuš, A. (1993). Šola in stres. *Vzgoja in izobraževanje*, 4, 3-13.
6. Kosović, D. (1987). *Stres*. Nikšić, NIO Univerzitetaska riječ.
7. Lamovec, T. (1990). Načini spoprijemanja s stresom ("Coping"). *Anthropos*, V-VI (letnik 22), 217-230.

8. Lamovec, T. (1990). Pojmovanje obrambnih mehanizmov nekdanj in danes (2. del). *Anthropos*, 3-4, (letnik 22), 197-208.
9. Lamovec, T. (1992). Obrambno vedenje, spoprijemanje (coping) in samospoštovanje: empirični rezultati. *Anthropos*, V-VI (letnik 24), 135-149.
10. Lazarus, R. & Monat, A. (1985). Introduction: Stress and coping - some current issues and controversies. In Lazarus, R. & Monat, A. *Stress and coping*, New York, Columbia University Press, 1-12.
11. Lazarus, R. (1985). The Costs and Benefits of Denial. In Lazarus, R. & Monat, A. *Stress and coping*, New York, Columbia University Press, 154-173.
12. Lazarus, R., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. Springer Publishing Company, New York.
13. Musek, J. (1988). Osebnost in kritično življenjsko dogajanje (I.). *Anthropos*, I, II, III (letnik 18), 165-182.
14. Musek, J. (1989). Osebnost in kritično življenjsko dogajanje (nadaljevanje in konec). *Anthropos*, IV, V, VI, (letnik 18), 21-33.
15. Musek, J. (1993). Znanstvena podoba osebnosti. Ljubljana, Educy.
16. Psihodiagnostika osebnosti 1 (1994). Uredila T. Lamovec. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Oddelek za psihologijo in Znanstveni inštitut filozofske fakultete.
17. Rakovec-Felser, Z. (1994). Psihosocialna obremenjenost kroničnega telesnega bolnika - procesi spoprijemanja. *Psihološka obzorja*, 1 (vol. 3), 93-100.
18. Selič, P. (1993). Študij in stres. *Anthropos*, 5-6, (letnik 25), 178-199.
19. White, R. (1985). Strategies of adaptation: An attempt at systematic description. In Lazarus, R. & Monat, A. *Stress and coping*, New York, Columbia University Press, 121-143.

IDENTITETA MED INDIVIDUALIZACIJO IN KOLEKTIVIZACIJO

Asja Nina Kovačev

POVZETEK

Oblikovanje, ohranjanje in spreminjanje individualne in družbene identitete omogočata dva sklopa antagonističnih procesov: identifikacije in identitizacije. Identifikacija karakterizira stremljenje k poenotenju in integraciji, ki omogoča nastanek kolektivne identitete. Za identitizacijo je značilno prizadevanje za singularizacijo in diferenciacijo, ki omogoča nastanek individualne identitete.

Kolektivna identiteta je bila do nedavnega eden temeljnih problemov socioloških razprav. Šele v novejšem času se je uveljavila tudi v psihologiji. Skupina pogosto določi posamezniku življenjski slog in ga oskrbi z obče sprejetim jezikom. Slednji omogoča znotraj skupinsko komunikacijo. Toda posameznik vedno pripada več skupinam in ima tudi več kolektivnih identitet. Te so lahko neodvisne druga od druge, se dopolnjujejo, ali si celo nasprotujejo. Zato jih mora stalno usklajevati. Najpomembnejše med njimi so: nacionalna, državna, kulturna, politična, poklicna, zaposlitvena, izobraževalna, regionalna in disociativna identiteta.

IDENTITY BETWEEN INDIVIDUALIZATION AND COLLECTIVIZATION

ABSTRACT

The formation, preservation, and change of individual and social identity is enabled by two complexes of antagonistic processes: identification and identitization. Identification is characterized by the tendency toward unification and integration. It enables the formation of collective identity. Identitization is characterized by the efforts at singularization and differentiation. It enables the formation of individual identity.

Collective identity used to be one of the main problems of sociological studies. Only in the latest times it established in psychology. A group often determines the individual's life style and provides him with a generally accepted language. The latter enables the in-group communication. Still, the individual always belongs to several groups and has several collective identities, as well. These can be independant, complementary, or even contradictory. For this reason they have to be coordinated permanently. The most important of them are: national, State, cultural, political, professional, occupational, educational, regional, and dissociative identity.

KOMPLEMENTARNOST IDENTIZACIJE IN IDENTIFIKACIJE PRI NASTAJANJU IDENTITETE

Procesi oblikovanja, ohranjanja in spreminjanja osebne in družbene identitete segajo od stremeljenj k poenotenju, integraciji in harmonizaciji do prizadevanj za diferenciacijo, afirmacijo in singularizacijo. Prvo vrsto procesov pogosto ovira individualna specifičnost posameznika. Človek je namreč enkratna in neponovljiva konfiguracija genov, ki determinirajo njegove psihofiziološke posebnosti. Drugo vrsto procesov zavirajo njegovi občutki pripadnosti različnim družbenim skupinam in skupnostim. Zato je oblikovanje identitete razpeto med procese identizacije in identifikacije.

Identizacijo opredeljujemo kot proces ali sklop procesov, ki naj bi omogočili doseganje avtonomije in ločitev od drugih subjektov zaradi lastne drugačnosti, identifikacijo pa kot sklop komplementarnih procesov, ki so namenjeni subjektovi širši družbeni integraciji. Proučevanje identifikacije igra pomembno vlogo pri ugotavljanju in karakterizaciji procesov, ki omogočajo nastanek identitete določene skupine. Predpostavimo namreč lahko, da se njeni člani identificirajo z njo ter da integrirajo v svojo družbeno samopodobo najpomembnejše in specifične elemente skupine, ki ji pripadajo.

INDIVIDUALISTIČNI IN KOLEKTIVISTIČNI PRISTOPI K PROUČEVANJU IDENTITETE

SOCIOLOŠKO POJMOVANJE KOLEKTIVNE IDENTITETE

Proučevanje kolektivne identitete je bilo še do nedavnega eno temeljnih socioloških raziskovalnih področij. Toda v sociologiji prevladuje pojmovanje kolektivne identitete kot nečesa, kar obstaja zunaj posameznika, na katerega se nanaša, oziroma kar mu je naloženo. Takšna naravnost determinira večino socioloških razprav. Temelji na Durkheimovem pojmovanju družbenih dejstev in teži k minimalizaciji pomena procesov identizacije. Namesto njih poudarja pomen identifikacije in interiorizacije, ki temeljita predvsem na podrejanju avtoritetam.

Rigidno in redukcionistično pojmovanje procesov socializacije (omejenih na akulturacijo) ne ponuja nobene smiselne razlage skupinskega in individualnega zavračanja družbenih pričakovanj. Skupine in posamezniki namreč v številnih primerih zahtevajo avtonomijo in neodvisnost, ki jo poskušajo doseči z uporabo strategije zavračanja ali umika (Tap, 1980). Zaradi relativno pogostih odstopanj od "pravil" družbenega vedenja v realnosti bi bilo treba analizirati konkretno vedenje in konkretne predstave družbenih akterjev. Namesto aplikacije globalnih shem na širšo družbo je treba upoštevati interakcijo med različnimi, relativno avtonomnimi nivoji (individualnim in interpersonalnim, skupinskim in organizacijskim ter družbenim in kulturnim).

INDIVIDUALISTIČNA NARAVNANOST PSIHOLOŠKIH TEORIJ

Velik del sodobne psihologije je usmerjen individualistično. Večina sodobnih psihologov namreč pojmuje posameznika kot edino psihološko in družbeno realnost. Psihološke raziskave temeljijo na predpostavki, da so specifičnosti različnih skupin in družb, ki jih ni mogoče reducirati na njihove konstitutivne elemente (tj. posameznike), nezadostno utemeljen konstrukt. Zato se je v psihologiji uveljavilo prepričanje, da ni nobenega kolektivnega duševnega življenja, ki bi bilo nadrejeno individualni duševnosti stvarnosti. Kolektivne zavesti namreč ni mogoče proučevati z metodologijo, ki je aktualna v psiholoških raziskavah.

Če se sprijaznimo z omejitvami, ki jih določa in sprejema sodobna psihološka znanost, se skoraj ne moremo več izogniti redukcionizmu, ki še vedno determinira in omejuje domet psihologije. Že Allport (1937) je poudarjal, da je mogoče družbeno vedenje popolnoma adekvatno pojasniti z intra-individualnimi mehanizmi in da je socialna psihologija le aplikacija načel obče oziroma individualne psihologije na kompleksnejšo dražljajsko situacijo, tj. na družbeno okolje. Allport najprej predpostavlja, da se psihologija posameznika ne spreminja pri prehodu iz nedružbenih v družbene kontekste. Družbeno okolje naj bi bilo tako le nov, drugačen razred dražljajev, ki ga sestavljajo ljudje namesto stvari. Subjekt naj bi odgovarjal nanje na podlagi zakonitosti, ki niso družbeno posredovane.

Allportovo individualistično predpostavko, ki zanika specifičnosti družbenih kontekstov, so ovrgle celo laboratorijske raziskave skupinskega vedenja. Za prikaz njegovih specifičnosti zadoščajo že Tajflovi eksperimenti z "minimalnimi skupinami" v umetnih situacijah. Tajfel je namreč v svojih eksperimentih oblikoval skupine na podlagi arbitrarno določenih kriterijev.

Družbeno vedenje subjektov se še dodatno spremeni, ko določene vedenjske vzorce prenesemo v realne družbene situacije. Kohezivnost skupine, njena strukturiranost in njeno delovanje so odvisni od številnih dejavnikov in lastnosti, ki odločilno vplivajo na nastanek, ohranjanje in razpad družbenih skupin ter njihovo strukturo in njihove funkcije. V realnih družbenih situacijah namreč skupine skoraj nikoli ne nastanejo na podlagi arbitrarnih zakonov.

Kljub številnim spoznanjem sodobne socialne psihologije o posebnostih družbenega delovanja, ki jih ni mogoče umetno izzvati v laboratorijskih situacijah, je temeljna orientacija psihologije še vedno individualistična. Lep primer za to je sodobno proučevanje socialne kognicije, ki jo večina raziskovalcev opredeljuje kot rezultat biološko pogojenih, asocialnih perceptivno-kognitivnih mehanizmov v odnosu do družbenih dražljajev. Fiske in Taylor (1984) poudarjata, da se v večini tovrstnih del pojavlja veliko analogij v pojmovanju percepcije stvari in ljudi. Po prepričanju glavnih teoretikov socialne kognicije naj bi namreč splošna načela človeškega mišljenja veljala tudi za mišljenje ljudi o ljudeh. Zato so skoraj vse njihove teorije zgrajene na temeljnih principih kognitivne psihologije. Značilnosti percepcije in refleksije družbenega sveta, ki se pojavljajo v psihičnem aparatu "družbenega misleca", naj bi določale "notranje" omejitve spoznavnega sistema v informacijskem procesiranju.

INTERAKCIONIZEM KOT REŠITEV NASPROTJA MED INDIVIDUALIZMOM IN KOLEKTIVIZMOM

Individualizem prevladuje v psihološki znanosti že od njenih začetkov. Kot dominantna metateorija se je uveljavil celo v socialni psihologiji. V nasprotju z njim skuša interakcionizem pri proučevanju identitete integrirati dve zelo različni področji: psihološko in družbeno.

Predmet psihološkega proučevanja so najpogosteje posameznikove psihične lastnosti, predmet družbenega pa so procesi, lastnosti in proizvodi, ki izvirajo iz odnosov med posamezniki (Turner in Oakes, 1986). Težavnost integracije obeh področij pogojuje temeljna kvalitativna razlika v pojmovanju obeh fenomenov, ki jo opazimo v njunih opredelitvah. Po splošno utrjenem prepričanju pripadajo psihološki procesi posamezniku in ne kakršnikoli nadredni kolektivni enoti, medtem ko pripadajo družbeni (tj. politični, kulturni, ekonomski, zgodovinski idr.) procesi posebni stvarnosti, zato jih ni mogoče reducirati na njihove osnovne sestavne dele (tj. posameznike).

Kljub izredni spoznavni in uporabni vrednosti nekaterih laboratorijskih raziskav, ki temeljijo na individualističnem pojmovanju subjektovega družbenega vedenja, ostaja na metateoretski ravni še vedno nerešeno vprašanje odnosa med psihološkim in družbenim ter med posameznikom in skupino. Turner in Oakes (1986) zato poudarjata, da bi bilo treba pri konstrukciji interakcionistične metateorije družbene identitete upoštevati

predvsem nekaj temeljnih sociopsiholoških spoznanj, ki naj bi preprečila pretirano poenostavljanje obravnavanega problema. Posamezniki v vsej svoji mnogokratnosti namreč ne morejo biti postavljeni nasproti družbi. Posamezniki so družba in družbenost je naravna oblika eksistence človeških bitij.

POSAMEZNIKOVA DRUŽBENOST IN NJEGOVE KOLEKTIVNE IDENTITETE

Temelj človekove družbenosti tvori njegova pripadnost skupini ali več skupinam, ki določa njegovo kolektivno identiteto. Pogojuje tudi eksistenčno pomembnost skupine zanj, saj zadovoljuje dve temeljni človeški potrebi:

- potrebo po varnosti in
- potrebo po vključenosti oz. integriranosti v skupino.

Pripadnost skupini se izraža na različne načine. Skupina lahko svojemu članu določi življenjski slog ter šege in navade, ki ga karakterizirajo kot njenega pripadnika. Oskrbi ga z obče sprejetim jezikom in mu omogoči komunikacijo z drugimi člani. Pogosto deluje kot njen integrativni dejavnik še skupen kolektivni spomin, ki največkrat povezuje pripadnike iste generacije. Utrjuje tudi prepričanje o trajanju skupine, njeni zgodovinski kontinuiteti in o pravicah, dolžnostih, navezanosti, pristojnosti in zavarovanosti njenih članov (Južnič, 1993). Tako se med posameznikom in skupino oblikuje poseben odnos. Njegova intenzivnost in njegove kvalitativne posebnosti so odvisne od stopnje posameznikove vpletenosti v skupino in njegove identifikacije z njo.

MNOGOKRATNOST KOLEKTIVNE IDENTITETE

Posameznik nikoli ne pripada le eni kolektiviteti ali skupnosti, ampak je vedno vpet v več različnih kolektivitet, ki se delno prekrivajo ali dopolnjujejo, delno pa si tudi nasprotujejo. Zato si mora stalno prizadevati za uskladitev svojih identitet, ki izvirajo iz njegove pripadnosti različnim družbenim skupinam. Nikoli ni izolirana enota, ki bi obstajala neodvisno od lastnega okolja, ampak je vedno le člen v kompleksni družbeni organizaciji. Vpleten je torej v mrežo medosebnih in družbenih odnosov. Prvi determinirajo njegovo individualno identiteto in omogočajo vzpostavljanje medosebnih stikov, drugi pa njegovo kolektivno identiteto. Določajo namreč njegovo pripadnost

različnim skupinam, identifikacijo z njimi in njegov položaj v njih. Hkrati določajo tudi temeljne oblike medskupinskega delovanja.

Najpomembnejše kolektivne identitete, ki jih (poleg svoje individualne identitete) nosi subjekt v sebi, so:

- etnična,
- nacionalna,
- državna,
- kulturna,
- politična,
- poklicna,
- zaposlitvena,
- izobraževalna,
- regionalna in
- disociativna identiteta.

SKUPNE POTEZE ETNIČNE, NACIONALNE, DRŽAVNE IN KULTURNE IDENTITETE

Prve štiri kolektivne identitete navadno niso odvisne od posameznikove volje. Dodeljene so mu z rojstvom v določeni **etnični, nacionalni, državni ali kulturni** skupnosti. Vendar jih kljub nekaterim sorodnostim, njihovem medsebojnemu dopolnjevanju in njihovi implicitni integrativnosti ne moremo pojmovati kot enotno kategorijo. Med njimi namreč obstaja vrsta pomembnih razlik.

Subjekt ne more spremeniti svoje etnične in nacionalne identitete. Lahko ju le zataji, medtem ko s spremembo državljanstva zlahka spremeni svojo državljansko identiteto. S tega vidika je svojevrstna tudi kulturna identiteta, ki je najkompleksnejša med njimi, in jo pogosto proučujemo skupaj z etnično identiteto. Vendar se moramo pri tem izogibati redukcionističnim opredelitvam kulturne identitete in njenemu omejevanju na etničnost. Kulturno identiteto lahko namreč povežemo še s številnimi drugimi identitetami in jo pojmuje kot njihovo sintezo.

POKLICNA IN ZAPOSPLITVENA IDENTITETA

Poklicna identiteta

Posebno obliko identitete omogočata poklicna in zaposlitvena pripadnost, ki se med seboj funkcionalno povezujeta. **Poklicna identiteta** lahko tako močno determinira posameznika, da govorimo celo o njegovi poklicni deformaciji. Ta je pogosta predvsem pri tistih, ki jim poklic izredno veliko pomeni. Zato priredijo svojemu poklicnemu profilu tudi svojo mentaliteto in vedenjski slog. Zanje je značilna močna identifikacija z lastno poklicno skupino. Pogosto se pojavlja predvsem pri tistih poklicih, kjer prevladuje timsko delo (npr. zdravniški tim), ali pa poteka stalna izmenjava informacij med pripadniki iste stroke.

Številni poklici že od nekdaj razvijajo o sebi posebne mite. Ti pogojujejo nastanek različnih poklicnih združenj ali korporacij. Obstoje korporacije in identifikacija z njo omogočata svojevrstno, ločeno pripadnost in specifično poklicno identiteto.

Poklicna združenja temeljijo na ideji solidarnosti med pripadniki iste stroke. Nastajala so že v starem Rimu, kjer so imela celo svoje kulte. Posebno velik je bil njihov vpliv v Evropi v srednjem veku. Tedaj so se namreč razvili cehi, tj. obrtniška združenja, ki so imela precejšen vpliv tudi v mestni samoupravi. Še danes obstaja vrsta strokovnih društev, ki omogočajo svojim članom podporo, identifikacijski model in izčrpne informacije o lastni dejavnosti. Nekatera jim zagotavljajo tudi institucionalno zaščito pri opravljanju njihovega poklicnega dela.

Zaposlitvena identiteta

Posebno identiteto predstavlja **zaposlitvena identiteta**, ki implicira občutek pripadnosti in lojalnost podjetju ali instituciji, kjer je posameznik zaposlen. Podjetje ima lahko vse značilnosti kolektivitete in tako močno prispeva k oblikovanju specifične identitete svojih uslužbencev. Identifikacija s podjetjem je posebno močna pri tistih, ki so zaposleni v uglednih podjetjih. Enako značilnost opazimo tudi pri tistih, ki so že zelo dolgo zaposleni v istem podjetju, kar se pogosto dogaja predvsem na Japonskem.

Identifikacija s podjetjem je pomembna predvsem tedaj, ko obstaja močna konkurenca. Karakterizira jo povečana lojalnost lastni ustanovi in zmanjšana lojalnost oziroma kompetitivnost v odnosu do drugih, podobnih ustanov.

VOJAŠKA IDENTITETA

Vojaško identiteto pojmuje kot posebno obliko identitete. Vojska je namreč specifična in močno strukturirana hierarhična organizacija z lastnimi ustanovami v izobraževanju, zdravstvu in socialnem skrbstvu (Južnič, 1993). Njena izoliranost in ločenost od zunanjega sveta pogojuje tudi ločenost vojaške socializacije in akulturacije. Identifikacija z vojaško skupnostjo je najmočnejša pri vojaških poveljnikih, oficirjih in častnikih "državne vojske". Ti se namreč popolnoma identificirajo z državo, ki naj bi jo branili.

POLITIČNA IDENTITETA

Politična identiteta nastane s članstvom v določeni politični organizaciji in največkrat še z aktivnim sodelovanjem v politiki (Južnič, 1993). V isto kategorijo pogosto umeščamo tudi **državno identiteto**, ki se veže na globalne družbe velikega formata in jo prepoznamo v državljanstvu. Toda državna identiteta ni odvisna le od subjektove volje, ampak jo navadno določi že subjektovo rojstvo v etno-kulturni politični skupnosti.

Prav nasprotno velja za **specifične politične identitete**, ki jih determinira subjektova aktivna participacija v določeni stranki. Strankarska pripadnost je pogosto izredno intenzivna. Vključuje močno privrženost strankarskim ciljem, lojalnost ter zavezanost lastni stranki in sprejemanje njene ideologije. Identifikacija s stranko se navadno razvije na podlagi skupnih interesov in prepričanj. Pogosto jo determinira tudi želja po moči in oblasti, še posebno tedaj, ko gre za identiteto strankarskih vodij, funkcionarjev in drugih aktivistov.

Člani določene stranke percipirajo lastno stranko kot izrazito homogeno skupino, medtem ko percipirajo druge stranke kot močno drugačne od njih. Zaradi velikega emocionalnega naboja, ki ga implicira identifikacija s politično stranko, navaja Kellyjeva (Kelly, 1988) evaluativno in afektivno dimenzijo medskupinske diferenciacije in znotrajskupinske homogenosti kot najpomembnejša indikatorja identifikacije z lastno politično stranko.

Določitev obeh temeljnih dimenzij strankarske pripadnosti temelji na raziskavi, ki jo je Kelly (1988) izvedla v Veliki Britaniji. Vanjo je vključila skupine, ki so pripadale petim večinskim strankam: konzervativni, laburistični, liberalni, socialno-demokratski in komunistični stranki. Ugotavljala je stopnjo identifikacije z lastno skupino oziroma stranko, oceno stopnje lastnega kontakta s pripadniki drugih strank in percepcijo konfliktnosti njihovih ciljev. Rezultati njene raziskave so pokazali, da sta stopnja identifikacije z lastno stranko in nekompatibilnost ciljev različnih strank močna prediktorja medskupinske diferenciacije na evaluativni in afektivni dimenziji in da je članstvo v določeni politični stranki popolnoma odvisno od občutka subjektivne identifikacije z njo. Zato lahko Kellyjevo označimo kot zagovornico kognitivnega pristopa k proučevanju skupinske pripadnosti.

Politična identiteta je v precejšnjem nasprotju s poklicno identiteto, saj jo karakterizira odsotnost ali vsaj okrnjenost neposredne medosebne interakcije. Člani iste politične stranke se namreč v realnih življenjskih situacijah pogosto sploh ne poznajo in nimajo nobenih osebnih stikov. Močno jih povezuje le njihova skupna politična orientacija. Druga temeljna razlika med politično in poklicno identiteto je v tem, da so odnosi med posamezniki z enako poklicno in zaposlitveno identiteto kooperativni, odnosi, ki se oblikujejo v političnem kontekstu, pa največkrat kompetitivni, saj cilj ni deljiv. Kljub temu (ali pa prav zato) je proučevanje politične pripadnosti izredno učinkovito pri ugotavljanju vpliva nekaterih strukturnih in ideoloških faktorjev na procese družbene identitete.

DISOCIATIVNA IDENTITETA

Posebna oblika družbene identitete so t. i. **disociativne identitete**. Razvijejo se v skupinah, kjer poteka določena dejavnost, ki ne more dobiti družbenega priznanja. Ne podpira je namreč obstoječi družbeni sistem. Družba jo pogosto celo sankcionira, preganja ali marginalizira. Med disociativne kolektivitete štejemo različne oblike deviantnih identitet, tj. pripadnosti prestopniškimi, kriminalnim ali celo terorističnim skupinam in identifikacijo z njimi. V to kategorijo umeščamo tudi identifikacijo z večino skupin in dejavnosti, ki jih lahko s skupnim izrazom označimo kot subkulturo.

DIVERGENTNOST IN KONVERGENTNOST KOLEKTIVNIH IDENTITET

Posameznik nosi v sebi več skupinskih identifikacij, ki so različno močno izražene in imajo različne učinke. Na določenih področjih njegovega psihofizičnega delovanja ga omejujejo, utesnjujejo in obvezujejo, drugod pa mu odpirajo nove možnosti, ki jih sam ne bi mogel realizirati. Med temeljna določila njegove identifikacije s skupino spadajo:

- ozemeljska namestitev,
- skupinska zavezanost,
- življenjski nazor,
- religiozna pripadnost,
- ideološka zaverovanost in
- politična opredelitev.

Večinoma se razvijejo kot posledica vključevanja v različne kolektivitete. Pogosto se med seboj delno prekrivajo in dopolnjujejo, včasih pa si celo nasprotujejo.

V procesu oblikovanja, vzdrževanja in ohranjanja svoje kolektivne identitete mora posameznik usklajevati različne pripadnosti in načine njihovega vplivanja na lastno individualnost. Zato so značilnosti subjektove skupinske pripadnosti mnogostranske, zapletene in pogosto tudi nejasne. Zaradi izrednih kvalitativnih razlik med različnimi oblikami kolektivitet, lahko dvomimo o možnosti za prenos spoznanj o eni kolektiviteti in eni obliki kolektivne identitete na področje drugih kolektivitet.

Značilnosti skupinske pripadnosti so odvisne od interakcije med posameznikom in družbo. Subjektova vpletenost v mrežo družbenih odnosov določa njegov položaj v njej. Ta je viden v statusih in vlogah, ki jih pogojuje njegova pripadnost različnim družbenim skupinam. V tradicionalnih, manj razvitih družbah je status fiksni, nespremenljiv in pogosto celo deden. V nasprotju z njim je status v modernih, bolj razvitih družbah gibljiv. Zato ga je mogoče izboljšati ali poslabšati. Navadno je vezan na posameznikov položaj v neki družbeni skupini, vendar ima posameznik lahko celo več statusov. Tedaj jih navadno integrira v celoto, ki jo imenujemo sinteza ali kombinacija statusov.

SPECIFIČNI ATRIBUTI KOLEKTIVNIH IDENTITET

Med specifične attribute kolektivnih identitet uvrščamo predvsem:

1. lojalnost referenčni in identifikacijski skupini, ki je navadno najboljši indikator pripadnosti;
2. nepripadnost, ki lahko kot nasprotje pripadnosti implicira indiferenten ali celo antagonističen odnos;
3. tujstvo, ki lahko kot separata identiteta implicira tako zavračanje kot tudi ugled;
4. identitetna kontrastnost oziroma pripadnost drugi, diametralno nasprotni skupini in
5. fenomen "črne ovce", ki ga karakterizira neugodna percepcija nekaterih članov skupine.

1. LOJALNOST

Pripadnost določeni skupini ali skupnosti se pogosto izraža z lojalnostjo njenih članov, ki povratno vpliva na utrjevanje in potrjevanje njihove pripadnosti. Razlika med obema fenomenoma je predvsem v tem, da lahko občutek pripadnosti determinirajo skupni interesi članov iste skupine, njen visoki status, ki jim omogoča vrsto materialnih in drugih ugodnosti, zviševanje samospoštovanja in številni drugi faktorji, ki niso nujno emocionalni. V nasprotju s pripadnostjo se lojalnost navadno povezuje z močnimi emocijami.

Obstaja več vrst lojalnosti. Lahko so enostranske, kar pogosto zasledimo v hierarhičnih organizacijah, ali večstranske in fleksibilne. Najrigidnejše so ekstremne lojalnosti, ki so pogosto tudi vir bolj ali manj intenzivnih konfliktov ali celo odkritih spopadov.

Posebna vrsta lojalnosti je zavezanost manjšim in zaključenim družbenim enotam (npr. družini ipd.), ki lahko v odvisnosti od različnih pogojev implicira pozitivno in negativno vzajemnost. Včasih je stopnja lojalnosti manjši skupini v obratnem sorazmerju s stopnjo lojalnosti širši družbeni skupnosti ali celo v pozitivni korelaciji z negativno recipročnostjo do nje. Pogosto se pojavlja predvsem v deviantnih skupinah, delinkventnih organizacijah, mafiji in podobnih skupnostih, kjer tudi učinkovito deluje.

2. NEPRIPADNOST

Nepripadnost skupini je nasprotje njeni pripadnosti. Pogojujejo jo lahko individualni in družbeni dejavniki. Od tega, kateri od obeh vrst dejavnikov jo določajo, je odvisen tudi subjektov položaj v odnosu do dane skupnosti. V prvem primeru je njegova neintegritiranost vanjo rezultat njegovega zavestnega odklanjanja ponujene ali vsiljene družbene identitete. Zavračanje utrjenih družbenih obrazcev mu zbuja občutek izjemnosti, ki je glavna komponenta "identitete nepripadnosti". Razteza se od občutka superiornosti in izbranosti do občutka marginalnosti in zapostavljenosti.

Subjektov občutek nepripadnosti je lahko omejen na manjšo skupino, v katero bi se moral integrirati, a mu to (namerno ali nenamerno) ne uspe, ali pa se pojavlja v odnosu do širše skupnosti. Druga oblika identitete nepripadnosti se pojavlja predvsem pri pripadnikih disociativnih skupin, kjer je lojalnost lastni skupini zelo močna. Pripadnost in nepripadnost namreč nista le subjektivna fenomena. Pojavita se lahko v odnosu do različnih kolektivitet, celo do različnih oblik kontradružb (npr. komun). Slednje delujejo po načelih, ki so v nasprotju z obče sprejetimi pravili in normami. Zato se njihovi pripadniki največkrat ne integrirajo v globalno družbo.

Nepripadnost širši skupnosti je pogosto značilna za različne etno-kulturne skupine, ki živijo ločeno od nje, na posebnem, zanje določenem ozemlju. Njihova identiteta se lahko razteza od popolne pripadnosti do popolne nepripadnosti, navadno pa je nekje med obema skrajnima poloma. Kot najlepši primer delno akulturirane in delno integrirane skupine navajajo različni avtorji Žide v diaspori. Ti so sicer še vedno lojalni svoji matični državi Izraelu, vendar so se že večstransko asimilirali v novo državo ter si zagotovili primerno eksistenco v njej. Zato se v večini primerov ne nameravajo več vrniti v Izrael.

Židovski primer relativno uspešne akulturacije in delne pripadnosti globalni družbi je zanimiv predvsem zato, ker so Žide v preteklosti pogosto preganjali in jih poskušali celo izkoreniniti. Njihova nepripadnost tedaj največkrat ni izvirala iz njihove nepripravljenosti, da bi sprejeli ponujeno identiteto, ampak iz odpora globalne družbe ali vsaj nekaterih njenih vodilnih plasti do židovske drugačnosti.

Nepripravljenost za uklonitev prevladujoči miselnosti in sprejem ponujene pripadnosti so v različnih družbah in kolektivitetah pogosto pojmovali kot

odpadništvo ali celo zločin. Poleg etno-kulturne drugačnosti je silno motila tudi verska drugačnost. Različne religije so pogosto sankcionirale zavračanje "pravovernosti" in ta fenomen je bil enako močan v krščanski religiji kot v islamu ali drugod. Prostovoljna odpoved ponujeni religiozni identiteti in stigmatizacija sta imeli pogosto zelo hude, celo smrtne posledice za t. i. izobčence, tj. čarovnice, heretike ipd.

3. TUJSTVO

Tujstvo je posebna oblika nepripadnosti določeni skupnosti. Načeloma je kategorialno in implicira vse, kar ni znano, spoznavno ali razumljivo. Na pojem tujstva in njegovo percepcijo se pogoto navezujejo negativne emocije, ki pripeljejo do zavračanja tujih elementov ali celot. Odklanjanje tujstva lahko doseže različne stopnje intenzivnosti. Včasih je zelo blago in blizu točki nevtralnosti. Toda v nekaterih primerih lahko pripelje celo do nasilnega odstranjevanja oziroma uničevanja tujih elementov, ki tvorijo samostojno etno-kulturno enoto, tj. do etnocida ali genocida.

Tujstvo se lahko tudi individualizira, toda posameznik s statusom tujca izven svoje referenčne skupine se slej ko prej vključi v eno od obstoječih skupin. Zaradi začetne marginalnosti si pogosto prizadeva doseči čim hitrejšo akulturacijo. Včasih je njegova vnema tolikšna, da postane nadležen celo skupnosti, v katero se namerava vključiti, svoji prejšnji skupini pa postane še bolj neprijeten.

Tujstvo kot separata identiteta se povezuje s specifičnim položajem v vsaki družbi. Včasih so tujce marsikje najemali za vojake, v Italiji pa celo za sodnike. Predpostavljali so namreč njihovo nepristranskost. V leposlovni literaturi so tujca pogosto prikazovali kot specifičen profil. Zato je že od nekdaj zelo ambivalenten lik. Skupnost mu lahko namenja posebno pozornost in podeljuje izjemne časti ali pa ga sankcionira.

Skozi zgodovino so bili tujci pogosto žrtve različnih diskriminacij. Kljub svoji občasni privlačnosti za dominantno skupnost, se mora tujec še danes neprestano potrjevati. V določenih primerih lahko sicer napreduje hitreje in doseže več kot njeni pripadniki, vendar mora vedno računati z možnostjo, da lahko to tudi izgubi. Vseeno tujstva ne moremo pojmovati kot kvaliteto, ki je diametralno nasprotna integriteti. Takšno črno-belo mišljenje namreč zanemara individualnost pripadnikov določene skupnosti, ki ne morejo biti

enotni na vseh dimenzijah svojega psihofizičnega in družbenega delovanja. Poleg tega se tuji vsaj minimalno integrirajo v prevladujočo družbo in (vsaj delno) akulturirajo. To pogojuje njihovo koeksistenco z njenimi pripadniki.

4. KONTRASTIRANJE IDENTITET

Nepripadnost se običajno povezuje s pripadnostjo drugi, pogosto tuji ali celo kontrastni skupini. Kontrastna identiteta se od prevladujoče tako močno razlikuje, da jo lahko označimo kot njeno nasprotje. Polarizacije identitete so relativno pogoste. Najpogostejše med njimi so:

- polarizacija med spoloma (ženske - moški),
- polarizacija med starostnimi skupinami (mladi - stari),
- rasna polarizacija (belci - črnci) ipd.

Kategorije, ki nastanejo s takšnim ekstremnim polariziranjem, so ekskluzivne. Ena od obeh kontrastnih kategorij ima navadno privilegiran položaj, druga pa je zapostavljena. Toda v vseh primerih ni tako. Dokaz za to je polarizacija na relaciji med mladimi in starimi. Tradicionalne družbe so namreč spoštovale in častile kategorijo starih ljudi, sodobne pa z enakim zanosom mitizirajo mladost. Kljub temu se poskuša vsaka identifikacijska skupina po svoje afirmirati v družbenem prostoru in poudarja prednosti lastne skupine v primerjavi z nasprotno.

Če so meje med skupinami nepremostljive oziroma če ni mogoče preiti iz ene kategorije v drugo, si člani skupine prizadevajo zvišati status lastne skupine s poudarjanjem lastnih (realnih ali imaginarnih) prednosti in s preoblikovanjem vrednostnih sistemov. To naj bi jim omogočilo predstavitev lastnih posebnosti, ki so včasih temeljni razlog za njihovo diskriminacijo, kot prednosti. Med tovrstne poskuse štejemo tudi poskus prevrednotenja estetskih idealov v rasistično usmerjenih ZDA pod geslom "Black is beautiful."

V nekaterih primerih je mogoče že takoj ugotoviti kontrastno identiteto na podlagi njenih manifestnih indikatorjev. V drugih primerih je kontrastnost identitete kulturno določena. Nekateri skupine so zaradi svoje kontrastnosti pogosto predmet netolerantnosti, sankcioniranja in podobnih dejanj, ki jih pogojujejo:

- ksenofobija,
- projekcija lastnih destruktivnih impulzov v pripadnike druge, drugačne skupnosti in
- aktivacija obrambnih mehanizmov v boju za ohranitev lastnega monopola v globalni družbi.

V določenih obdobjih in družbah so netolerantnost do drugačnosti in njeno sankcioniranje celo institucionalizirali. Eden najbolj nazornih primerov institucionalizirane netolerantnosti je bila srednjeveška inkvizicija, ki je ustvarila vrsto dihotomij s kontrastnimi identitetami. S preganjanjem, mučenjem in uničevanjem vsega drugačnega in tujega je postala zgled številnim kasnejšim ideologijam in družbenim sistemom.

Najpogostejše oblike netolerantnosti do drugačnosti so različne vrste verske in etnične nestrpnosti. Netolerantnost se lahko še stopnjuje tedaj, ko postane recipročna in se tako soočita dve netolerantnosti. Pogosto se ena vrsta netolerantnosti povezuje z drugo, kar še povečuje kontrastnost identitet in zaostrovanje konfliktov med njima. Realne razlike med dvema različnima identitetama se ob takšnem iracionalnem zaostrovanju konfliktov prikrijejo, saj postanejo precej manj pomembne od vzajemne nenaklonjenosti ali celo sovraštva obeh kontrastnih skupin (Južnič, 1993).

Popolnoma drugačni so tolerantni družbeni sistemi, ki dopuščajo drugačnost in je ne poskušajo izkoreniniti. Kontrastiranje identitet je tam šibkejše ali pa se sploh ne pojavlja. Spoštovanje (ali vsaj dopuščanje) drugačnosti, če ta nikogar ne ogroža, spada med temeljne pogoje ohranjanja človekove psihofizične integritete, njegove družbene integriranosti in njegovega dostojanstva. Zato je treba v vsakem družbenem sistemu določiti vsaj minimalno stopnjo strpnosti, ki omogoča normalno koeksistenco kontrastnih skupin.

Strogo ločevanje med "nami" in "drugimi" ter njihovo kontrastiranje sta značilnosti črno-belega, diadičnega razporejanja, ki je najpreprostejša in najbolj razširjena oblika kategorialnega mišljenja. Kategorialno mišljenje omogoča mislečemu subjektu vnašanje reda v kaotično stvarnost ter

umeščanja predmetov, pojavov, ljudi in psihičnih doživetij v kategorije (Južnič, 1993; Kovačev, 1991; 1993; 1994d). Najhitrejša in najučinkovitejša orientacijska strategija je diadično razporejanje, tj. ustvarjanje kontrastnih diad, ki služijo predvsem identifikaciji predmetov, pojavov in ljudi.

Zametke diadičnega presojanja najdemo že v najrazličnejših religijah, ki so z uporabo svetlobe in teme kot nosilk simboličnih pomenov vzpostavile diado med pozitivnim in negativnim ter dobrim in zlim (Kovačev, 1990, 1992a, 1992b, 1994a, 1994b, 1994c).

Prvotna vrednostna obarvanost obeh skrajnosti (dobrega in zlega), ki bi ju namesto kategorialnega razporejanja v dve ekskluzivni kategoriji lahko umestili na skrajna pola iste dimenzije, se je ohranila še do danes. Zato je v vseh karakterizacijah in opisih "nas" in "drugih" močno prisotna evaluativna komponenta. Favoriziranje lastne skupine na račun drugih skupin temelji na želji po oblikovanju pozitivne družbene identitete in zviševanju lastnega samospoštovanja. Spremljamo ga lahko vse do najprimitivnejših in najmanj sofisticiranih oblik človekovega samoohranitvenega nagona. Ta mu je namreč dopuščal uničenje sočloveka ali drugih živih bitij zaradi zagotovitve in ohranitve lastne eksistence.

5. FENOMEN "ČRNE OVCE"

Navadno velja pravilo, da člani neke skupine percipirajo druge člane iste skupine ugodneje kot člane drugih skupin. Ta posebnost diferenciacije med skupinami in znotraj njih je relativno neodvisna od realnega vedenja posameznikov. Toda pod določenimi pogoji lahko percipirajo člane iste skupine tudi manj ugodno od drugih. To se dogaja predvsem tedaj, ko ti člani s svojim vedenjem ogrožajo status lastne skupine. Marques et al. (1988) razlagajo ta fenomen s "hipotezo črne ovce". Po tej hipotezi lahko člani iste skupine dobijo nižje ocene od članov drugih skupin na istih dimenzijah, če njihova dejanja ogrožajo status skupine. Taka strategija pripomore k ohranjanju njene pozitivne podobe in kolektivnega samospoštovanja, ki ga pogojuje identifikacija z njo.

IDENTITETA NA RAZPOTJU

Identiteta nastaja pri soočanju z enakim in drugačnim, s podobnim in z različnim. Zaradi številnih težav, ki nastopajo pri njenem opredeljevanju, jo nekateri pojmujejo kot:

- absolutno bit in univerzalno referenčno točko,
- bistvo individualnosti in kolektivnosti,
- stabilno strukturo ali večno ponavljanje ter
- dinamični sistem aksioloških občutij in predstav.

Slednja omogočajo dejavnemu subjektu, ki je vpleten v mrežo medosebnih odnosov:

- smiselno usmerjanje vedenja,
- organizacijo načrtov,
- konstruiranje lastne zgodovine,
- iskanje možnosti za rešitev nasprotij in preseganje konfliktov ter
- prilagajanje in spreminjanje pogojev, ki določajo njegovo življenje (Tap, 1980).

Vsi procesi, ki se povezujejo z nastajanjem in ohranjanjem subjektive identitete, se odvijajo v odvisnosti od družbenih struktur, v katerih ta obstaja in deluje. Odvisne so tudi od njegovega odnosa do drugih družbenih akterjev. Posameznik se namreč ne more niti opredeliti niti prepoznati brez drugih ljudi, ki predstavljajo referenčne točke in standarde za njegovo presojanje lastne individualnosti.

Zaradi kompleksnosti in mnogoobličnosti identitete jo Tap (1980) poetično opisuje kot paradoksalno, realno ali imaginarno področje, ki je hkrati tudi izvor konfliktov in iluzij, kot prostor s spremenljivimi mejami in kot čas, ki ga rekonstruira spomin ter usmerjajo načrti in iluzije.

Strogo ločevanje med "nami" in "drugimi" ter njihovo kontrastiranje sta značilnosti črno-belega, diadičnega razporejanja, ki je najpreprostejša in najbolj razširjena oblika kategorialnega mišljenja. Kategorialno mišljenje omogoča mislečemu subjektu vnašanje reda v kaotično stvarnost ter

LITERATURA

1. ALLPORT, G. W. (1937). *Personality: A Psychological Interpretation*. New York: Harper-Row and Winston.
2. JUŽNIČ, S. (1993). *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
3. KELLY, C. (1988). Intergroup differentiation in a political context. *British Journal of Social Psychology*, 27 (4), 319-332.
4. KOVAČEV, A. N. (1990). *Sporočilo umetnine. O spoznavni vrednosti likovne umetnosti*. Diplomsko naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
5. KOVAČEV, A. N. (1991). Slepilo znanosti in utvare marionet, *Anthropos*, 23 (4-5), 246-253.
6. KOVAČEV, A. N. (1992a). *Grafično izražanje emocij in njegovi osebnostni korelati*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
7. KOVAČEV, A. N. (1992b). Psihopatološka umetnost - simbolični prikaz druge stvarnosti. *Anthropos*, 24 (3-4), 128-137.
8. KOVAČEV, A. N. (1993). *Kretnja kot komunikacijski dej in kot sredstvo samoizražanja*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
9. KOVAČEV, A. N. (1994a). Colour preferences, meanings and localization in space. 23rd International Congress of Applied Psychology. Madrid, Spain.
10. KOVAČEV, A. N. (1994b). Simbolične implikacije barv in njihov položaj na dimenziji ugajanja. *Anthropos*, 26 (4-6), 105-127.
11. KOVAČEV, A. N. (1994c). Colour and personality in the furnishing of appartments. *Psihološka obzorja*, 3 (3-4), 117-140.
12. KOVAČEV, A. N. (1994d). *Individualna in kolektivna identiteta ter njuno spreminjanje v osebnostnem razvoju posameznika in v družbenih spremembah*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
13. MARQUES, J. M., VZERBYT, V. Y., RIJSMAN, J. B. (1988). Context effects on intergroup discrimination: In-group bias as a function of experimenter's provenance. *British Journal of Social Psychology*, 27 (4), 301-318.
14. TAP, P. (1980). Introduction. V: P. TAP (Izd.), *Identités collectives et changements sociaux*. Colloque international. Toulouse: Privat, 11-15.
15. TURNER, J. C., OAKES, P. J. (1986). The significance of the social identity concept for social psychology with reference to individualism, interactionism and social influence. *British Journal of Social Psychology*, 25, 237-252.

TEHNIKE RAZVOJNE ANALITIČNE PSIHOTERAPIJE

Polona Matijan

KLJUČNE BESEDE: tehnike razvojne psihoanalitične psihoterapije, psihoterapevtske tehnike patoloških objektnih odnosov,

POVZETEK

V pričujočem članku opisujem spremembe in posebnosti v tehniki razvojne analitične psihoterapije, ki so nastale z razvojem spoznanj o psihopatologiji objektnih odnosov in globoko regresivnih pacientov. Interpretacija je še vedno ključnega pomena, vendar se nanaša na razvojne fenomene. Tehnika prostih asociacij je modificirana, tako da terapevt aktivneje sodeluje pri izbiri vsebine seans. Seanse so običajno enkrat tedensko, terapevtova odsotnost je običajno zelo boleča za pacienta. Posebej pomembno pa je vzdušje v terapevtovem prostoru. Stiki med terapevtom in pacientom izven terapije niso zaželeni, vendar je terapevt običajno za pacienta realnejša oseba kot v klasični psihoanalizi. Imenovane in opisane so tehnike za izgradnjo ega. Opisane so tudi posebnosti v zaključevanju psihoterapije.

ABSTRACT

The following article is describing changes and specifics in the technique of developmental analytical psychotherapy that have been brought by new knowledge about psychopathology of object relations and deeply regressed patients. Interpretation is still the main source of work but it is related to developmental phenomena. The technique of free associations is modified, the therapist is more active in helping the patient to choose the content of sessions. Sessions are usually once a week and patients are extremely sensitive to the therapist's absence. The quality of the atmosphere in the therapist's office is of the main importance. Contacts between the therapist and the patient are not desired but the therapist is more a real person for the patient than in classical psychoanalysis. The ego building techniques are being described. Some specifics of the termination phase are mentioned.

Razvojna psihoanalitična psihologija je vnesla in prispevala kar nekaj novih spoznanj v teorije osebnosti, s tem pa so se spremenili tudi tehnični principi in način psihoterapevtovega dela s klientom. Kot smo lahko zaznali iz predhodnega prispevka, je najzgodnejša psihopatologija pravzaprav patologija objektivnih odnosov. Od tod sledi dovolj logična posledica, da je za zdravljenje tovrstnih motenj najpomembnejši odnos med pacientom in terapevtom, ne samo v smislu analize transfera, kot to poznamo iz klasične psihoanalize, ampak predvsem v smislu načina vzpostavljanja in doživljanja odnosa med psihoterapevtom in pacientom ter seveda posledična verbalna analiza odnosa, vendar hkrati z analizo postaneta korektivni atmosfera in kvaliteta odnosa.

Pomembnost vzdušja v terapevtovi sobi je opazil že Balint in motnje, ki jih pacienti izkazujejo predvsem s pretirano registracijo le-tega, imenoval "osnovna napaka". Že Balint opisuje razlike v terapevtovem delu, ki se kažejo predvsem kot osredotočenje na čustveno klimo, na neverbalno komunikacijo in na nezmožnost pacientov, da se ukvarjajo z verbalnimi sporočili. Naslednjih trideset let so teorija objektivnih odnosov, razvojna psihoanalitična teorija in "self" psihologija še naprej odkrivala tako novosti teoretičnih spoznanj kot tudi različnosti tehničnih intervencij.

Poglejmo osnovne tehnične posebnosti.

INTERPRETIRANJE

Interpretiranje je še vedno tisto orodje, ki daje pacientu osnovno razumevanje in vpogled v njegovo vedenje in ki bistveno loči druge odnose od psihoterapevtskega. Na prvem mestu se je interpretiranje znašlo zgolj zaradi karakterističnosti za psihoanalitično orientirane psihoterapije in psihoanalizo, ne pa zato, ker bi bilo v psihoterapevtskem procesu časovno prvo na vrsti. Vedeti moramo, da interpretiranje v resničnem procesu še zdaleč ni na prvem mestu in se mora med pacientom in terapevtom marsikaj dogoditi, preden je pravi čas za tako intervencijo.

Klasična psihoanaliza skozi interpretacijo naredi nezavedno zavedno in je torej bistveno orodje psihoanalitika. Pri tem psihoanalitik upošteva predpostavko, da skozi ozaveščanje pride do spremembe v strukturi osebnosti. Greenson definira interpretacijo kot spreminjanje nezavednega v zavedno, in sicer pomen, izvor, zgodovino, način ali vzrok določenega psihičnega dogodka. Za vse to je pogosto potrebno mnogo časa in več intervencij.

V razvojni analitični psihoterapiji je cilj za razliko od psihoanalize pogosto širše zastavljen. Poenostavljeno rečeno gre za nadaljevanje razvoja na vseh razvojnih linijah pacientovega ega, kjer je psihoterapevt v diagnostični fazi ugotovil zastoj in meni, da je za njegovo funkcioniranje in življenje pacienta to nujno in da je možno razvoj tam nadaljevati.

Tudi interpretacija v razvojni analitični psihoterapiji je razvojna, to pomeni, da se nanaša na razvojne fenomene. Kot primer naj navedem način vzpostavljanja objektnih odnosov, skozi katerega skušamo doseči, da pacient razume funkcioniranje svojega ega, saj tudi psihopatologijo razumemo pretežno kot psihopatologijo ega.

Interpretacija je nevarno orodje, kadarkoli jo uporabljamo in pri razvojno deficitarnih pacientih, moramo paziti, da ne interpretiramo prezgodaj, sicer pacienta le zmedemo, ne razume nas in krepimo mu anksioznost. Najbolje je, če interpretacijo podamo v obliki vprašanja, na primer: ali ne mislite, da gre mogoče za to in to... Taka razlaga ne vdre v pacienta preveč nasilno, da mu možnost, da razmisli in se sam odloči. Terapevt mora biti previden, da se ne

postavlja na onnipotentno pozicijo, kjer je on tisti, ki vse ve in vse zna.

PRIMER:

22 letna pacientka je prišla po pomoč zato, ker se je pogosto polulala v hlačke, posebno ob komičnih situacijah ni mogla zadržati urina. Skozi seanse govori o tem, kako se prilagaja konkretni vsebini pogovora in kako povsem izgine prejšnja vsebina. Izkaže se, da ne more ponotranjiti oziroma zadržati. Prvič povežem s simptomom in interpretiram v 40. seansi.

T: "A ni mogoče to podobno temu, da tudi lulanja ne morete zadržati. Če bi se mogoče poskusili spomniti misli in čustev vsaj vsak dan za ves dan, bi se mogoče naučili zadržati".

VSEBINA SEANS

Osnovna psihoanalitična tehnika prostih asociacij je modificirana v tem smislu, da pacient sicer govori o tistem, kar želi, vendar pa psihoterapevt mnogo bolj skrbno izbira vsebino, na kateri bosta s pacientom delala, in le pri pacientih, kjer proces funkcioniranja teče na sekundarnem nivoju, uporablja tehniko prostih asociacij v ožjem pomenu besede.

Na vsebino seans pazi tako, da terapevt izbere tisto temo, o kateri pacient govori, kar meni, da je razvojno možno obdelati, pacienta o tem povpraša, da pripombo. Običajno je dovolj, da pokaže terapevt za tisti del več zanimanja, pa bo pacient temu tudi sam posvetil več pozornosti.

POGOSTOST IN TRAJANJE

Pogostost seans je običajno enkrat tedensko, četudi ni trdnega pravila in je lahko tudi dva do trikrat na teden. Pač pa, če je le mogoče, razmak med seansami ne sme biti več kot teden dni. Pacienti z razvojnimi deficiti ega imajo praviloma težave z internalizacijo in konstantnostjo objekta, tako da se vsebina psihoterapevtskega dela izgubi, če so seanse preredko.

Posebej opozarjam na stalnost terapevta. Terapevtova odsotnost je namreč doživeta zelo travmatsko, pri pacientu najdemo znake strahu pred

izničenjem do strahu pred izgubo objekta in selfa, tako da morajo biti vse morebitne odsotnosti terapevta po njegovih najboljših možnostih napovedane veliko prej in primerno obdelane.

Seansa traja od petinštirideset do petdeset minut.

Psihoterapijo delamo vis a vis, ne leže na kavču, razen če imamo za to utemeljen razlog. Ležeč položaj običajno izziva preveč regresivnosti, ki je običajno maligne narave in zato krepí anksioznost. Kot si pri klasičnem "psihoanalitičnem pacientu" želimo, da bi popustila represija, da bi torej postal bolj regresiven in bi se na ta način zavedel svojega ida (izvenzavestnih, gonskih vsebin svojega doživljanja in vedenja), tako se pri bolj deficitarnih pacientih izogibamo dodatne regresije. Če jo sprožimo, večinoma oviramo terapevtsko delo. Pacient postane še bolj občutljiv na vzdušje, bolj odvisen in paničen, lahko pa tudi v objektnem odnosu, ki se kaže tudi skozi kontratransfer, bolj paranoiden. Zato delamo v položaju, ki dodatno ne povzroča regresivnih vsebin.

Kadar delamo s pacienti, ki imajo težave v simbiotični fazi, je zelo pomemben kontakt oči - oči in analiza teh pogledov, zato je pacientov sedeč položaj nasproti terapevtu naravnost zaželen.

Kljub izjemnemu pomenu čustvenega vzdušja v psihoterapevtski situaciji, pa je še vedno sredstvo razvojne analitične psihoterapije beseda, četudi je namenjena predvsem rekonstrukciji predverbalnih izkušenj.

Zadovoljevanje pacientovih potreb je v klasični psihoanalizi nedopustno, v razvojni analitični psihoterapiji pa mora psihoterapevt do določene mere, ki jo je mogoče določiti le skozi lastne izkušnje in empatijo, priti pacientu naproti. Nikoli pa ne sme terapevt uporabljati regresivnih tehnik komunikacije do te mere, da bi postale fiksacija v terapiji. Komunikacija mora potekati na simboličnem nivoju, to je v obliki besed, ne pa v dotiku, hranjenju, darilih ali podobno. Terapevti, ki ne ločijo direktnega zadovoljevanja potreb od simboličnega, ustvarjajo s pacientom realen odnos, ne pa psihoterapevtskega, ato pacientu ne omogočajo učenja oziroma internalizacije, preko katere bo nekoč terapijo lahko tudi zaključil in terapevta zapustil. Delajo večne paciente in vodijo večne terapije oziroma pacientu krepijo maligno odvisnost od sebe. Naj navedem primer in ustrezno rešitev: ko gre terapevt na dopust, so mejni pacienti povsem izgubljeni, če ne vedo, kje je njihov terapevt, ne vedo, kje je njihova točka varnosti. V skladu s

poznavanjem pacienta in nivoja njegove tesnobe mu psihoterapevt pove, kam odhaja.

Dotikov v razvojni analitični psihoterapiji ne uporabljamo, ker bi zmedli in bi zopet dajali vtis pravega odnosa in pravih zadovoljitev potreb, kar pa ni res. Pacient se mora skozi psihoterapijo naučiti, kaj potrebuje in na kakšen način to najde, vendar pa mora svoj cilj poiskati v pravem življenju. Prav skozi to mejo, koliko in kakšne izkušnje naj psihoterapevt v psihoterapiji pacientu omogoči zaradi korekcije primarnih odnosov in od kod naprej pospešuje maligno odvisnost, se kaže spretnost, znanje in ne nazadnje empatija dobrega psihoterapevta. Skozi supervizijo se lahko do neke mere tehnike naučimo, vendar ne do popolnosti; tu se pokaže večja ali manjša nadarjenost za opravljanje tega poklica. Telesnim dotikom se torej izogibamo, izjema je rokovanje na začetku ali koncu seanse.

USTREZNO EMOCIONALNO OKOLJE

Poudarila sem že izjemen pomen vzdušja v terapevtovi sobi, zdaj pa si pogledjmo, kaj razumemo s tem izrazom:

1. zagotavljanje udobnega prostora, v katerem poteka psihoterapija;
2. terapevtova zanesljivost, ki se kaže v zagotavljanju rednosti seans;
3. uporaba seans izključno v pacientovo korist;
4. terapevt se vzdrži vrednostnih sodb, s čimer ohranja svojo nevtralnost;
5. sprejemanje tako pacientove kritike kot hvale brez narcisistične užaljenosti ali gratifikacije

Ustrezno emocionalno okolje pomeni optimalno, razvoj vzbujajočo frustracijo. Prezahtevnost in pretirana zaščita pacienta ne pospešujeta njegove rasti, po nepotrebnem dvigujeta anksioznost in zahtevata preverjanje kontratransfera.

V literaturi najdemo za emocionalno klimo v psihoterapiji vrsto izrazov, na primer nevtralnost, usmerjena pozornost, terapevtska aliansa, empatija, "holding" okolje, občutek varnosti. Vendar pa je potrebno poudariti, da je bistvo emocionalne atmosfere vendarle kvaliteten objektni odnos, ki ga psihoterapevt vzpostavlja s svojim pacientom.

Poleg ustreznega vzdušja, za katero je odgovoren psihoterapevt, pa ta ne

sledi le tistemu v odnosu, kar psihoanaliza razlaga kot posledico starševskega odnosa do otroka, ampak tudi aktivni udeležbi in prispevku, ki ga vnaša v odnos pacient. Dobro vemo, da motnja nastaja v interakciji otroka in staršev, kjer je otrok aktivno udeležen. Iščemo znake njegove udeležbe in njegovega prispevka in to interpretiramo.

PSIHOTERAPEVTSKA ALIANSA

Greenson jo definira kot nenevrotičen, racionalen delovni odnos s terapevtom. Blanckova pravita, da je terapevtska aliansa pridružitvev v skupnem cilju. Pacient sprejema terapevta kot osebo katalizatorja v njegovi osebnostni rasti. Alianso lajša občutek varnosti, ki ga ustvarja terapevt. Paziti pa mora, da ne producira pretirano veselega odnosa, ker ni produktiven. Delovna aliansa je dosežena tudi s tem, da se pacient jasno zaveda, da terapevta bolj zanimajo pacientova čustva, kot da bi terapevt vsiljeval svoja.

KONTAKTI IZVEN PSIHOTERAPIJE

Stiki načeloma niso zaželeni, vendar pa psihoterapevt ne more ostati tako anonimen kot pri psihoanalizi, ker psihoterapija objektivnih odnosov od njega zahteva, da se je zmožen ponuditi pacientu kot objekt. To pomeni, da je zmožen natančne pacientove eksploracije o sebi, ne da bi dajal konkretne odgovore. V razvojni analitični psihoterapiji mora biti terapevt bolj realen objekt, ne zadostuje, da ostane povsem anonimen in samo na simbolnem nivoju. Kot vidmo, je meja tanka in krhka in zahteva senzibilnega terapevta, ki zmore in zna ohraniti terapevtski delovni odnos. Če se pacient in terapevt srečata v situaciji izven psihoterapevtovega delovnega prostora, priporočamo bolj vljudnost kot pa socialni pogovor, ki bi vnesel v delovno alianso nemir in povsem druge prvine, ki ne koristijo napredovanju pacienta, ampak celo škodijo.

V isto kategorijo spada odločitev, da v individualni psihoterapiji hkrati ne obravnavamo več članov iz iste družine.

NEMOTIVIRANOST

Poseben problem je nemotiviranost pacientov. Kadar v klasični psihoanalizi naletimo na nemotiviranost, fenomen razlagamo kot odpor, ki ga razumemo kot posledico konflikta. Pri razvojno deficitarnih pacientih pa vemo, da ne gre za konflikt, ampak da težave v življenju ne znajo povezovati z načinom doživljanja in mišljenja. Kot redukcija napetosti se pogosto pojavlja še somatizacija, ki pa gre povsem mimo psihe, in pacient zelo težko prepoznava zveze s čustvovanjem in doživljanjem, ker so tako izvenzavedne. Zato tudi dolgo ni motiviran govoriti o stvareh, za katere mi mislimo, da bi mu pomagale, ampak se vrti okrog simptomov in telesnih senzacij izolirano od ostalih stvari v življenju.

Primer: Pacientka pride zaradi težav, ki jih ima z adolescentno hčerjo, ki o materinem obisku nič ne ve in tudi po pomoč ne bi prišla. Pomoč išče mati, vendar sama zase meni, da je povsem v redu. Psihoterapevt v svoji intervenciji skuša poiskati točko, kjer je lahko empatičen, lajša začetno paranoidnost in skuša pokazati, kje je edina možnost za pomoč.

P: Ne zaupam terapiji, vašemu znanju..

T: Prepričana sem, da imate dober razlog, da tako mislite in preveliko zaupanje na začetku je lahko celo prepreka. Ampak ker ste prišli vi, pogledjva, če vam lahko kaj pomagam.

TEHNIKE ZA IZGRADNJO EGA

1. Suport - izraz suport smo bili navajeni uporabljati, kadar z njim označujemo suportivno psihoterapijo, to pomeni površinski ukrep, kjer poiščemo pozitivno vedenje in doživljanje v pacientu in ga podpremo. V razvojni psihoterapiji je suport ego povsem nekaj drugega, pomeni namreč podporo naslednjemu koraku v razvoju. Ob vsebini, ki jo prinese v seanso pacient, se terapevt ob skrbni procesni diagnostiki odloča, kateri razvojni korak in na kateri razvojni liniji, je bistven in intervenira na tistem mestu.

Primer: nevtiralnost, usmerjena pozornost, "holding" okolje, občutek varnosti. Vendar pa je potrebno poudariti, da je bistvo emocionalne atmosfere vendarle kvaliteten objektivni odnos, ki ga psihoterapevt vzpostavlja s svojim pacientom.

Poleg ustreznega vzdušja, za katero je odgovoren psihoterapevt, pa ta ne

2. Izboljšanje obrambne funkcije ega - vsebina intervencije je namenjena prenašanju tesnobe in cilju, da pacient doseže signalno tesnobo.

3. Verbalizacija je ena od osnovnih tehnik, ki se uporablja kot sredstvo za izgradnjo ega. Mnogi pacienti izražajo željo, da jih terapevt razume na simbiotičen način, to je brez besed. Če je bila simbioza za pacienta preveč frustrirajoča, ni nič narobe, če sta pacient in terapevt skupaj v tišini, če pa je bila simbioza preveč zadovoljujoča, terapevt prijazno zahteva od pacienta, da skuša svoje misli in občutke izraziti v besedah.

Verbalizacija ni sinonim za govor. To je kompliciran proces, za katerega je med drugim potrebna simbolizacija, govor in semantična komunikacija.

4. Nevtralizacija impulzov je povezana z zadovoljevanjem potreb in ustrezno količino frustracij, torej izrazito z objektnim odnosom. Agresije ne smemo izzivati, dokler ni vsaj malo nevtralizirana in izražena mora biti proti varnemu libidnemu objektu. Z drugimi besedami to pomeni, da mora terapevt najprej graditi in poskrbeti, da se pacient počuti varnega, sprejetega in razumljenega, šele nato lahko načenja probleme z besom ali drugimi razdiralnimi čustvi ter pomaga pacientu, da jih doživi in blaži - nevtralizira in sprejme kot del sebe na drug način.

Recimo še besedo o zaključevanju razvojne psihoanalitične psihoterapije. Tudi pojem zaključne faze je revidiran, čas za zaključevanje se pojavi, ko postaja pacient avtonomen in ker to ni trenutno stanje, ampak se pojavlja postopno, tudi na zaključek gledamo bolj kot na zaključevanje v psihoterapiji in ga razumemo kontinuirano. Končevanje nezadržno vsebuje tudi separacijo, tukaj ji ni moč uiti in ne moremo se izogniti ponovitvi procesa separacije - individuacije. Kriterij, po katerem lahko zaznamo, koliko se je pacient individualiziral in separiral od terapevta, je pacientova reakcija na terapevtovo odsotnost, recimo dopust. Če je terapevtov dopust za pacienta kljub večletni psihoterapiji večji problem, potem v kontekstu razvojne psihologije nismo obdelali najpomembnejše faze, to je separacije in pacient za zaključek ni pripravljen. Če pa se pojavi zgolj milejša, normalna žalost ob ločevanju, pa ta seveda ne more biti več razlog, da bi pacienta še nadalje zadrževali v terapevtskem postopku.

Strah pred separacijsko anksioznostjo zadržuje pacienta predolgo v psihoterapiji le tedaj, kadar sovpade s terapevtovo separacijsko anksioznostjo. Sicer je terapevt zmožen v ustreznem času in na ustrezen način separacijo s pacientom predelati in terapijo zaključiti. Odločitev za zaključek naj bo običajno pacientova, vendar pa naj se s tako pomembno odličitvijo strinjata oba, pacient in psihoterapevt. Psihoterapevt mora imeti zaključek terapije v mislih od prvega kontakta dalje, ko eksploriira pacientov problem, diagnosticira in se odloča za način in pogostost psihoterapije. Ob načrtovanju načina psihoterapije igra pomembno vlogo možnost zaključka in konca, kot ga v začetni fazi lahko predvidi psihoterapevt.

Mnogi avtorji menijo, da je kriterij za zaključek zmožnost pacienta za žalovanje. Do občutkov žalosti pride na obeh straneh, tudi na terapevtovi, saj tako intimen kontakt, kot ga imamo s pacientom, prinese s seboj občutke topline, vendar za terapevta ne mislimo, da ob zaključku psihoterapije žaluje s pacientom. Za pacienta pa je običajno terapevt resničnejši objekt kot obratno, pa vendar če je postal preveč pravi, smo psihoterapijo napačno vodili. Pacient naj bi med psihoterapijo vzpostavljal in gradil odnose v svojem pravem življenju, ne s terapevtom, in ob koncu terapije se mora posloviti in ločiti predvsem od svojih preteklih objektov, s katerimi je bil pretirano povezan. Psihoterapevt ne bi smel predstavljati toliko resničnih vezi, da bi to postal problem. V primeru zaključevanja psihoterapije pacient reprezentacije objekta ne izgubi in razrešitev odnosa s terapevtom mu da več zmožnosti za objektno angažiranje v resničnem življenju. Skozi skupno delo je pacient internaliziral razumevajočega in naklonjenega terapevta ter se naučil analize; zaključuje kontakt s svojim terapevtom. Analiza postaja proti koncu vedno bolj samoanaliza in na ta način mora biti srečevanje s terapevtom končno, sama analiza pa, kot je rekel že Freud, ostaja neskončna.

LITERATURA

1. Balint M. (1968). Osnovna greška. Terapijski aspekti regresije. Biblioteka Psiha, Zagreb.
2. Blanck G. and R. (1974). Ego Psihologija. Teorija in praksa. Biblioteka Psiha, Zagreb.
3. Blanck G. and R. (1979). Ego Psychology II. Psychoanalytic Developmental Psychology. Columbia University Press, New York.
4. Blanck G. and R. (1986). Beyond Ego Psychology. Developmental Object relations Theory. Columbia University Press, New York.
5. Greenson, R.R. (1967). The Technique and Practice of Psychoanalysis. Volume 1. Madison, Connecticut, International Universities Press.
6. Kernberg O. (1976) Object Relations Theory and Clinical Psychoanalysis. Jason Aronson Inc. New York, London.
7. Kohut H. (1977). Analiza sebstva. Biblioteka Psiha, Zagreb.
8. Manfield P. (1992). Split Self/Split Object. Understanding and Treating Borderline, Narcissistic, and Schizoid Disorders. Jason Aronson Inc. Northvale, New Jersey, London.

POVZETEK

V prispevku poskušam osvetliti mesto razvojno analitičnega pristopa v psihoterapiji malih otrok. Poseben izziv v obravnavi majhnih otrok predstavlja dejstvo, da gre za osebnost v razvoju, kjer lahko neposredno opazujemo interakcijo med vrojenimi potenciali za dozorevanje in razvoj ter aktualnimi življenjskimi pogoji, ki to podpirajo in omogočajo ali pa omejujejo in zavirajo.

Motnje v funkcioniranju ega so redkeje znak regresije kot odgovora na nerazrešeni notranji konflikt, ampak so v mnogih primerih posledica različnih konstitucionalnih faktorjev in različnih vrst deprivacije v zgodnjem otroštvu, ki povzročajo zastoje in stranpoti na eni ali več razvojnih linijah v razvoju strukture ega. Kadar gre za deficite v razvoju ega, mora psihoterapevtska obravnava najti načine, kako otroke ponuditi izkušnje, ki bodo ponovno aktivirale njegove lastne razvojne kapacitete in mu pomagale premostiti kritične razvojne mejnike.

RAZVOJNA ANALITIČNA PSIHOTERAPIJA OTROK

Bojana Moškrič

KLJUČNE BESEDE: psihoterapija otrok, razvojna ego psihologija, teorija objektnih odnosov

KEYWORDS: psychotherapy of children, developmental ego psychology, object relations theory

POVZETEK

V prispevku poskušam osvetliti mesto razvojno analitičnega pristopa v psihoterapiji malih otrok. Poseben izziv v obravnavi majhnih otrok predstavlja dejstvo, da gre za osebnost v razvoju, kjer lahko neposredno opazujemo interakcijo med vrojenimi potenciali za dozorevanje in razvoj ter aktualnimi življenjskimi pogoji, ki to podpirajo in omogočajo ali pa omejujejo in zavirajo.

Motnje v funkcioniranju ega so redkeje znak regresije kot odgovora na nerazrešeni notranji konflikt, ampak so v mnogih primerih posledica rizičnih konstitucionalnih faktorjev in različnih vrst deprivacije v zgodnjem otroštvu, ki povzroča zastoje in stranpoti na eni ali več razvojnih linijah v razvoju strukture ega. Kadar gre za deficite v razvoju ega, mora psihoterapevtska obravnava najti načine, kako otroku ponuditi izkušnje, ki bodo ponovno aktivirale njegove lastne razvojne kapacitete in mu pomagale premostiti kritične razvojne mejnike.

ABSTRACT

The purpose of this article is to delineate the position of the developmental analytic approach in the psychotherapy of little children. The fact that we observe the personality in development is a significant challenge in the treatment of little children. We can directly observe the interaction between inborn potentials for maturation and development and the circumstances of the child's everyday environment, which can foster or hinder the personality development.

Disturbances in ego functioning in little children are less the sign of the regression as the answer to unresolved inner conflict, but seem much more to be the consequence of the risk constitutional factors and different kinds of emotional deprivation in early childhood which cause the delays and deviations in different lines of ego development. When the deficits in ego development are in question, the psychotherapeutic treatment should find the ways to organize experiences for the child which should enable him to reactivate his developmental capacities and help him to reach the main developmental milestones.

UVOD

Ko so se bazična psihoanalitična spoznanja obogatila s spoznanji teorije objektnih odnosov in ego psihologije, kar skupaj predstavlja temelje razvojne analitične psihologije, se je razširil krog indikacij in možnost za uporabo analitičnih spoznanj v psihoterapiji odraslih, podobno pa so se večje možnosti odprle tudi v psihoterapiji otrok (tako glede indikacij za psihoterapevtsko obravnavo kot tudi starosti).

Prispevki Spitzja, Hartmanna, Kleinove, Bowlbyja, zakoncev Robertson, Mahlerjeve in Winnicotta, če naštejemo le najbolj izstopajoče avtorje, so podrobno osvetlili najzgodnejše faze osebnostnega razvoja od rojstva naprej. Greenspan (1992) je pokazal, kako spoznanja razvojne ego psihologije ponujajo možnost za natančno in zgodnjo diagnostiko odklonov v strukturiranju ega in za prav tako zgodnje psihoterapevtske intervence, ki jih planiramo na osnovi poznavanja razvojnih korakov.

Kot bazične sposobnosti, ki naj jih otrok osvoji v razvoju, Greenspan (1992) navaja:

- sposobnost vzpostavljanja toplih in zaupljivih kontaktov z drugimi ljudmi;
- sposobnost usmerjanja in vzdrževanja pozornosti;
- sposobnost namenske komunikacije z drugimi (od najpreprostejših do kompleksnih gest in kasneje govora), ki jo otrok uporabi za sporočanje in dogovarjanje o bazičnih življenjskih temah, kot so odvisnost, agresija, sprejemanje, odklanjanje...;
- sposobnost predstavljanja in simbolizacije namenov in občutij, kot jo vidimo v simbolični igri in preko funkcionalne uporabe jezika;
- sposobnost organizacije in diferenciacije lastnih izkušenj, da razlikuje med realnostjo in fantazijo, med sabo in nesabo, med različnimi čustvi, in sposobnost prepoznavanja časovnih in prostorskih karakteristik.

Ob načrtovanju psihoterapevtske pomoči nam pomaga razumevanje razvojnih faz v procesu separacije in individuacije, kot jih navaja Mahlerjeva (povzeto po Praperju, 1992):

- avtizem (do približno 6. tedna);
- simbioza (do približno 6. meseca);
- začetek separacije - individuacije, ki vključuje podfaze:
 - a) diferenciacijo (od 6. do približno 10. meseca),
 - b) prakticiranje (od 10. do približno 16. meseca),
 - c) približevanje (intenzivno od 16. meseca do približno 24. meseca, pogosto še naprej do 3. leta),
 - d) proti konstantnosti objekta (med 2. in 3. letom);
- separacija - individuacija: psihološko rojstvo.

MESTO RAZVOJNO ANALITIČNEGA PRISTOPA MED DRUGIMI OBLIKAMI PSIHOTERAPEVTSKE POMOČI OTROKOM

Bistvena razlika med razvojno analitično psihoterapijo otrok in drugimi psihoterapevtskimi metodami ni toliko v uporabljenih tehnikah, ki so včasih lahko zelo podobne ali celo enake, kot v teoretični osnovi in razumevanju razlogov in ciljev posameznih načinov dela in planiranih intervenc.

Osnovni cilj je vzpostaviti možnosti, ki bi pri otroku podprle razvoj bazičnih razvojnih kapacitet in na vseh razvojnih linijah zagotovile stabilnost tudi v pogojih starosti primernih frustracij (npr. tudi ob lažji bolezni, krajši separaciji od staršev, močnih emocionalnih doživetjih...).

Ne gre torej zgolj za to, da bi otroku v terapiji pomagali pri razumevanju in obvladovanju bolečih občutij in notranjih konfliktov, kot je to značilno npr. za psihodinamični pristop, ampak poskušamo s podporo razvoju odpraviti ali omiliti razvojne deficite tega, kar posledično omogoči otroku boljše poravnavanje z zahtevami zunanjega sveta.

Psihodinamični pristop ne ustreza otrokom, ki so mlajši od treh ali štirih let, ker razvojno še ne zmorejo simbolične igre, pa tudi njihova sposobnost verbalizacije je še preskromna. Enako velja za vse starejše otroke, ki obeh spretnosti niso osvojili zaradi razvojnih zaostankov ali hudih emocionalnih prikrajšanosti.

Vedenjski pristop je lahko zelo učinkovit, ko želimo manj primerne oblike vedenja nadomestiti z drugimi, sprejemljivejšimi in bolj konstruktivnimi vedenjskimi vzorci. Za ta pristop je tipično, da išče in utrjuje vedenje, ki je ocenjeno kot ustrezno in zaželeno. Proces teče z diskriminativnim učenjem, ki povezuje zaželeno vedenje s pozitivnimi podkrepitevami in na drugi strani ne utrjuje nezaželenega vedenja ali pa ga celo negativno kondicionira. Celotne vedenjske vzorce se razdeli na čim manjše sestavne dele in s postopnim učenjem obvlada nov konstruktivnejši vedenjski vzorec.

Vedenjski pristop omogoča razumevanje, zakaj se določeni vedenjski vzorci ohranjajo - brez dvoma morajo biti pozitivno okrepljeni. Pojasnjuje, kako kompleksni vedenjski vzorci nastajajo iz posameznih preprostejših. Vendar pa nam ne daje ustreznega odgovora, kako pomagati, kadar pri otroku ne gre za to, da ne obvlada specifičnih oblik vedenja, ampak je prisoten primanjkljaj na celotni razvojni liniji.

Vzemimo primer otroka, ki se vede agresivno do drugih otrok, jih tepe, grize in praska. Natančno izpeljan vedenjski pristop bo uporabil za pozitivno podkrepitev sleherno najpreprostejšo obliko kooperativnega vedenja, ki jo bo mogoče opaziti pri otroku, npr. naklonjen pogled drugemu ali če bo zmozel vsaj nekaj trenutkov obsedeti ob drugem otroku, ne da bi bil do njega grob, ipd. Toda, če je otrokovo vedenje odraz širšega razvojnega deficita, se na ta način ne bo nikoli naučil toplega odnosa do drugih ljudi in tudi drugi mu bodo to redkeje nudili, ker jih njegov odziv ne bo spodbujal k temu. Otrok se tako ne bo mogel naučiti, kako naj se empatično odziva na druge.

Pristop, ki se osredotoči samo na vedenje, lahko zamudi možnost, da bi otroku pomagal osvojiti pomembnejši razvojni mejnik.

Razvojna analitična psihoterapija ne izključuje ne enega ne drugega pristopa, vendar so v centru njene pozornosti otrokove razvojne potrebe, njen cilj pa, kako podpreti otrokove vrojene kapacitete za dozorevanje in omogočiti za razvojno fazo specifične izkušnje, tako da bi se nadomestili razvojni deficiti in zastavili trdnejši temelji za vse nadaljnje faze razvoja.

Ob tem skuša upoštevati otrokove konstitucionalne posebnosti na eni strani in značilnosti okolja, v katerem odrasča, na drugi.

Kolikor mlajši je otrok, toliko bolj je pomembno, da izkušnje pridobiva v neposrednem kontaktu s svojimi primarnimi objekti, zato je učinkovita psihoterapevtska pomoč malemu otroku mogoča le ob dobrem sodelovanju s starši.

Terapevt mora razumeti tudi njihove potrebe in vzorce interakcije med njimi in otrokom, da bi te lahko postopoma pomagal razumeti in korigirati tudi njim samim. V ta namen mora biti pogosto vsaj v začetni fazi obravnave "kontejner" za njihova občutja krivde, neprimernosti in sramu zaradi težav, ki jih imajo z vzgojo svojega otroka, ali pa strahu, ko opažajo, da se njihov malček odziva drugače kot njegovi vrstniki.

Še posebej težke, fizično in emocionalno izčrpujoče izkušnje imajo neredko starši kakorkoli hendikepiranih otrok. Ob pogosto ogromnem vlaganju dobivajo zelo skromno povratno informacijo in so priča le zelo počasnemu napredku v razvoju svojega otroka, razlika med njim in zdravimi vrstniki pa se veča.

Da bi bil učinkovit, mora terapevtski pristop zagotavljati specifično vrsto izkušnje, ki je lahko determinirana le z razumevanjem otrokovih razvojnih potreb ter razvojnih potreb in značilnosti družine, v kateri odrasča.

UPORABA IGRE KOT TERAPEVTSKE TEHNIKE

Tudi v razvojni analitični psihoterapiji otrok je igra terapevtsko sredstvo, le da se ne omejuje zgolj na simbolično igro, ampak gleda na otrokovo igro kot na razvojni fenomen, ki sledi dobro prepoznavnemu in napovedljivemu razvojnemu vzorcu.

Razvoj igre je v tesni soodvisnosti z otrokovim psihomotoričnim, intelektualnim, socialnim in emocionalnim razvojem.

Kadar osebnostni razvoj poteka neovirano, se za razvojno fazo specifične igre pojavljajo spontano in omogočajo nove in zrelejše izkušnje za strukturiranje ega. Kadar pa bodisi zaradi šibkosti aparatov primarne avtonomije ali zaradi emocionalne deprivacije v najzgodnejšem obdobju pride do zastojev in deficitov v razvoju ega, se to odraža tudi na razvojni liniji igre, tako da posamezne oblike in zrelostne stopnje izostanejo, zelo zamujajo s pojavljanjem ali se pojavljajo le v fragmentih.

Igra se začena pojavljati v prvih tednih otrokovega življenja. V odnosu med otrokom in materjo (vlogo primarnega objekta ima večinoma mati) ležijo temelji emocionalnega razvoja in bistven del tega odnosa vključuje igro.

V času, ko je buden, novorojenček doživlja neprijetno vznemirjenje ob lakoti in fizično neudobje znotraj ali izven telesa, zadovoljstvo in pomirjenje ob hranjenju ter sprostitev ob toplem nežnem kontaktu, ko je potrebam zadovoljeno. V tem umirjenem stanju se začne odzivati na materino igrivost, ko mu prigovarja in se ga dotika. Tja segajo začetki raziskovanja in igre z lastnim in materinim telesom. Otrokovi intenzivni občutki zadovoljstva in bolečine, ljubezni in jeze so povezani z njegovim primarnim objektom.

Dovolj dobra mati, kakor jo opisuje Winnicott (1993), na začetku popolnoma ustreže dojenčkovim potrebam. To zmore skozi svojo materinsko preokupacijo, s katero daje otroku iluzijo, da obstaja zunanja realnost, ukrojena po dojenčkovih pričakovanjih. Toda postopoma in neizogibno mati ne more več do perfektnosti izpolnjevati otrokovih pričakovanj in začne se podirati iluzija o zlitosti z materjo in vsemogočnosti.

Otrok začne odkrivati svoje lastne meje in raziskovati realnost zunanjega sveta. Mati, ki ostane še dolgo izven obdobja simbioze povsem prilagojena potrebam svojega otroka, mu ne bo omogočila, da bi stopil na pot

diferenciacije in začel doživljati sebe kot posebno osebo, ločeno od matere.

V obdobju simbioze mati čuti in se odziva na otrokova dobra in slaba čustva, kot da bi bila njena lastna. Deluje kot neke vrste "kontejner". Sprejema otrokova čustva, razmišlja o njih in jih vrača v znosnejši obliki. Vrača več dobrih kot slabih čustev, več izkušenj ljubezni kot jeze in sovraštva in otrok jih introjicira.

Otroci, ki iz kateregakoli razloga niso izkusili občutja varnosti in sprejetosti v najnežnejšem obdobju, kasneje ne razvijejo sposobnosti za simbolično igro in zato ta ni uporabna v začetku terapije. Njihove potrebe v igri so mnogo bolj bazične. Potrebujejo primarno izkušnjo in najugodnejše je, če jo lahko dobijo od matere (oziroma od osebe, ki otroku predstavlja njegov primarni objekt), če tej lahko nudimo ustrezno pomoč in podporo.

Taki otroci v igri tudi ne morejo sodelovati in deliti igre z drugimi otroki. Potrebujejo igro v varnem odnosu z materinsko figuro, ki mora biti pripravljena vzdržati ponavljajoče se otrokove poskuse uničenja in delovati kot "kontejner", ki sprejema, zadrži in predela otrokova čustva, da mu jih lahko vrne v sprejemljivejši obliki.

Da bi mati lahko dajala svojemu otroku občutek varnosti in sprejetosti, ki je tako nujen za vzpostavljanje prve navezanosti in kontakta s svetom, mora na enako izkušnjo naleteti tudi sama. Družina je gotovo osnovni vir tovrstnih izkušenj za vse svoje člane. Pogosto pa v družinah, ki iščejo pomoč za otroka, ugotovimo, da vzorci interakcij med družinskimi člani ravno tega občutka ne nudijo. Takrat se terapija ne more omejiti samo na otroka, ampak je indicirana družinska terapija, ki pogloblja možnosti za vzajemno razumevanje potreb vseh družinskih članov.

Naloga velikega dela razvojne analitične psihoterapije otrok je korigirati ali ponoviti proces navezovanja in mu pomagati na poti k sprejemanju konstantnosti objekta. Za otroke, ki so doživeli deprivacijo v najnežnejšem življenjskem obdobju, ostajajo čustva sovraštva tako neznosna, da nadaljujejo s projekcijo navzven, na druge, da sebe vsaj delno razbremenijo. Ne zmorejo zadrževanja in predelave neugodnih čustev, ker tega niso bili deležni s strani primarnega objekta ali pa so njihove prvotne ustrezne izkušnje zaradi izjemne kasnejše deprivacije v obdobju, ko še ni bila dosežena konstantnost objekta, nekako zamrznile. Take otroke pogosto opisujejo kot čustveno neodzivne, prej odtrgane kot zrelo oddvojene od primarnega objekta in nesposobne za vzpostavljanje vzajemnosti v medčloveških odnosih. Njihov največji strah je strah pred izničenjem. Lahko si prizadevajo ohraniti, kar je preostalo od selfa z izničenjem drugih, bodisi na mentalnem ali fizičnem nivoju.

Primer take vrste izničenja drugih je otrok, ki perseverativno ponavlja svojo aktivnost, ne da bi kazal kakršne koli znake, da opaža druge v prostoru ali da bi celo vstopil v interakcijo, ponudba kontakta pa bi ga prestrašila in pripravila k umiku ali pa bi postal vznemirjen in agresiven. Brez vzpostavitve medosebnega odnosa terapevtska prizadevanja ne morejo biti uspešna. Pogosto lahko traja nekaj tednov, preden si otrok ob konstantnem ponavljanju neogrožujočih izkušenj iz terapevtske ambulante ob prisotnosti staršev morda prvič bežno izmenja pogled s terapevtom, brez vznemirjenja dovoli vstop v svojo perseverativno aktivnost in, na primer, celo pokaže zanimanje, od kod je pripeljal avtomobilček, ki je prevozil krožnico, po kateri sam kroži s svojim. Morda bo potrebnih še nekaj nadaljnjih ur, da bo sam prinesel drugi avtomobilček in ga potisnil v roko enega od staršev ali terapevta in s tem nakazal svoja pričakovanja, da se ponovi aktivnost, ki mu je postala zanimiva in prinaša ugodje. Od tu lahko nadaljujemo z majhnimi koraki in vnašamo v otrokovo igro drobne spremembe, ki niso ogrožujoče in previdno peljejo po poti za razvojno fazo specifičnih iger.

Za otroka, ki nima izkušnje, da so odnosi med ljudmi lahko topli in varni, bo prvi korak osvojiti občutek povezanosti. Vse nadaljnje učenje bo odvisno od izkušnje bližnjega, varnega odnosa, ki omogoča zaupanje - šele takrat je mogoče biti ustvarjalen in poskušati tudi kaj novega. Dokler nove ugodne izkušnje niso introjecirane, jih otrok tudi ne more prenašati na druge podobne situacije. Psihoterapevtska pomoč otroku in družini lahko postane mnogo bolj učinkovita, če nam starši dovolijo, da se povežemo tudi z vrtcem in poskušamo otrokove vzgojiteljice razbremeniti občutkov neupešnosti, jim

pomagati razumeti, kaj se dogaja z otrokom, kakšne so njegove potrebe, in jih motivirati za pomoč.

ZAKLJUČEK

Razvojna analitična psihoterapija otrok je pogosto dolgotrajen proces, ki vrača z rezultati, kadar skozi dobro terapevtsko alianso z otrokovimi primarnimi objekti ali tistimi, ki postopoma vstopajo na njihovo mesto (npr. ob izgubi staršev iz kateregakoli razloga) potrpežljivo stopamo od enega do drugega razvojnega koraka in brez nestrpnosti otroku omogočamo, da uveljavi svoj tempo in se poda na naslednjo stopničko, ko na predhodni že dovolj varno stoji.

Poleg teoretičnega znanja potrebuje terapevt veliko mero potrpežljivosti, pogosto mora razmeroma dolgo predstavljati "varno bazo" za otroka in starše (Bowlby, 1979; Byng - Hall, 1995) in hkrati paziti, da jih ne drži v odvisnosti, ko ta ni več potrebna.

LITERATURA

1. Belsky, J., Woodworth, S. and Crnic, K. (1996) Trouble in the Second Year: Three Questions about Family Interaction. Child Development (1996), 67: 556 - 578, The Society for Research in Child Development.
2. Bowlby, J. (1991) Attachment and Loss, Vol. 1, Attachment. (prvi natis 1969), London, Penguin Books.
3. Bowlby, J. (1991) Attachment and Loss, Vol. 2, Separation: Anxiety and Anger. (prvi natis 1973), London, Penguin Books.
4. Bowlby, J. (1991) Attachment and Loss, Vol. 3, Loss: Sadness and Depression. (prvi natis 1980), London, Penguin Books.
5. Bowlby, J. (1979) The Making and Breaking of Affectional Bonds. London, Tavistock.
6. Bowlby, J. (1993) A Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory. (prvi natis 1988), London, Routledge.
7. Byng - Hall, J. (1995) Rewriting Family Scripts - Improvisation and Systems Change. The Guilford Press, New York, London.
8. Furman, E. (1992) Toddlers and Their Mothers - A Study in Early Personality Development. Madison/Connecticut, International Universities Press.

9. Greenspan, S.I. (1992) *Infancy and Early Childhood: the Practice of Clinical Assessment and Intervention with Emotional and Developmental Challenges*. Madison/Connecticut, International Universities Press.
10. Mahler, M. (1987) *On Human Symbiosis and the Vicissitudes of Individuation*. (prvi natis 1968) Madison/Connecticut, International Universities Press.
11. McMahon, L. (1993) *The Handbook of Play Therapy*. (prvi natis 1992) London/New York, Routledge.
12. Praper, P. (1992) *Tako majhen, pa že nervozen! - Predsodki in resnice o nevrozi pri otroku*. Nova Gorica, Educa.
13. Robertson, J. and Robertson, J. (1972) *Young Children in Brief Separation: A Fresh Look*. Eissler, R.S., Freud, A., Kriss, M., Lutsman, S.L. and Solnit, A.J. (eds). (1972) *The Psychoanalytic Study of the Child*, 26: 264 - 315. New York / Chicago, Quadrangle Books.
14. Toplin, M. (1972) *On the Beginnings of a Cohesive Self: An Application of the Concept of Transmuting Internalization to the Study of the Transitional Object and Signal Anxiety*. Eissler, R.S., Freud, A., Kriss, M., Lutsman, S.L. and Solnit, A.J. (eds). (1972) *The Psychoanalytic Study of the Child*, 26: 316 - 352. New York / Chicago, Quadrangle Books.
15. Winnicott, D.W. (1993) *Playing and Reality*. (prvi natis 1971) London, A Tavistock/Routledge Publication.

POVZETEK

Analitična psihoterapija, ki je nastajala v odnosu do psihoanalize - iz nje in proti njej -, je od Adlerjevega odhoda iz kroga Freudovih izbrancev razvila mnogo pristopov. Danes je zato težko govoriti o enoviti analitični psihoterapiji. Bolj kot specifična definicija je določujoča žola, ki razvija nek analitični psihoterapevtski pristop. Če Adler postavlja v ospredje individualizacijo, izpostavlja Sullivan, ki je prav tako močno vplival na nadaljnji razvoj, interpersonalni nivo. Ko že kaže, da se bo poglubil prepad med iskalci v individualnem in tistimi na medosebnem nivoju, premesti ta razcep teorija objektivnih odnosov, posebno tisti del, ki je nastajal preko Hartmannove ego psihologije, z razvojnimi koncepti, razumevanjem procesov, ki potekajo v nenehni interakciji med posameznikom in okoljem, s ponotranjanjem in pozunanjanjem. Na tej osnovi je nastajala razvojna analitična psihoterapija, ki je dodobra redifinirala psihoterapijo v odnosu do

KONCEPTI IN MODALITETE RAZVOJNE ANALITIČNE PSIHOTERAPIJE

Peter Praper

Ključne besede: psihoterapija, razvoj, teorija objektnih odnosov

Keywords: Psychotherapy, Development, Theory of Object Relations

POVZETEK

Analitična psihoterapija, ki je nastajala v odnosu do psihoanalize - iz nje in proti njej -, je od Adlerjevega odhoda iz kroga Freudovih izbrancev razvila mnogo pristopov. Danes je zato težko govoriti o enoviti analitični psihoterapiji. Bolj kot specifična definicija je določujoča šola, ki razvija nek analitični psihoterapevtski pristop. Če Adler postavlja v ospredje individualizacijo, izpostavlja Sullivan, ki je prav tako močno vplival na nadaljnji razvoj, interpersonalni nivo. Ko že kaže, da se bo poglobil prepad med iskalci v individualnem in tistimi na medosebnem nivoju, premosti ta razcep teorija objektnih odnosov, posebno tisti del, ki je nastajal preko Hartmannove ego psihologije, z razvojnimi koncepti, razumevanjem procesov, ki potekajo v nenehni interakciji med posameznikom in okoljem, s ponotranjanjem in pozunanjanjem. Na tej osnovi je nastajala razvojna analitična psihoterapija, ki je dodobra redifinirala psihoterapijo v odnosu do

psihoanalize. Tako sta prepoznavni dve paradigmi, ki se bolj dopolnjujeta kot si nasprotujeta.

CONCEPTS AND MODALITIES OF DEVELOPMENTAL ANALYTIC PSYCHOTHERAPY

ABSTRACT

Analytic psychotherapy, deriving from the relation to psychoanalysis (out of it and against it) was developing in many directions. Therefore it is very difficult, if not impossible, to speak about a unique analytic psychotherapy. There is a long way from Adler's focusing the individual and his self-realization to Sullivan's exposing the importance of interrelations. When it seemed that the splitting is going on to a fragmentation of different approaches and schools, the theory of object relations bridged the orthodox psychoanalysis and "the environmentalists". Including Hartmann's ego psychology, it succeeded to integrate many different concepts into an interactional, relational and above all, developmental paradigm of a personality, bringing into the focus the processes of internalisation and externalisation of object relations.

This was the background of a redefinition of psychotherapy into "the developmental analytic psychotherapy", for more a completion than an opposition to psychoanalysis.

DEFINICIJA

Analitična psihoterapija je nastajala v odnosu do psihoanalize - iz nje in proti njej.

Začetki segajo nazaj do Adlerja, ki se je razšel s Freudom, ker se mu je zdelo, da znotraj Freudove psihoanalize ne bo prostora za njegove poglede in njegov pristop. Posvetil se je namreč analizi agresivnega gona, teženj, ki so povezane s potrebo po samouveljavljanju. Kot posledico zavor na področju teh teženj je Adler videl razvoj občutkov manjvrednosti.

Morda se Adlerjeva individualna psihologija ni uveljavila kot klinična praksa, vendar je predstavljala enega od temeljev uvajanja humanistične paradigme v terapevtske pristope.

Drug pomemben korak pri razvoju analitične psihoterapije so naredili neoanalitiki, predvsem Sullivan, z interpersonalno psihoanalizo, ko je tehniki svobodnih asociacij dodajal tehniko usmerjenih vprašanj. Uvedel je tudi usmerjeni uvodni intervju, ki je postal tako značilen za psihoterapevtske pristope.

Na tem nivoju se je razvila tudi nam znana analitična psihoterapija Schultz-Henckeeve šole iz Gottingena, ki jo je Leopold Bregant prenesel v Slovenijo (Bregant, 1986).

Nastajanje analitične psihoterapije sloni torej na tistih usmeritvah, ki so izšle iz psihoanalize, a so se obrnile tudi proti njej. Definirale so se predvsem preko zanikanja nekaterih načel ali tehnik psihoanalitičnega pristopa. Ta tradicija se vleče vse do danes, saj še danes pogrešamo pozitivno definicijo analitične psihoterapije, vključno z opredelitvijo njenih specifičnih diferenc do drugih pristopov.

V naši zavesti zajema pojem psihoterapije tiste pristope, ki so bolj kot na genezo usmerjeni na današnje življenjske pogoje, tiste, kjer ne uporabljamo kavča, temveč pozicijo vis a vis, frekvenca pa ni tri do petkrat tedensko, temveč enkrat do dvakrat tedensko. Kadar govorimo o analitični psihoterapiji, je izogibanje genezi, transferju in odporom vseeno že vprašljivo. Brez dela na teh področjih ne more biti analize.

Hartmannova ego psihologija in teorija objektivnih odnosov sta pobudila psihoanalitike nove generacije - R. Spitz, M. Mahler in E. Jacobson v Združenih državah ter Anno Freud, Bowlbyja, Winnicotta in druge v Veliki Britaniji - da so pričeli raziskovati razvoj strukture ega po temeljnih razvojnih linijah. Tako je nastajala sodobna psihoanalitična razvojna psihologija, kar je klinike navedlo, da so pri delu s pacienti z razvojnimi deficiti ega pričeli oblikovati razvojno analitično psihoterapijo. Ta se ni redefinirala zgolj v odnosu do psihoanalize, ampak je prepoznala zase specifične indikacije, cilje in tehnike.

Za razliko od psihoanalize, ki se ukvarja z dinamiko teženj gonov ter z ozaveščanjem in predelavo ponotranjenih konfliktov (z libidnimi ter agresivnimi manifestacijami ida), se razvojna analitična psihoterapija ukvarja z razvojnimi deficiti in strukturnimi modifikacijami ega.

Moderna psihoanaliza se je sicer modificirala, in to do take mere, da je prilagodila tehnike za paciente z mejno organizacijo osebnosti. Psihoanalitiki skušajo predvsem skozi premišljeno izgradnjo terapevtske alianse in uporabo konfrontacij ter interpretacij pripeljati pacienta do nivoja, ko je sposoben tudi analize odporov in transferja.

Razvojna analitična psihoterapija, kjer so cilji širši in številčnejši, proces pa je v bistvu naravnat na izgradnjo strukture ega in njegovih adaptacijskih zmognosti, pa je vendar terapija zase.

DIAGNOSTIČNA FAZA

Usmerjeni uvodni intervju ali usmerjena anamneza sta v analitični psihoterapiji v navadi že iz časov, ko je bila ta še zgolj dinamična. Uvedel ga je Sullivan v sklopu svojega tipa medosebne terapije. Danes je diagnostična faza v navadi tudi v bolj klasično usmerjeni psihoanalizi.

Pri primerih, ki zahtevajo razvojno analitični pristop, je potrebno dinamično interpretativno diagnozo nujno dopolniti še z razvojno diagnozo (Praper, 1992). Ta se nanaša na ocenjevanje glede na to, kako se formira in kje leži jedro patologije. Tako smo pogosto postavljeni pred diferencialno diagnostično vprašanje, ali gre za nevrotično, mejno organizirano ali psihotično osebnost. Hkrati je znotraj vsake kategorije potrebno diferencirati med različnimi tipi patologije.

Pri diagnostiki ego modifikacij je težišče na oceni, ali gre za razvojne zastoje ali za popačenja razvoja ali morda regresije. Blanckova (1979) priporoča, da ločimo med:

- ego oškodovanostjo (kjer ključni dejavniki patologije ležijo že v dispozicijah strukturiranja ega);
- ego skrenjenostjo (kjer gre za zastoje in neugodne usmeritve razvoja v kritičnih točkah);
- ego popačenostjo (ko posameznik niza nerealne in napačne podobe o sebi v koncept sebe - self);
- ego regresijo (ko na posamezni liniji ali na več razvojnih linijah ego funkcioniranje zdrske na primitivnejše nivoje).

Pri vsem tem je potrebna ocena, na katerih razvojnih linijah se modifikacije pojavljajo, hkrati pa tudi ocena, ali je razvoj na pomembnih razvojnih linijah harmoničen ali disharmoničen. V primerih disharmonije je lahko problematično tudi prehitro napredovanje na nekaterih razvojnih linijah ob običajnem razvojnem tempu na drugih.

Koncept razvojnih linij je uvedla Anna Freud (1963), ki pa je že omenjala raziskave M. Mahlerjeve in menila, da je proces separacije in individualizacije, na katerega je opozarjala ta ugledna raziskovalka, dejansko prototip razvojnih linij. Kernberg (1992) skuša povezati različne vrste motenosti in meni, da sta teža in vrsta patologije odvisni od stopnje popačenosti procesa ponontranjanja v objektnih odnosih v prvih letih življenja.

Raziskovanje oseb z razvojnimi deficiti ega, ki zahtevajo razvojno analitične terapevtske pristope, kaže, da sta proces formiranja patologije in vprašanje, kje bo ležalo patološko jedro v strukturi osebnosti, odvisna od številnih spletov interakcije v objektnih odnosih (Praper, 1996).

Diferencialna diagnoza kljub mnogim znanim značilnostim ni lahka, saj pri različnih osebah opažamo podobne vzorce vedenja, toda z različnim ozadjem, prav tako pa je možno, da iz istega ozadja izhaja dokaj variabilno vedenje. To se še posebno rado kaže pri osebnostih, ki trpijo zaradi globokega razcepa v strukturi. Prav zato za psihoterapevta ni toliko pomembna klinična slika kakor prepoznavanje strukture osebnosti. Vzemimo strah pred separacijo, ki je za osebe z ego modifikacijami prav tako kardinalen, kakor je za nevrotične anksiozna reakcija ob impulzih temeljnih teženj. Pri nevrotično strukturirani osebnosti opazimo, da na izgubo reagira z žalovanjem.

Nasprotno pa osebe z razvojnimi deficiti ega ob grožnji izgube postanejo panične, vendar pacient z borderline sindromom odvisnosti zaradi občutka, da zapuščen ne bo mogel skrbeti zase, narcisistično moteni bi se počutil praznega in razvrednotenega, shizoidni pa bi se boril s svojim strahom pred izničenjem.

Dvoumnost jezika je podoben problem. Tipično za ljudi z ego modifikacijami je, da besede uporabljajo s specifičnim pomenom in že sama zahteva po jasni besedni komunikaciji pomeni zanje distanco in grožnjo separacije. Velik del komunikacije pripada neverbalnim simbiotičnim vzorcem, ki pa jih takšen pacient zaradi ambivalence do simbioze tudi razume zdaj tako, drugič drugače. Nejasnost velikokrat prinaša nova razočaranja in jezo. Mejno organiziranim manjkajo besedne predelave emocionalnih vsebin. Tako besede, kot so: šok, depresija, razumevanje, ljubezen, toplota, seks..., skrivajo različne pomene. Kadar pacient z borderline sindromom odvisnosti pravi, da je depresiven, navadno želi povedati, da se počuti zavrženega. Narcisistično moteni bi s tem izrazom prej opisoval občutke praznine in ponižanosti, shizoidni pa izginjajoči občutek povezanosti nasploh.

Po vsem tem bi bilo na mestu vprašanje, kako je sploh mogoče takšno mnogoplastno in izčrpno diagnostično oceno formirati po uvodnem intervjuju, ki traja kakšne štiri seanse. Odgovor je preprost: "Ni mogoče!" Začetno diagnostično oceno zato postavljamo v razvojni analitični psihoterapiji le kot delovno hipotezo, ki jo preverjamo, dopolnjujemo in spreminjamo skozi ves terapevtski proces. Kljub temu pa namige o tem, da je indicirana dolgotrajnejša razvojna analitična psihoterapija, dobimo dokaj hitro. Hartmann opozarja na fenomen, ki ga imenuje "mentalna površina". Pozorni smo na to, kako nekdo išče tretma, izbira terapevta, kakšna je njegova pritožba, kakšno zgodovino terapij ima za seboj, kaj je tipično za njegov prvi prihod (pride v spremstvu, veliko pred dogovorjeno uro ali je morda zamudil).

Težave pri vzpostavljanju dogovora za obisk in uvodni intervju in kasneje težave pri vzpostavljanju terapevtske delovne alianse praviloma nakazujejo šibkejšo strukturo z ego modifikacijami.

V začetni fazi razvojne analitične psihoterapije pacientov z razvojnimi deficiti ega je od vsega najpomembnejše, da terapevt ponudi in razvija obstojen, konstanten in podpirajoč odnos. Pri tem mora pozorno prisluhniti,

kako pacient krmari med bližino in distanco, skrbno mora dozirati gratifikacijo in frustracijo.

Prečitno ponujanje bližine bi pacienta z borderline odvisnostjo prepričalo v lažno možnost zlivanja in oskrbovanja ali pa bi ga pahnilo v kontraodvisno obrambo, shizoidnega bi prestrašil občutek, da ga bo terapevt pogoltnil, narcisistični pa bi to razumel kot nerealno občudovanje.

Na drugi strani bi pretirana distanca terapevta takim pacientom onemogočala doživeti korektivno simbiozo.

Očitno imajo mnogi terapevti (morda tisti, ki so sami doživljali preveč ambivalence v simbiozi ali pa niso dobro izpeljali lastne separacije in individualizacije) probleme v odnosu s temi pacienti. Za načeli empatije včasih skrivajo lastno težnjo po zlivanju ali strah pred to možnostjo, čeprav je empatija zmožnost razumeti drugega, ne da bi se z njim zlival.

Ali lahko terapevt ponudi pacientu povsem dobro možnost korektivne simbioze? Žal je odgovor negativen. Oralna faza z masovnim ponotranjanjem je že zdavnaj minila. Poleg tega je pacient običajno do roba napolnjen z negativnimi ali vsaj ambivalentnimi izkušnjami. Novih izkušenj ne more preprosto dodati, preden ne opravi nekaj diferenciacije in poznanjanja starih izkušenj.

V tej fazi terapevt običajno intenzivno uporablja tehniko, imenovano "ego suport". To so premišljeni ukrepi podpore za razvojni korak v strukturiranju ega iz neke kritične točke v atmosferi terapevtskega (objektnega) odnosa. Terapevtu pomaga to, da pozna pacientov razvojni (terapevtski) proces. Ve, ali je razlog zapleta in razvojnega deficita razvojni zastoj ali regresija. Poznavanje pacientovega razvojnega procesa nam tudi pomaga poiskati pot suporta. Naj to ilustriram s primerom pacienta Milana B. Po tem, ko je v terapiji naredil že velik korak k individualizaciji in separaciji, je padel v hudo regresijo. To se je zgodilo potem, ko se je razšel z dekletom. Terapevt je vedel, da ne more enostavno ponovno podpreti separacije in individualizacije, ampak je sprožil proces žalovanja. Šele ko je ta izzveneval, je pacient lahko ponovno pridobil avtonomijo (Praper, 1993).

Nekateri terapevti uporabljajo "tehniko trepljanja po ramenu", kadar pri pacientu opazijo nizko samospoštovanje ali celo samozaničevanje. Morda pri narcisističnih to sproži "fenomen", ki ga Lanon imenuje "ego tripp", ki se

pokaže v narcisističnem bahanju, kar pa je zopet nerealistična vsebina, ki se je pacient polasti z zlivanjem s terapevtom. Sicer pa lahko trepljanje po ramenu sproži hudo reakcijo zavračanja.

Pacientka Minka je v skupini spregovorila o svoji hudi telesni hibi, za katero je krivila po njenem mnenju brezbrizno mater. Eva jo je poskušala potolažiti na ta način, da jo je prepričevala, da te hibe sploh ne bi opazila, če je ne bi Minka sama opozorila. Minka je bila ogorčena. Očitala je Evi, da je brezbrizna, da podcenjuje njene probleme. Sprožilo se je maligno zrcaljenje, ki je obe v skupini obvladovalo vsaj pol leta.

Transferne vsebine pri pacientih z razvojnimi deficitom ega se ne kažejo kot erotizirani transfer kakor pri nevrotičnih, ampak kot simbiotični ali kontrasimbiotični elementi, vraščeni v samo terapevtsko alianso. Tega vsaj v začetni fazi terapije ni mogoče analizirati.

Terapevt, ki je uspel v začetni fazi ustvariti osnovno navezanost in znižati ambivalenco, s tem ko pacientu pomaga do več zaupanja, je v tem delu opravil svojo nalogo.

V srednji fazi je mogoče prepoznati trdnejšo terapevtsko delovno alianso, v kateri terapevt že bolj načrtno podpira razvojne korake na ključnih razvojnih linijah, ob tem pa že uporablja ključne tehnike konfrontacije in interpretacije. Masterson (po Manfield, 1992) uporablja predvsem konfrontacije z značilno triado fenomenov: impulz in aktivacija - boleči občutki - obramba. Na primer: Pacient je začutil potrebo po samouveljavitvi. Uprl se je ženi. Ob tem je takoj začutil strah pred separacijo. Doživel se je kot nevhvaležnega, slabega in krivega ter se pričel opravičevati in početi stvari, s katerimi bi se odkupil. Pacientov problem je, da teh korakov ne vidi povezano in ne razume svojih postopkov. Konfrontacija zanj torej ni le zrcalo, ampak tudi integracija prej ločenih fragmentov.

V razvojni analitični psihoterapiji igra interpretacija pomembno vlogo, vendar so tukaj interpretacije večinoma razvojne, ne dinamične. Terapevtu ne gre toliko za ozaveščanje konfliktov kakor za vzdrževanje nivoja avtonomije in doseganje novih nivojev avtonomije. Običajno prične z osvetljevanjem ter odstranjevanjem ovir za boljšo diferenciacijo in za prakticiranje. Kadar pacient reagira s separacijskim strahom in depresijo (kajti s tem izgublja fantazirano zlitost ali pa se mora odpovedati izzivu za individualizacijo), to postane predmet terapije.

Srednja faza se prevesi v drugo polovico, ko pacient pokaže boljšo kapaciteto za ozaveščanje in analizo, v ospredje pa pridejo dinamični zapleti. Terapevt podpre analitično delo in avtonomnejše reševanje konfliktov ob uresničevanju zdaj že boj socializiranih teženj. Pacient ta nivo doseže z boljšo nevtralizacijo med libidnimi in agresivnimi impulzi.

Zaključna faza terapije je zahtevna že pri nevrotičnih. Vsega ni mogoče odanalizirati, zato analiza ne more biti zaključena. Zaključi pa se lahko terapija, ko pacient pridobi analitični način podpore samorazvoju in prične takšen način uporabljati avtonomno.

Pri pacientih z razvojnimi deficiti ega je veliko bolj zapleteno. Zaključna faza pogosto verifikira potek celotne terapije. Pacient, ki je prakticiral tako, da se je individualiziral (razvijal svoje interese in druge elemente psihičnega aparata, vključno z bolj konstruktivnimi obrambnimi reakcijami), bo pridobil kapaciteto, da odžaluje terapevta. Zaključna faza bo vključevala proces žalovanja skozi značilne podfaze. Kadar pacient tega nivoja ne doseže, je v terapiji nekaj manjkalo ali pa pacient preprosto ne zmore razviti te kapacitete. Takšen pacient pogosto zaključi terapijo po starem vzorcu: preneha hoditi pred koncem, da bi, s tem ko on zapusti terapevta, preprečil občutke zapuščenosti, oprime se kontraodvisne pozicije, išče nadomestni objekt ali pa skuša preživeti z inkapsuliranim terapevtom, kar priča o prolongirani primitivni emocionalni identifikaciji.

V nekaterih primerih soočanje z neizbežnostjo zaključevanja terapije močno pospeši individualizacijo pacienta. Dva od mojih pacientov, s katerima sem bil najbližje možnosti neskončne terapije, sta kasneje, po zaključku terapije, poročala o čudnem fenomenu - da nadaljujeta terapevtski proces vsak sam zase in da sta dosegla občutno izboljšanje. Kaže, da sta izkušnje iz terapije, ki sta jih prej hranila kot drobce, pričela integrirati v celoto samorazumevanja.

DIADNA TERAPIJA

Izraz "diadna terapija" za individualni tretma uporabljam iz dveh razlogov: prvič, nobena terapija ni individualna (avtoanalize se ne obnesejo), ampak lahko poteka le v paru, in drugič, še bolj pomembno je vedeti, da diadna terapija pomeni diadni odnos, v katerem se po naravi rešuje problem vstopa v simbiozo, formiranja navezanosti, temeljnega zaupanja in vsega tistega, kar v dobri simbiozi generira nadaljnji proces v smeri separacije in individualizacije. Zato je priporočljivo, da pacienti z ego modifikacijami, ki vključujejo te diadne karakteristike, začnejo v diadni terapiji. Takšno orientacijo priporočajo tudi takrat, ko načrtujemo diadno terapijo do začetne triangulacije, nakar nameravamo spremeniti terapevtski seting in vključiti pacienta v terapevtsko skupino.

SKUPINSKA RAZVOJNA ANALITIČNA PSIHOTERAPIJA

Skupinska modaliteta terapije, ki se dotakne posameznika skozi aktualne medosebne interakcije, je pri pacientih z ego modifikacijami uporabna v dveh situacijah:

1. Nekateri pacienti imajo tako ambivalenten odnos do simbioze v diadi, da terapevtsko lažje delajo v skupini.
2. Ko skozi diadno terapijo pacient doseže triangulacijo in je že zmožen diferenciacije v skupini, je prehod v skupinsko psihoterapijo običajno zelo stimulirajoč.

Skupina omogoča pojavljanje multiplih transferjev, tako tistih (ojdipskih in predoidipskih) s starševskimi figurami, kot tudi tistih z vrstniki, sorojenci.

Pacienti z ego modifikacijami z vrstniki pogosto lažje navežejo kontakt kot pa z avtoriteto starševske figure terapevta v diadi. Običajno pacient v diadni terapiji tudi zavlačuje z grandioznimi, onnipotentnimi in omniscientnimi fantazijami o terapevtu, nakar se poskuša z njim zlivati. V skupini ga "vrstniki" postavljajo na realnejša tla.

Skupina omogoča diferenciacijo in iskanje svojega mesta po vertikali in horizontali odnosov. Oblikuje občutek za enakopravnost in usmerja v vzajemnost. Pot od odvisnosti do vzajemnosti v skupini je manj boleča kot gibanje v smeri neodvisnosti od terapevta v diadni terapiji, ker to nujno

vključuje problem, kako "zapustiti" terapevta, kar emocionalno pomeni ostati sam.

Gotovo v skupini pacientov z razvojnimi deficiti tega nastajajo tudi nove situacije in mehanizmi, ki se zoperstavljajo terapevtskemu procesu. Pacienti velikokrat funkcionirajo preko acting outa in ga skušajo celo vrednotiti kot iskrenost in odprtost. Razvijajo skupne odpore, izražajo veliko zavisti in jeze, kar se kaže v pogostem malignem zrcaljenju. Večkratne projekcijske identifikacije se zoperstavljajo procesu diferenciacije. Pri iskanju poti skozi na videz nasprotujoči si težnji po pripadnosti in po svobodnosti (samostojnosti), se pogosto pojavlja vmesna pozicija kontraodvisnosti, ki se kaže v zavračanju in zoperstavljanju procesom ponotranjanja. Kadar skupina nekako "institucionalizira" to fazo, nekaj časa deluje antiterapevtsko in tudi odklanja terapevtske intervence terapevta. V ta namen utegnejo celo formirati podskupine zunaj terapije.

Terapevt v razvojni analitični skupini je hkrati mama, ki nudi zatočišče, razumevanje, konstantnost in zaupanje, ter oče, ki izziva, vabi v prakticiranje in podpira samopotrjevanje. Iz prvega skupina stke bazični matriks, iz drugega dinamični matriks. Ko prekrije oba, je terapevt res samo še njen služabnik, ki ji omogoča delo, kot pravi Foulkes.

KOMBINIRANA TERAPIJA

Kombinirana terapija je nova modaliteta, ki nastaja s kombinacijo individualne ter skupinske terapije pri enem in istem terapevtu. Tako so mogoče dobre predelave simbiotičnih problemov v diadni terapiji in hkrati boljša diferenciacija ter individualizacija v skupini. Individualna terapija pogosto funkcionira kot objekt, ki se odziva na potrebe v podfazi približevanja. Pogosto ravno motene osebnosti v diadi funkcionirajo povsem drugače kot v skupini. Novejše raziskave potrjujejo domneve, kako pomembno je, da otrok odrašča v popolni družini z materinsko in očetovsko figuro ter v krogu sorojencev. Tako je tudi kombinirana terapija bolj naravno okolje za pospeševanje osebne rasti. Toda tudi ta modaliteta prinaša nove zaplete. Kombinacija običajno ni dostopna vsem članom skupine, kar sproža zavisti in ljubosumnost. Za pacienta, ki je v kombinirani terapiji, je več možnosti, da se njegovi acting outi v skupini analizirajo v individualni terapiji, za ostale pa ne. Terapevt mora pokazati izjemno spretnost, da takšne zaplete naredi za predmet terapije tudi v skupini. Prednost

kombinirane terapije je gotovo v tem, da prav vsili diferenciacijo in delo na njej. Terapevtsko izkušnjo omogoča v ustreznejši obliki tudi tistim, ki bi sicer ostali večni pacienti v diadni terapiji ali pa bi preuranjeno zapuščali slupine.

SUPERVIZIJA V RAZVOJNI ANALITIČNI PSIHOTERAPIJI

Supervizija kliničnega dela je v razvojni analitični psihoterapiji morda še bolj odločujoča kot v dinamičnem pristopu. Nevrotični terapevt pogosto ne razume dobro procesa mejno organiziranih oseb in mu zmanjka empatičnosti. Terapevt z mejno organizacijo bolje razume specifični jezik, ima pa druge težave - se preveč zliva ali togo brani svojo diferenciranost: preveč "pomaga" z gratificiranjem ali pretrdo sili v prakticiranje. Pogosto se sam znajde v paranoidni ali depresivni poziciji. Enkrat meče pacienta iz terapije, drugič pa ga zopet ne pusti proč.

Supervizija se pri terapevtu dotakne še globljih in bolj intimnih plasti. Trči na poteze terapevtovega narcizma in pogosto prilije ogenj na občutke razvrednotenja in sramu.

Ob dolgotrajnih razvojno analitičnih psihoteerapijah so torej smiselne tudi dolgotrajne supervizije, v katerih ima terapevt priložnost zagledati tudi svoj življenjski proces, posebej še, če izkušnje iz supervizije dodaja izkušnji lastne terapije, ki predstavlja nepogrešljivi del edukacije.

LITERATURA

1. Blanck G. in R. (1979) Ego Psychology II. Psychoanalytic Developmental Psychology. Columbia University Press, New York.
2. Bregant L. (1986) Psihoterapija 14. Ured. Dougan K. Katedra za psihiatrijo Medicinska fakulteta, Ljubljana.
3. Freud A. (1963) The Concept of Developmental Lines - The Psychoanalytic Study of the Child, 13:92 - 124, International University Press, New York.
4. Kernberg O. (1992) Borderline Conditions and Pathological Narcissism. Jason Aronson, Northvale, London.

5. Manfield P. (1992) Split Self/Split Object. Understanding and Treating Borderline, Narcissistic and Schizoid Disorders. Jason Aronson Inc. Northvale, New Jersey, London.
6. Praper P. (1992) Dinamično interpretativna ali tudi razvojna diagnoza v tretmaju nepsihotičnih pacientov. Psihološka obzorja, vol. 1, No 1 (st. 73 - 77).
7. Praper P. (1993) Na tanki črti med benigno in maligno regresijo. V: Praper P. Regresija. Zbornik prispevkov 3. Bregantovih dnevov. Psihoterapevtska sekcija SZD in sekcija za klinično psihologijo in psihoterapijo DPS, Ljubljana.
8. Praper P. (1996) Razvojna analitična psihoterapija. Inštitut za klinično psihologijo, Ljubljana.

ANUŠKA FERUGOJ, KARMEN LESKOŠEK IN JINA KOBOVŠEK (1995). ZANESLJIVOST IN VELJAVNOST MERJENJA. LJUBLJANA: FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE (METODOLOŠKI ZVEZKI 11). ISBN 86-80227-47-1

Kvaliteta merjenja ter skladnost teorije in stvarnosti sta osrednji vprašanji sleherne empirično utemeljene znanosti, ki ne zanimata več samo psihologov, temveč ju zlasti v zadnjih desetletjih vedno bolj poglobljeno raziskujejo tudi sociologi, komunikologi, politologi, pedagogi in raziskovalci drugih družbenih ved ob pomoči matematikov, metodologov in filozofov znanosti. V znani zbirki *Metodološki zvezki* je izšla knjiga *Zanesljivost in veljavnost merjenja*, ki ji je uspelo razmeroma zapletenc snov obdelati zgoščeno in pregledno na dobrih stosedemdesetih straneh. Namenjena je boljšemu študentu višjih letnikov ali podiplomcu različnih družbenih ved, ki obvlada osnovne pojme opisne in večrazsežne statistike ter se ne ustraši tudi kakega obrazca. Pri tem pa se knjiga precej spretno izogne matematično strogemu dokazovanju, kar družboslovce tako hitro odbije od podobnih, vendar bistveno obsežnejših in težje berljivih del. Poudarek knjige je na razumni uporabi metod, s katerimi lahko preverjamo kvaliteto merjenja v raziskovalni praksi. Računske podrobnosti avtorice namenoma prepuščajo priročnikom za rabo priljubljenih programskih paketov, kot sta SPSS in LISREL.

RECENZIJA KNJIGE "ZANESLJIVOST IN VELJAVNOST MERJENJA"

Zdenko Lapajne

**ANUŠKA FERLIGOJ, KARMEN LESKOŠEK IN TINA KOGOVŠEK (1995).
ZANESLJIVOST IN VELJAVNOST MERJENJA. LJUBLJANA: FAKULTETA ZA
DRUŽBENE VEDE (METODOLOŠKI ZVEZKI 11). ISBN 86-80227-47-1**

Kvaliteta merjenja ter skladnost teorije in stvarnosti sta osrednji vprašanji sleherne empirično utemeljene znanosti, ki ne zanimata več samo psihologov, temveč ju zlasti v zadnjih desetletjih vedno bolj poglobljeno raziskujejo tudi sociologi, komunikologi, politologi, pedagogi in raziskovalci drugih družbenih ved ob pomoči matematikov, metodologov in filozofov znanosti. V znani zbirki *Metodološki zvezki* je izšla knjiga *Zanesljivost in veljavnost merjenja*, ki ji je uspelo razmeroma zapleteno snov obdelati zgoščeno in pregledno na dobrih stosedemdesetih straneh. Namenjena je boljšemu študentu višjih letnikov ali podiplomcu različnih družbenih ved, ki obvlada osnovne pojme opisne in večrazsežne statistike ter se ne ustraši tudi kakega obrazca. Pri tem pa se knjiga precej spretno izogne matematično strogemu dokazovanju, kar družboslovce tako hitro odbije od podobnih, vendar bistveno obsežnejših in težje berljivih del. Poudarek knjige je na razumni uporabi metod, s katerimi lahko preverjamo kvaliteto merjenja v raziskovalni praksi. Računske podrobnosti avtorice namenoma prepuščajo priročnikom za rabo priljubljenih programskih paketov, kot sta SPSS in LISREL.

Snov je razdeljena v šest poglavij. V prvem se bralec podrobneje seznani z merjenjem v družbenih vedah, z napakami pri merjenju in s prizadevanji za višjo kakovost merjenja. Korake od teorije do merskega inštrumenta ilustrira nastajanje vprašalnika za merjenje teoretičnega konstrukta 'zadovoljstvo z delom'. Bralec, ki tega morda še ni vedel, na sedmi strani zve: »Meriti brez napak ni mogoče.« Napake lahko kvečjemu zmanjšamo na najmanjšo dosegljivo mero.

Drugo poglavje obravnava zanesljivost merjenja. Na kratko, vendar precej poglobljeno, prikaže klasično testno teorijo, opredeli zanesljivost ter podrobneje opiše kongenerični, tau-enakovredni in vzporedni model. Sledi kritika klasične testne teorije in razširitev merskega modela Sarisa in Andrews v obliki sistema enačb in vzročnega diagrama. V odstavku o zanesljivosti večkratnih meritev se psiholog ponovno sreča z obrazcem Spearmana in Browna. Sledi kratek prikaz posledic nezanesljivosti meritev na oceno korelacijskega in regresijskega koeficienta.

Tretje poglavje je posvečeno ocenjevanju zanesljivosti merjenja v praksi s ponavljanjem meritev na različne načine in z merami enakovrednosti, kamor sodita metodi razpolovitve in notranje konsistentnosti. Bralec, ki že pozna temeljne pojme faktorske analize, lahko zve, kaj nam o zanesljivosti povesta komponentna in faktorska analiza. Avtorice ilustrirajo poglavje s primerom merjenja stališč o spolnih vlogah pri študentih z vprašalnikom, ki ga sestavlja sedemnajst Likertovih lestvic. Na tem mestu bo psihološko izobraženi bralec najbrj pogrešal opredelitev in praktično uporabo različnih koeficientov diskriminativnosti. (V izpisu procedure RELIABILITY iz SPSS, denimo, najdemo kar dva v stolpcih z angleškima imenoma *corrected item-total correlation* in *squared multiple correlation*.) Zlasti prvi koeficient diskriminativnosti lahko bistveno olajša konstrukcijo sestavljene meritve v želji po čim višji notranji konsistentnosti, saj z eno številko povzame informacijo cele vrstice korelacijske matrike še zlasti, kadar je test dolg (denimo: iz več kot 30 postavk) in so zato manj pregledni drugi pristopi, ki so tudi računsko bistveno zahtevnejši.

Drugi del knjige, ki je nekoliko daljši, je posvečen veljavnosti. Algebre je manj, je pa zato snov vsebinsko bolj zapletena, saj so metodološko strožje obravnave nekaterih pogledov na veljavnost značilni šele v zadnjih treh desetletjih. Tudi terminologija v najboljši tuji literaturi je daleč od enotnosti: odlično načitane avtorice, ki v seznamu literature navajajo dobrih sto naslovov (od tega 35% iz tega desetletja), so, denimo, izpisale in večinoma

posrečeno poslovenile naslednje stalne zveze: *veljavnost analitičnega postopka*, *diagonala* ~i, *diskriminacijska* ~, *ekološka* ~, *empirična* ~, *faktorska* ~, *interpretativna* ~, *intrinzična* ~, ~ *izsledkov*, *kazalec* ~i, *koeficient* ~i, ~ *konstrukta*, *konvergentna* ~, *kriterijska* ~, *logična* ~, ~ *merjenja*, ~ *merskega postopka*, *multitestna* ~, *napovedna* ~, *nomološka* ~, *notranja* ~, *ocenjevanje* ~i, ~ *okolja*, ~ *podatkov*, *pojmovna* ~, *preverjanje* ~i, *pragmatična* ~, *razsežnostna* ~, ~ *raziskovanja*, *relativna* ~, *sočasna* ~, *statistična* ~, *teoretična* ~, *ugotavljanje* ~i, *validacija*, ~ *teorije*, *vindikacija*, *vsebinska* ~, *vzorčna* ~, *vzporedna* ~, *zdravorazumska* ~, ~ *znane skupine* in *naposled zunanja* ~. Priznati moram, da je moj osebni slovarček krajši in pogrešam samo še *veljavnost ključa/ključno veljavnost* (Hubbard in Schumacher, 1971). Še največ reda so v ta terminološki blodnjak vpeljali standardi ameriškega psihološkega društva, ki so se omejili na *vsebinsko*, *napovedno* in *sočasno veljavnost* ter *veljavnost konstrukta*. Kdo ve, zakaj avtorice te standarde dosledno navajajo po Splichalovi knjigi o analizi besedil? Bralce bo najbrž razveselila novica, da objava slovenskega prevoda tega vplivnega besedila iz leta 1985 čaka samo še na dovoljenje nosilca avtorskih pravic. Dotlej lahko ob izvirniku v sili navajamo tudi hrvaški Kulenovičev prevod (1992).

V četrtem poglavju knjige se bralec podrobneje seznani z vsebinsko veljavnostjo ter obema oblikama kriterijske veljavnosti (napovedno in sočasno). Pojemovno trši oreh je veljavnost konstrukta: zanjo se mora bralec poglobiti v vlogo teoretičnih konstruktov v znanosti ter njihovo teoretično in empirično smiselnost. Na koncu poglavja ponovimo lekcijo, ki smo se je naučili že v prvem delu knjige: koeficient kakršnekoli kriterijske veljavnosti ne more preseči kvadratnega korena koeficienta zanesljivosti. »Nobena izmerjena spremenljivka ne more biti veljavna, ne da bi bila zanesljiva. Toda zanesljivo merjenje ni nujno veljavno.« (str. 103)

Peto poglavje je namenjeno bolj praktičnemu preizkušanju veljavnosti konstrukta, zlasti s pomočjo *večrazsežnega - večmetodnega pristopa*, kot sta ga predlagala Campbell in Fiske, ter z njegovimi dopolnitvami s konfirmatorno faktorsko analizo. Poglavje zaključuje razmeroma podrobno analiziran primer uporabe tega pristopa pri analizi kvalitete podatkov o 'zadovoljstvu z ivljenjskimi razmerami' v anketi slovenskega javnega mnenja. Zadnje poglavje vsebuje pregleden in zgoščen pregled standardov kvalitete merjenja.

Delo opisuje sodobno stanje raziskovanja zanesljivosti in veljavnosti v večjih slučajnih vzorcih. Zaradi prizadevanja avtoric po zgoščenosti in zaradi navedb iz drugotnih virov deluje poznavalcu zgodovine psihologije nekaj

izjav nekoliko anahronistično. Letnica 1983 ob prvi omembi znanega obrazca Spearmana (1910) in Browna (1910) sicer pošteno vodi do vira, iz katerega so ga navedle avtorice (str. 26), vendar pravima avtorjema po krivici odvzame kake tričetrt stoletja prvenstva. Lord in Novick (1968) prav gotovo nista »začetnika« klasične testne teorije (str. 12): do njune knjige se je že nabralo toliko novejših testnih teorij, da sta starejšo (prim. Gulliksen, 1950) poimenovala za »klasično« in poskrbela za njeno strogo aksiomatsko predstavitev.

Knjigo odlikuje sistematičnost, zgoščenost in obilica didaktično skrbno izbranih ter ne pretirano zapletenih praktičnih primerov. Pohvalna je tudi skrb za slovensko strokovno izrazje. Tu smo doslej pod premočnim vplivom angleščine ali kakega drugega jezika in se zato v okvirih tako različnih ved pogosto čisto po nepotrebnem te ko razumemo. Tako se mi zdijo izrazi *napovedna* in *sočasna veljavnost* ter *veljavnost konstrukta* stvarno in jezikovno ustrežnejši od drugih objavljenih predlogov, kot sta npr. *prognostična veljavnost*, ki prevladuje v slovenskem psihološkem in pedagoškem slovstvu (npr. Sagadin, 1968), ali *konstruktna veljavnost* pri Vodopivcu (1993) če ne omenim stvarno napačno prevedene *konkurenčne veljavnosti*. Nekaj pomislekov pa mi poraja uporaba matematičnega izraza *spremenljivka* v pomenih kar treh angleških strokovnih terminov *score*, *item* in *variable*. Pri pisanju o različnih psihodiagnostičnih sredstvih očitno potrebujemo skupni izraz za to, čemur pri različnih meritvah pravimo *naloga*, *(pod)vprašanje*, *problem*, *trditev*, *izjava*, *lestvica* in podobno; zato sam že poldrugo desetletje angl. *item* prevajam s *postavka*. Za angl. *score* se mi zdi *dosežek* vsebinsko ustrežnejši kot *rezultat* ali dolgovezno *število točk* še zlasti, kadar ni celo število. Matematik seveda upravičeno vidi *spremenljivke* (nikar: *variable* ali celo *variable*!) na vseh ravneh pojmovne hierarhije, vendar smo pri pisanju o stvarnih merskih postopkih pogosto prisiljeni v istem stavku ločevati več ravni.

Kaj se bo prijelo v slovenskem strokovnem izrazju, bosta pokazala čas in usklajenost uredniških ali lektorskih posegov v različnih strokovnih revijah, testnih priročnikih, standardih in zlasti učbenikih, kakršen je ta.

Zanesljivost in veljavnost merjenja sodi na knjižno polico slehernega psihologa in študenta psihologije, prav gotovo pa med obvezno branje raziskovalca, pisca testnih priročnikov ali sodelavca v programih zunanjega preverjanja znanja.

NAVEDENO SLOVSTVO

1. Brown, W. (1910). Some experimental results in the correlation of mental abilities. *British Journal of Psychology*, 3, 296-322.
2. Gulliksen, H. (1950). *Theory of Mental Tests*. New York: Wiley.
3. Hubbard, J. P. in Schumacher, C. F. (1971). *Measuring Medical Education. The Tests and Test Procedures of the National Board of Medical Examination*. Philadelphia: Lea & Febiger.
4. Lord, F. M. in Novick, M. R. (1968). *Statistical Theories of Mental Test Scores*. Reading, MA: Addison-Wesley.
5. Sagadin, J. (1968). *Prognostična veljavnost sedanjih meril za sprejem novincev v gimnazijo v SR Sloveniji*. Ljubljana: Zavod SRS za šolstvo.
6. Spearman, C. (1910). Correlation calculated with faulty data. *British Journal of Psychology*, 3, 271-295.
7. *Standardi za pedagoško i psihološko testiranje*. (1992, prev. A. Kulenović.) Zagreb: EDUCA.
8. Vodopivec, B. (1993). Sodobno pojmovanje konstruktne veljavnosti. *Psihološka obzorja*, 2(2), 37-56.

Freudova psihoanaliza je gotovo med tistimi smermi ("šolami"), ki so najbolj zaznamovale psihološko znanost v našem iztekajočem se stoletju, prav gotovo pa je prav Freudova psihoanaliza tisti dosežek psihologije tega stoletja, ki je najbolj vplival na tokove sodobne miselnosti tudi zunaj ožje psihološke stroke. Brez Freudovega vpliva si npr. ne moremo predstavljati sodobne filozofije, še manj pa sodobne umetnosti, zlasti ne sodobne literature in filma. Morda se je tudi zato v sami psihološki stroki (in zunaj nje) že oblikovalo mnenje, da gre pri Freudovem delu že za bolj zgodovinsko dogajanje in da je za današnji čas primerno predvsem razumevanje Freuda v filozofskih in antropoloških razsežnostih. Zato tudi ni slučajno, da so se pri nas v novejšem času, vsekakor pa v obdobju, ki traja že svojih dvajset let, vsaj v znanstveni publicistiki uveljavili zlasti strukturalistični in postmoderni pogledi na Freuda. Kot da je bilo ob tem nekam pozabljeno dejstvo, da je Freudova psihoanaliza tudi kot tekoča znanost še vedno živa in se še vedno razvija. Posebno zanimivo pri tem je to, da je najmočnejši razvoj sodobne psihoanalize bel prav v tisto smer raziskovanj, ki jih je npr. strukturalna analiza v svoji polemiki z "ego psihologijo" najbolj zanemarila in potiskala v ozadje, to je v raziskovanje razvoja jaza in objektivnih odnosov.

Ta, v svetu vendarle prevladujoči koncept moderne psihoanalize gotovo ni bil odsoten v sami psihološki praksi, vse premo pa je bil prisoten v slovenski psihološki publicistiki. S knjigo "Razvojna analitična psihoterapija" pa smo

RECENZIJA KNJIGE PETRA PRAPERJA "RAZVOJNA ANALITIČNA PSIHOTERAPIJA"

Janek Musek

OCENA

Freudova psihoanaliza je gotovo med tistimi smermi ("šolami"), ki so najbolj zaznamovale psihološko znanost v našem iztekajočem se stoletju, prav gotovo pa je prav Freudova psihoanaliza tisti dosežek psihologije tega stoletja, ki je najbolj vplival na tokove sodobne miselnosti tudi zunaj ožje psihološke stroke. Brez Freudovega vpliva si npr. ne moremo predstavljati sodobne filozofije, še manj pa sodobne umetnosti, zlasti ne sodobne literature in filma. Morda se je tudi zato v sami psihološki stroki (in zunaj nje) že oblikovalo mnenje, da gre pri Freudovem delu že za bolj zgodovinsko dogajanje in da je za današnji čas primerno predvsem razumevanje Freuda v filozofskih in antropoloških razsežnostih. Zato tudi ni slučajno, da so se pri nas v novejšem času, vsekakor pa v obdobju, ki traja že svojih dvajset let, vsaj v znanstveni publicistiki uveljavili zlasti strukturalistični in postmoderni pogledi na Freuda. Kot da je bilo ob tem nekam pozabljeno dejstvo, da je Freudova psihoanaliza tudi kot tekoča znanost še vedno živa in se še vedno razvija. Posebno zanimivo pri tem je to, da je najmočnejši razvoj sodobne psihoanalize šel prav v tisto smer raziskovanja, ki jih je npr. strukturalna analiza v svoji polemiki z "ego psihologijo" najbolj zanemarila in potiskala v ozadje, to je v raziskovanje razvoja jaza in objektivnih odnosov.

Ta, v svetu vendarle prevladujoči koncept moderne psihoanalize gotovo ni bil odsoten v sami psihološki praksi, vse premaľo pa je bil prisoten v slovenski psihološki publicistiki. S knjigo "Razvojna analitična psihoterapija" pa smo

dobili temeljno delo, ki odlično zapolnjuje to vrzel. Napisal jo je prof. dr. Peter Praper, eden vodilnih kliničnih psihologov in eden redkih slovenskih kliničnih psihologov, ki je dosegel najvišjo specializiranost tako na področju praktičnega psihološkega dela, kot tudi na področjih znanstveno raziskovalnega in akademskega dela. Prav njemu gre zasluga, da se je teorija objektivnih odnosov, s katero nas pričujoče delo kakovostno seznanja, dokončno uveljavila v našem psihološkem prostoru in to ne le kot teoretsko izhodišče praktičnega klinično psihološkega dela, temveč tudi v razmeroma bogati domači psihološki literaturi. Pri tem pa velja opozoriti, da je Praperjevo delo le dosednji vrhunec nemajhnega števila drugih publikacij, seveda tudi tistih, ki jasno zrcalijo teoretsko usmeritev, zastopano v pričujočem delu.

"Razvojna analitična psihoterapija" je sistematično zasnovan prikaz razvojnih pojmovanj v psihoanalizi in v njem se imenitno ujemata razvojno obravnavanje psihoanalize same in v tem razvoju zrcaljena problematika razvoja objektivnih odnosov. Srčika prikaza je zajeta v začetni avtorjevi ugotovitvi, da gre v sami psihoanalizi za pomemben - paradigmatški - premik od psihodinamične k razvojni metakoncepciji. Prizorišče tega premika so vse bolj uveljavljajoča se spoznanja teorije objektivnih odnosov, ki jim je avtor posvetil veliko pozornosti že na začetku dela (drugo poglavje). S tem je dal zelo ustrezno intonacijo nadaljnjemu prikazu razvojnih pojmovanj znotraj psihoanalize. Avtorju je zahvaljujoč poglobljenemu poznavanju uspel izredno pregleden in razumljiv opis oblikovanja teorije objektivnih odnosov; ta namreč izhaja iz večjega števila teoretskih prispevkov različnih avtorjev, ki povrh mnogokrat niso ravno najbolj medsebojno kompatibilni. V naslednjem poglavju teče razprava o pomembnih psihoanalitičnih razvojnih modelih, pri tem je kot izhodišče predstavljena Freudova teorija psihoseksualnega razvoja, iz nje pa se iztekajo izhodišča za Hartmannov in Eriksonov razvojni model in za razvojne modele v pozni ego psihologiji, ki vključujejo oblikovanje moderne teorije objektivnih odnosov in psihoanalitične razvojne psihologije. Avtor je namenil posebno mesto konceptu "razvojnih linij" po Anni Freud in to z zelo upravičenim razlogom, saj je z njim uvedel lastno sintezo psihološkega razvoja, v katerem so ključni objektni odnosi in sicer v poglavju, ki ga je naslovil "Mreža razvojnih linij in starostna obdobja". Prav v tem poglavju je avtorjev osebni teoretski prispevek posebno močan, z njim pa pridobimo integrirano predstavo o razvoju, ki pomeni okvir za razumevanje problemov, težav in motenj, ki lahko v tem razvoju nastopijo.

Nadaljna poglavja so namenjena prav obravnavanju teh "abnormnosti", najprej nasploh v luči razvojne paradigme, potem pa bolj specifično motnje prilagajanja in nevrotične motnje pri otrocih. Ustrezno poglavje postavlja večji del klinično psiholoških problemov v okvir "razvojnih deficitov ega", s tem pa seveda v okvir razvoja objektnih odnosov. Naslednje poglavje zadeva teme, ki so za klinično psihologijo izjemno pomembne: diagnostiko, zlasti diferencialno diagnostiko v območju "modernih" tipov abnormnosti, ob katerih srečujemo v obstoječih teoretskih modelih in tudi v praksi veliko zmede in negotovosti. Teorija objektnih odnosov daje avtorju podlago za smiselno diagnostično "ureditev" te problematike, brez tega bi bila slepa namreč tudi psihoterapevtska praksa, ta "pika na i" poglobljenega psihološkega praktičnega dela. Razumljivo je torej, da je vsebina zadnjega, relativno obsežnega poglavja prav psihoterapija, ki temelji na spoznanjih teorije objektnih odnosov (Terapija pacientov z razvojnimi deficiti ega). Tudi temu poglavju je dala neizbrisen pečat avtorjeva lastna ustvarjalnost, tokrat seveda v prvi vrsti njegove psihoterapevtske izkušnje. Poglavje je dragocen oris psihoterapevtske usmeritve, ki je danes med vodilnimi na področju sodobne psihoanalize.

Morda je največja udarna moč ego psihologije in poznejše teorije objektnih odnosov (namreč tiste, ki se je na podlagi mnogih pionirskih dosežkov profilirala v zadnjih dvajsetih letih) in na obeh temelječe psihoanalitske terapije v dejstvu, da sta ustvarili kategorialni aparat pojmov in metod, ki so bolj kot pri kaki drugi psihoanalitični usmeritvi kos mnogim sodobnim težavam in problemom.

Lahko bi rekli, da gre pri tej usmeritvi za razvoj psihoanalize, ki dokaj zvesto zrcali prav pojavljanje novih oblik osebnostne motenosti in problematike, še posebno tiste, ki je tudi Freud s svojimi revolucionarnimi uvidenji ni sprevidel in v celoti tudi ne zaznal. Ves ta razvoj nam Praperjevo delo predstavlja na pregleden, koncizen in privlačen način.

Vendar menim, da bo imelo tako privlačno in strokovno kompetentno napisano delo še nek drug, rekel bi "presežni" učinek. Pričaralo nam bo tisto življenjsko, znanstveno odprto in strokovno živahno vzdušje, ki je značilno za sodobni tok "ego psihološko" usmerjene psihoanalize in je pravo nasprotje dogmatične zaprtosti pa tudi sterilnosti in šablonskosti, ki jih morda včasih tudi upravičeno prisojamo nekaterim drugim psihoanalitskim smerem. Našim psihologom - in to ne samo kliničnim - pomeni to delo vsekakor knjigo, ki jo bo treba prebrati, pritegnilo pa bo tudi bralce drugih strok in

toplo ga priporočam sploh vsem, ki jih zanimajo problemi in težave življenja v današnjem času.